

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET ve SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

GÖÇ DENEYİMLERİ ve KESİŞİMSELLİK: BURSA'DA
YAŞAYAN 1989 BULGARİSTAN GÖÇMENLERİ
ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Merve APAYDIN

BURSA – 2022

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET ve SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

GÖÇ DENEYİMLERİ ve KESİŞİMSELLİK: BURSA'DA YAŞAYAN
1989 BULGARİSTAN GÖÇMENLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR
ARAŞTIRMA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Merve APAYDIN

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Elif MADAKBAŞ GÜLENER

BURSA – 2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 12/12/2022

Tez Başlığı / Konusu: Göç Deneyimleri ve Kesişimsellik: Bursa'da Yaşayan 1989 Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Nitel Bir Araştırma
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 113 sayfalık kısmına ilişkin, 12/12/2022 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 12 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
12/12/2022

Adı Soyadı: Merve APAYDIN
Öğrenci No: 701915014
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
(Adı, Soyad, Tarih)
Dr. Öğr. Üyesi Elif MADAKBAŞ GÜLENER
12/12/2022

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı'nda 701915014 numaralı Merve Apaydın'ın hazırladığı “Göç Deneyimleri ve Kesişimsellik: Bursa’da Yaşayan 1989 Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Nitel Bir Araştırma” başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili savunma sınavı, 29/11/2022 günü 13:45 -14:45 saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın başarılı (başarılı / başarısız) olduğuna oybirliği (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif MADAKBAŞ GÜLENER
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülçin TUNÇ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Soner TAUSCHER
Sakarya Üniversitesi

12/12/ 2022

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Göç Deneyimleri ve Kesişimsellik: Bursa'da Yaşayan 1989 Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Nitel Bir Araştırma" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

12/12/2022

Adı Soyadı: Merve APAYDIN

Öğrenci No: 701915014

Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Programı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı

Tezin Türü: Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlilik

Yazar adı soyadı	Merve APAYDIN
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bilim dalı	Siyaset ve Sosyal Bilimler
Tezin niteliği	<i>Yüksek Lisans</i>
Mezuniyet tarihi	...../...../20....
Tez danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Elif MADAKBAŞ GÜLENER

ÖZET

Göç Deneyimleri ve Kesişimsellik: Bursa’da Yaşayan 1989 Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Nitel Bir Araştırma

Göç olgusu yüzyıllardır olduğu gibi geçtiğimiz yüzyılda da önemli bir yere sahiptir. Göç gibi tarihin şekillenmesinde önemli etkilere sahip olan olayların aktarımında belgeler, anlaşmalar gibi yazılı kaynaklar kadar anlatılar da önemli bir yer tutar. Olaylara dair anlatılar ilk olarak aile belleği şeklinde kuşaklararası aktarım ile gerçekleşir. Söz konusu aile belleklerinin oluşumunda toplumsal cinsiyet önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada da 20. yüzyılın önemli göç olaylarından biri olan 1989 Bulgaristan Göçü’ne dair aile belleklerine sahip olan bireylerin deneyimleri yaş ve toplumsal cinsiyet kesişimleri dikkate alınarak anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bu kapsamda çalışmada temel nitel araştırma deseni ve yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmış, 1989 göçü ile Bursa iline göçmüş aile üyeleri seçilmiştir. Çalışmanın örnekleme göçü yaşamamış ya da göç sürecini hatırlamayacak kadar küçük yaşta olan bireylerden oluşmuştur. Sorular, nitel araştırma deneyimine sahip öğretim üyeleri ile yapılan uzman panelinde hazırlanmıştır. Toplanan bu veriler içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Analiz sonucunda aile içinde doğrudan bir aktarımdan ziyade dolaylı yollardan aktarımın yapıldığı görülmektedir. Ayrıca göç kararının alınması ve göç anlatılarının aktarılmasında etkili olan kişinin ailedeki kadınlar olması, göçün feminizasyonu anlamında 1989 Göçü’nün önemini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: *Kadın Çalışmaları, Kesişimsellik, Toplumsal Cinsiyet, Yaş, Politik Olaylar*

Name & surname	Merve APAYDIN
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	Political Science and Public Administration
Subfield	Politics and Social Sciences
Degree awarded	<i>Master</i>
Date of degree awarded	...../...../20....
Supervisor	Asst. Prof. Elif MADAKBAŞ GÜLENER

ABSTRACT

**Migration Experiences and Intersectionality: A Qualitative Research on 1989
Bulgaria Immigrants Living in Bursa**

The phenomenon of migration has an important place in the past century as it has been for centuries. In the transfer of events that have important effects on the shaping of history, such as migration, narratives have an important place as much as written sources such as documents and agreements. The narratives about the events are first occur through intergenerational transmission in the form of family memory. Gender has an important place in the formation of these family memories. In this study, the experiences of individuals who have family memories of the 1989 Bulgaria Migration, one of the important migration events of the 20th century, were tried to be understood by considering the age and gender intersections.

In this context, basic qualitative research design and semi-structured interview technique were used in the study, and family members who immigrated to Bursa with the 1989 migration were selected. The sample of the study consisted of individuals who did not experience migration or who were too young to remember the migration process. The questions were prepared in an expert panel with faculty members with qualitative research experience. These collected data were analyzed and interpreted using the content analysis technique. As a result of the analysis, it is seen that there is indirect transmission rather than a direct transmission within the family. In addition, the fact that women in the family are influential in taking the migration decision and conveying the migration narratives shows the importance of 1989 Migration in terms of feminization of migration.

Keywords: *Women's Studies, Intersectionality, Gender, Age, Political Events*

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasında 1989 Bulgaristan Göçü ile Bursa'ya yerleşen ikinci kuşak göçmenlerin anlatılarında kadının konumu ve anlatıların farklılıkları incelenmek istenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle, çalışma konusunun seçiminde, araőtırılmasında ve çalışmanın oluşumunda desteğini esirgemeyen ve her zaman yardımcı olan saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Elif MADAKBAŞ GÜLENER'e teőekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalıőmama katkılarını sunan ve değerli zamanlarını esirgemeyerek bana yardımcı olan Doç. Dr. Zerrin FIRAT ve Doç. Dr. Kader ÖZLEM hocalarıma da teőekkürü borç bilirim. Tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, her zaman yanımda olan sevgili aileme ayrıca teşekkür ederim.

Merve APAYDIN

BURSA - 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar	vi
ŞEKİLLER.....	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KAVRAMSAL ve TEORİK ÇERÇEVE	6
1.1. Kavramsal Çerçeve	6
1.1.1. Göç Olgusu	6
1.1.2. Kuşaklararası Aktarım	14
1.2. Teorik Çerçeve	19
1.2.1. Göç Teorileri	19
1.2.2. Feminizm ve Feminist Teoriler	21
1.2.3. Feminist Konum Teorisi	30
1.2.4. Göçün Feminizasyonu/Kadınlaşması.....	31
2. BÖLÜM: BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER VE 1989 GÖÇÜ 35	
2.1. Türkiye'nin Göç Yapısı.....	35
2.1.1. Osmanlı Devleti'nde Göç.....	35
2.1.2. Türkiye Cumhuriyeti'nde Göç	37
2.2. Bulgaristan-Türkiye İlişkileri.....	42
2.2.1. Bulgaristan'da Osmanlı Hakimiyeti.....	42
2.2.2. Bulgaristan'ın Bağımsızlık Süreci ve 93 Harbi	44
2.2.3. Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan İlişkileri.....	49

2.3. Göç İlişkilerinde Dönüm Noktası: 1989 Göçü.....	55
2.3.1. Yeniden Doğuş (Soya Dönüş) Süreci	57
2.3.2. Yeniden Doğuş Sürecine Tepkiler	65
2.3.3. Göç Kararı ve Bursa'ya İskân	70
2.3.4. Göç Sonrası Bulgaristan.....	74
3. BÖLÜM: NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE SONUÇLAR.....	76
3.1. Araştırma Tasarımı.....	76
3.1.1. Araştırma Yöntemi.....	76
3.1.2. Örneklem.....	78
3.1.3. Geçerlilik ve Güvenilirlik	80
3.1.4. Veri Toplama Araçları	81
3.1.5. Verilerin Analizi.....	84
3.2. Ortaya Çıkan Boyutlar	86
3.2.1 1989 Göçü'nün Kuşaklararası Aktarımında Anlatıların Yoğunluğu	86
3.2.1.1. Göç Öncesi Yaşam Hakkındaki Anlatılar	86
3.2.1.2. Göç Sürecinde Yaşananlar Hakkındaki Anlatılar	91
3.2.1.3. Göç Sonrası Türkiye'deki Yaşam Hakkındaki Anlatılar	94
3.2.2. 1989 Göçü'nde Kuşaklararası Aktarımın Yapısı.....	100
3.2.2.1. Kuşaklararası Aktarımın Yapıldığı Durumlar.....	100
3.2.2.2. Kuşaklararası Aktarımın Kaynağı.....	103
3.2.3. 1989 Göçü'nün Kuşaklararası Aktarımında Kadının Konumu.....	105
3.2.3.1. Kadının Göç Kararındaki Etkisi.....	105
3.2.3.1. Kadının Yeni Yaşam Alanındaki Deneyimi	107
SONUÇ	110
KAYNAKÇA.....	114
EKLER.....	132

TABLÖLÄR

Tablo 1	İkamet İzni ile Ülkemizde Bulunan Yabancıların İllere Göre Dağılımı	40
Tablo 2	1989 Göçü ile Gelen Göçmenlerin Yerleştikleri İller	71
Tablo 3	Görüşmeci Özellikleri	80
Tablo 4	Göç Öncesi Yaşam Hakkında Aktarılan Anlatılarda En Yoğun Kullanılan İfadeler	86
Tablo 5	Göç Sürecinde Yaşananlar Hakkında Aktarılan Anlatılarda En Yoğun Kullanılan İfadeler	91
Tablo 6	Göç Sonrası Türkiye'deki Yaşam Hakkında Aktarılan Anlatılarda En Yoğun Kullanılan İfadeler	95
Tablo 7	Kuşaklararası Aktarımın Yapılma Şekline Dair En Yoğun Kullanılan İfadeler	100
Tablo 8	Kuşaklararası Aktarımın Kim Tarafından Yapıldığına Dair En Yoğun Kullanılan İfadeler	103

ŞEKİLLER

Şekil 1	Yıllara Göre Türkiye'ye Girişler	39
Şekil 2	İkamet İzni ile Türkiye'de Bulunan Yabancılar	40
Şekil 3	Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı	41
Şekil 4	Bursa İlinin Yıllara Göre Aldığı ve Verdiği İç Göç	42

KISALTMALAR

- ABD : Amerika Birleşik Devletleri
IOM : Uluslararası Göç Örgütü
KKTC : Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
M.Ö. : Milattan Önce
NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Bir anlamda hareketliliği ifade eden göç kavramı çeşitli nedenlerden dolayı, bir bölgeden başka bir bölgeye geçişi anlatmak için kullanılmaktadır. Göç etmenin esasında en temel nedeni, bireylerin yaşadıkları bölgede sorunlar ile karşı karşıya kalmalarıdır. Tarih boyunca, temel neden etrafında oluşan diğer sorunlar ve bunlara karşı oluşturulan çözümlerin farklılaşması ile göçün çalışma alanları genişletilmiştir. Bu nedenle göç olgusunun, psikoloji, antropoloji, iktisat gibi çeşitli disiplinlerde farklı yönlerinin incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu durum, göç literatürünün genel olarak incelenmesi hâlinde, kavramın tüm yönlerinden çalışmalara rastlamayı mümkün kılmıştır.¹

Göç olgusunun yanında, yaşanan göç deneyimleri bireylerde ve buna bağlı olarak toplumlarda büyük etkiler bırakmaktadır. Yaşadıkları bölgenin sorunlarından kaçarak göç eden bireyler, yine göç sürecinde ya da yeni çevrelerine uyum sağlama konularında daha farklı sorunlarla karşı karşıya kalabilirler. Tüm bu sorunlar bireylerde bir travma etkisi yaratabilmektedir. Göçü yaşayan kuşaklar ise yaşadıkları bu deneyimleri ve travmaları sözlü anlatı yolu ile bir sonraki kuşağa aktararak bir tür aile belleği oluşturmaktadırlar. Oluşturulan aile bellekleri aynı zamanda tarihe açılan bir kapı niteliği taşımaktadır. Bu nedenle kuşaklararası aktarımın araştırılması ve incelenmesi önceki kuşaklar hakkında bilgi vermekte, sonraki kuşaklar hakkında ise fikir sahibi olunmasını sağlamaktadır. Göç

---

¹ Göç alanında yapılan çalışmalara şu örnekler verilebilir; Zeynep Akıncı, “Zorunlu Göç ve İtici Göçün Etkilerine İlişkin Algılar: Diyarbakır Örneği” (Balıkesir Üniversitesi, 2016); Alper Zülkaroğlu, “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göç (1950-1951)” (Marmara Üniversitesi, 2010); Bengisu Korkmaz, “Küreselleşme-Göç-Yoksulluk İlişkisi: Türkiye’de Kadınlar Üzerine Bir İnceleme” (Kırklareli Üniversitesi, 2020); Erva Feryal Kıvrak, “Ekonomik Büyüme ve Göç: AB ve Türkiye Arasındaki Göç Sorunu Kapsamında Göçün Türkiye’nin Ekonomisine Etkileri” (Marmara Üniversitesi, 2019); Nevin Akdoğan, “Uluslararası Göç Kavramı Çerçevesinde Türkiye’de Göç Yönetimi” (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, 2019); Fatih Çelik, “Ekonomik Yönleriyle İç Göç Olgusu (Teori ve Uygulama)” (Erciyes Üniversitesi, 1999); Orhan Kandemir, “İktisadi Gelişme Sürecinde Göç Olgusu: Türkiye Örneği” (Sakarya Üniversitesi, 2010); Kardelen Sayan, “Zorunlu Göç Deneyimi ve Psikolojik Dayanıklılık İlişkisi” (Başkent Üniversitesi, 2021); Mustafa Gürkan, “Sosyolojik Açıdan Göç ve Yasadışı Göç Hareketleri” (Kırıkkale Üniversitesi, 2006).

literatürüne benzer şekilde, kuşaklararası aktarım alanı incelendiğinde kavramın farklı alanlarda farklı yönlerinin ele alınarak hazırlandığı çalışmalar bulmak mümkündür.²

Kuşaklararası aktarım olgusunun incelenmesi özellikle savaş, soykırım ve göç deneyimlerinin, ilerleyen kuşaklardaki etkisinin görülebilmesini sağlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan, aktarım olgusunun göç deneyimi ile birleştirilmesine dayanan bazı önemli çalışmalar mevcuttur. Tamer Aker “Zorunlu Göç Yaşayan Ailelerin İkinci Kuşak Üyelerinin Sağlık Durumu” adlı çalışmasında yerinden edilme kavramını da merkeze alarak anne ve çocuklarda karşılaşılan ruhsal sorunları incelemiştir.³ Oya Topdemir Koçyiğit’in “Ulus Ötesi Deneyimler ve ‘Türk-Alman’ Olmanın Anlamı” adlı çalışması, ulusötesi kimliklere sahip torunların bakış açısı ile hazırlanmıştır. Çalışmada, İkinci Dünya Savaşı sonucunda Alman ailelerin karşı karşıya kaldığı savaş travmasının, kuşaklar boyu eğilimlerin ve kimlik kurgularının değişiminde nasıl bir rol oynadığı gösterilmeye çalışılmıştır.⁴

---

² Kuşak ve kuşaklararası aktarım konularına ele alan diğer çalışmalardan bazıları şunlardır; Görkem Derin, “Kuşaklararası Eksende Psikiyatrik Temelli Çocuk Yetiştirme Stilllerinin Travma, Bağlanma ve Dissosiyasyon Açısından İncelenmesi” (İstanbul Üniversitesi, 2018); Rukiye Kızıltepe, “Çocuk İstismarı ve İhmalinin Kuşaklararası Aktarımının Ekolojik-Etkileşimsel Model Çerçevesinde İncelenmesi” (Ege Üniversitesi, 2021); Büşra Yalçınöz, “From Being a Son to Being a Father: An Intergenerational Comparison of Fatherhood in Turkey” (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2011); Gülin Öylü, “Intergenerational Transmission of Poverty in Turkey” (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2016); Gültaç Mengünoğul, “Farklılık, Toplumsal Cinsiyet ve Kente Göç” (Ankara Üniversitesi, 2006); Tuğba Albayrak, “Almanya’da Yaşayan III. Kuşak Türklerde Sık Kullanılan Kod Aktarım Türleri - Bir Söylem Analizi” (Selçuk Üniversitesi, 2020); Ayşenur Güngör, “Transgenerational Transmission of Trauma: Investigating Cognitive, Emotional and Behavioral Forms of Transmission Among Marmara Earthquake Survivors” (TED Üniversitesi, 2018); Serpil Karaaslan, “Kuşaklararası Farklılıkları Örgütler Üzerinden Anlamak: Bir Alan Araştırması” (Ankara Üniversitesi, 2014); Aslı Yükçü, “Toplumsal Tarih Nasıl Öznelleşir?: 6-7 Eylül Olayları’nın Kuşaklararası Aktarımı” (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2021); Nurten Özüörçün Küçükertan, “Intergenerational Transmission of Maternal War-Related Trauma Experiences to Their Offspring’s Well-Being Among Turkish Cypriots: Mediator Role of Parenting Styles” (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2013); Emre Çiydem, “Kadınlarda Çocukluk Çağı Travmalarının Ruh Sağlığı ve Aile İşlevselliğine Etkisinin Kuşaklararası Bağlamda İncelenmesi” (İstanbul Üniversitesi, 2022); Pınar Ogan, “Berlin’de Yaşayan Üçüncü Kuşak Türklerin Türkiye İle Bağları ve Kültürel Aktarım Süreçleri” (Gazi Üniversitesi, 2015); Ceyda Öztürk, “Zorunlu Göçe Maruz Kalmış 6-17 Yaş Arasındaki Çocukların Depresyon Düzeylerinin Belirlenmesi” (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2019).

³ A. Tamer Aker, “Zorunlu Göç Yaşayan Ailelerin İkinci Kuşak Üyelerinin Sağlık Durumu” (Kocaeli Üniversitesi, 2006).

⁴ Oya Topdemir Koçyiğit, “Ulus Ötesi Deneyimler ve ‘Türk-Alman’ Olmanın Anlamı” (İstanbul Üniversitesi, 2017).

Göç ve kuşaklararası aktarım olgularının beraber incelendiği konulardan biri 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik yaşanan göçtür. Bu çalışmanın da konusu olan 1989 Göçü, Bulgaristan'da yaşayan Türklere yönelik Bulgar hükümetinin uyguladığı asimilasyon politikaları sonucunda meydana gelmiştir. 1989 yılından öncesinde yine Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik küçük ya da büyük çaplı göçler yaşanmıştır. Bu göçler ile gelen göçmenler genel olarak Marmara Bölgesi'ne, özellikle göç kenti olarak da bilinen Bursa'ya yerleşmiş ya da yerleştirilmişlerdir. Bu nedenle Bursa'ya yerleşen 1989 göçmenleri ile ilgili birçok çalışma mevcuttur.⁵ Sercan Eklemezler'in "Toplumsal Hafıza ve Mekân: Bulgaristan Göçmenleri Kadınların Deneyimleri ve Bursa Göç Tarihi Müzesi"⁶ ile Gülsevin Güler'in "1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Yerel Kültüre ve Tarihe İlişkin Algıları"⁷ adlı çalışmaları örnek olarak verilebilir. Güler çalışmasında, 1989 yılında gelen göçmenlerin Bulgaristan'da kendi tarih ve kültürleri ile ilgili algılarını incelemiş; Eklemezler, göç eden kadınların yaşam deneyimlerinden yola çıkarak toplumsal hafıza ve mekân ilişkisini araştırmıştır. Ayrıca 1989 Göçü ile ilgili iki devlet arası ilişkiler, göçmen kadınlar ya da göçmenlerin yerleşim yerleri üzerine hazırlanan birçok çalışmanın yanında sadece göç sürecinin incelendiği çalışmalar da bulunmaktadır.⁸

---

⁵ Kaan Emre Özcan, "Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göçü: Bursa Örneği" (Hacettepe Üniversitesi, 2016); Murat Pınar, "Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 ve 1989'da Türkiye'ye Göçleri ve İki Göçmen Grubunun Kültürel Özelliklerinin Karşılaştırılması: Bursa Örneği" (Uludağ Üniversitesi, 2014); Özlem Mutlu, "1989 Yılı ve Sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yönelen Göçlerin Yerleşmelere Olan Mekansal Etkilerine Bir Örnek: Bursa Şehrindeki Göçmen Konutları" (İstanbul Üniversitesi, 2020); Miray Yılmaz, "Göçmenlerin Kentle Bütünleşmesi: Bursa-Bulgaristan Göçmenleri Örneği" (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, 2019); İbrahim Eşim, "Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçlerin Mekânsal Etkileri (Bursa'daki Bulgaristan Göçmenleri Örneği)" (Bursa Uludağ Üniversitesi, 2020); Nihan Ciğerci Ulukan, "Göçmenler ve İşgücü Piyasası: Bursa'da Bulgaristan Göçmenleri Örneği" (Marmara Üniversitesi, 2008); Seçil Özay, "1989 Bulgaristan'dan Zorunlu Göçün Etkilerinin Bursa Yerel Basını Örneğinde İncelenmesi" (Marmara Üniversitesi, 2011).

⁶ Sercan Eklemezler, "Toplumsal Hafıza ve Mekân: Bulgaristan Göçmeni Kadınların Deneyimleri ve Bursa Göç Tarihi Müzesi" (Anadolu Üniversitesi, 2018).

⁷ Gülsevin Güler, "1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Yerel Kültüre ve Tarihe İlişkin Algıları" (Uludağ Üniversitesi, 2014).

⁸ Zehra Gürsoy, "Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinde 1989 Krizi: Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme" (Yıldız Teknik Üniversitesi, 2013); Fevziye Maral, "Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 Göçü" (İstanbul Üniversitesi, 2010); Mustafa Işık, "Balkanlar'dan Türkiye'ye Son Büyük Göç Olarak 1989 Göçüne Giden Süreç" (Sakarya Üniversitesi, 2016); Hakan Küçük, "1989 Zorunlu Göçü'nün Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Etkileri" (Bursa Uludağ Üniversitesi, 2020); Gönül Çöl Güder, "Öteki Olmak: 1989 Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yapılan Göç Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma" (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, 2020); Seçil Yorulmaz, "1984-1989 Yılları Arasında Bulgaristan Türklerine Yönelik Uygulanan Asimilasyon Politikaları ve Göç Deneyimleri" (Maltepe Üniversitesi, 2012); Rüştü Yılmaz, "Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre)" (Ankara Üniversitesi, 2008); Ayşegül İnginar, "Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)" (Marmara Üniversitesi,

Tüm bu anahtar konuların birleşmesi sonucunda hazırlanan bu çalışmada 1989 Göçü ile Bursa'ya yerleşen ailelerin, aile içindeki göç anlatılarının kuşaklararası aktarımı incelenecektir. Literatür taraması sonucunda bu alanda yapılan bazı çalışmalar görülmektedir. Bu çalışmalardan biri Nalan Özgür'ün "Bulgaristan Göçmeni Yetişkinlerde Travmanın Kuşaklar Arası Aktarımı ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkide Sosyal Desteğin Rolü"⁹ adlı çalışmasıdır. Özgür, bu çalışmasında göçü yaşayan yetişkinlerin travma düzeylerini ölçerek ikinci kuşağın benlik saygılarını incelemiş ve bu ilişkideki sosyal desteğin rolünü araştırmıştır. Araştırmasının sonucunda ise herhangi bir anlamlı ilişkinin bulunmadığı görülmüştür. Bursa merkezli olmayan ancak önemli bir çalışma olan Duygu Duman'ın "Türkiye'de Bulgaristan Göçmenlerinin Entegrasyonunun Kuşaklararası Karşılaştırması: İzmir Örneği"¹⁰ adlı çalışmasında ise 1989 Bulgaristan göçmenlerinin entegrasyon sürecinin kuşaklararası dönüşüm ve aktarımı konusu İzmir ili bağlamında incelenmiştir. Merve Çavuşoğlu "Otobiyografik Bellek ve Kültürleşme Arasındaki İlişki: Çocukluk Döneminde Göç Eden Yetişkinlerin Benlik Yapıları ve Çocukluk Anıları"¹¹ adlı çalışmasında çocukluk döneminde göç yaşayan bireyler ile göç yaşamayan bireylerin anılarının farklılıklarını incelemiştir. Araştırma için örneklem olarak 1989 yılında Bulgaristan'dan Bursa'ya gelen göçmen grubu ile Türkiye doğumlu katılımcıları seçen Çavuşoğlu araştırmasının sonucunda göç eden bireylerin diğer gruba göre daha erken yaştaki anılarını hatırladıklarını ortaya çıkarmıştır. Bir diğer benzer çalışma ise Ayla Hocaoğlu'nun "Son Dönem Bulgaristan Göçünü Yaşayan Yetişkinlerde Travmanın Etkilerinin Kuşaklararası Aktarımı: Duygu Düzenleme Güçlüğü, Aile

---

2010); Zehra Kaderli Yapıcı, "Bulgaristan Göçleri Bağlamında Türk Kadınlarının Göç Anlatıları" (Hacettepe Üniversitesi, 2008); Özge Kaytan, "Gendered Citizenship: Experiences and Perceptions of The Bulgarian Turkish Immigrant Women" (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2014); M. Nazlı Şencan, "Türkiye'ye Göç Eden Bulgaristan Türkü Kadınların Göç Hikayeleri" (Yeditepe Üniversitesi, 2013); Gülbahar Kurtuluş, "1989 Bulgaristan Göçü: Bornova Örneğinde Sözlü Tarih Çalışması" (Ege Üniversitesi, 2017); Gülcan Er Savaş, "Kültürlerarası İletişimde Dış Göç Olgusu ve Kimlik Sorunu: 1989 Yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Türk Göçmenleri Üzerine Bir Çalışma (İstanbul-İkitelli Örneği)" (Marmara Üniversitesi, 2011); Asya Durmaz, "Bitmeyen Muhacirlik: Balıkesir'de Göçmen Konutlarında Yaşayan 1989 Bulgaristan Göçmenleri" (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019).

⁹ Nalan Özgür, "Bulgaristan Göçmeni Yetişkinlerde Travmanın Kuşaklar Arası Aktarımı ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkide Sosyal Desteğin Rolü" (Işık Üniversitesi, 2019).

¹⁰ Duygu Duman, "Türkiye'de Bulgaristan Göçmenlerinin Entegrasyonunun Kuşaklararası Karşılaştırması: İzmir Örneği" (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2022).

¹¹ Merve Çavuşoğlu, "Otobiyografik Bellek ve Kültürleşme Arasındaki İlişki: Çocukluk Döneminde Göç Eden Yetişkinlerin Benlik Yapıları ve Çocukluk Anıları" (Uludağ Üniversitesi, 2014).

İşlevselliği ve Temel Varsayımların Rolü”¹² adlı çalışmasıdır. Hoccoğlu, kadınlar üzerinden yürüttüğü araştırmasında, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye zorunlu göçle gelen kadınların göçle ilgili olaydan etkilenme düzeyleri ile ikinci kuşaktaki bireylerin genel psikolojik sağlıkları ve temel varsayımlarının ilişkisini incelemiştir.

Bu çalışma, 1989 göçünü yaşayan ailelerin göçü deneyimlememiş ya da hatırlamayan çocukları ile görüşülerek, aile içindeki göç anlatılarında kadının konumunu incelemeye yöneliktir. Anlatıların kadın ve erkek bireylerdeki yansımalarının ne derece farklılaştığını görmek amacıyla hem kadın hem erkek bireyler seçilmiştir. Bu yönüyle çalışma diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Bu çalışma, yukarıdaki anlatılanlar doğrultusunda üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın kavramsal ve teorik çerçevesi oluşturulmuştur. İlk olarak göç ve kuşaklararası aktarım olguları ile ilişkili kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından çalışmanın teorik çerçevesi olarak belirlenen göç teorileri ve feminist konum teorisine değinilmiştir. İkinci bölümde ise Türkiye ve Bulgaristan arasındaki göç süreçlerine yer verilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde başlayan iki ülke arasındaki bu göçler uzun yıllarca devam etmiştir. Yaşanan göçlerden sonuncusu olan 1989 Göçü'nde iki ülke için son derece önemli olaylar meydana gelmiştir. Göçün ardından Bulgaristan'da hükümet değişikliği yaşanırken Türkiye'de ise iskân ve işsizlik konularında sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu bilgilerden yola çıkılarak ikinci bölüm göç öncesi, göç süreci ve göç sonrası yaşanan olaylar çerçevesinde oluşturulmuştur. Son olarak üçüncü bölümde ise araştırmanın yöntemi ve elde edilen verilerden çıkarılan sonuçlar açıklanmaya çalışılmıştır.

---

¹² Ayla Hoccoğlu, “Son Dönem Bulgaristan Göçünü Yaşayan Yetişkinlerde Travmanın Etkilerinin Kuşaklararası Aktarımı: Duygu Düzenleme Güçlüğü, Aile İşlevselliği ve Temel Varsayımların Rolü” (Ankara Üniversitesi, 2014).

1. BÖLÜM: KAVRAMSAL ve TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Göç Olgusu

Sadece insanların değil doğadaki tüm canlıların yaşamında deneyimlediği göç olgusu farklı disiplinlerin ilgi alanına girmekte ve her disiplin kendi alanı çerçevesinde bir göç tanımı oluşturmaktadır. Demografi, göç edenlerin sayısal değeri üzerinden inceleme yaparken, sosyoloji ise göçü toplumsal davranışlar üzerinden incelemektedir.¹³ Bunların yanında antropoloji, göçün kültürel ve etnik kimlikler üzerinde neden olduğu değişimi; hukuk, hukuk kurallarının göçü nasıl etkilediğini; siyaset bilimi ise devletlerin göç üzerindeki kontrol mekanizmalarını inceleme konusu olarak ele almaktadır.¹⁴

Disiplinlerden ayrı olarak, göç alanında araştırmalarda bulunanlar kendi çalışmalarından yola çıkarak farklı bir göç tanımı oluşturmaktadır. Örneğin Yusuf Adıgüzel göç kavramını “süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirmeleri sonucunu doğuran nüfus hareketleri”¹⁵ olarak tanımlarken Stephen Castles ve Mark Miller ortak çalışmalarında göç için “toplumsal değişimin neden olduğu kolektif bir eylemdir ve hem göç alan hem de göç veren ülkedeki bütün bir toplumu etkiler”¹⁶ ifadelerini kullanmaktadırlar. Göçün diğer tanımlarından bazıları ise; “sosyal, politik, ekonomik, ekolojik veya bireysel nedenlerden kaynaklanan hem zaman hem mekân ve hem de amaç açısından irdelenmesi gereken bir *değişim* süreci”¹⁷; “bireylerin yaşamlarının geriye

---

¹³ Fahrettin Tepealtı, *Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye* (Ankara: Pegem Akademi, 2020).

¹⁴ Carolina B. Brettell and James F. Hollifield, “Migration Theory,” in *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, ed. Caroline B. Brettell and James F. Hollifield, 3rd ed. (New York: Routledge, 2015), 4.

¹⁵ Yusuf Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, 4th ed. (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020), 20.

¹⁶ Stephen Castles and Mark J. Miller, *Göçler Çağı*, 1st ed. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008).

¹⁷ Canan Emek İnan, “Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme,” *Göç Araştırmaları Dergisi* 2, no. 3 (2016): 15.

kalan bölümünün tamamını veya sadece bir parçasını geçirmek üzere, bir yerleşim yerinden diğerine yapmış oldukları coğrafi yer değiştirme biçimi”¹⁸ olarak gösterilebilir.

En genel anlamı ile insanların bir yerden başka bir yere gidip yerleşmesi olarak karşımıza çıkan göç kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi”¹⁹ olarak aktarılırken Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından hazırlanan Göç Terimleri Sözlüğü’nde ise “Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri”²⁰ şeklinde yer almaktadır. Göç kavramı hakkında oldukça geniş bir açıklama yapan Kemal Karpat ise bu olguyu şu şekilde aktarmaktadır;

“Göçler insan tarihini, hatta yaşayan mahlûkların ve bitkilerin hayatını ve yeryüzüne dağılımını değiştiren en etkin olgudur. Gerçekten insanlar belirli bir yerden diğer bir yere göç ederken gıdalarını veya taşımada kullandıkları hayvanlarını, tohum çeşitlerini vs. beraberlerinde götürmüş ve başka bölgelere yaymışlardır. Ama her şeyden evvel göçler farklı fizyolojik yapısı, dili, dini, âdetleri olan insanları diğerleriyle kaynaştırmış, değişik toplumların ve örgütlenme şekillerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kabile, aşiret, kavim, millet ve başka insan topluluklarının ortaya çıkmasını, değişmesini ve yeni siyasi veya kültürel kimlik kabullenmelerini sağlayan güç yine göçler olmuştur. Gerçekten toplumların kültürel değişim süreçlerinde, hatta çeşitli kültürlerin karışımından yeni kültürler yaratan ana güçlerden birisi şüphesiz göçtür. Dünya tarihi boyunca, hatta tarih ortaya çıkmadan evvel göçler daima var olmuştur. Bugün bildiğimiz Kuzey ve Güney Amerika, Avustralya gibi ülkeler göçler sayesinde oluşmuşlar ve halen oluşmaktadırlar.”²¹

Göç kavramı iskân politikalarının hem nedeninde hem de sonucunda ortaya çıkmaktadır.²² Göç ile bu kadar yakın ilişki içinde bulunan iskân kavramının kelime anlamı “yurtlandırma”²³ olsa da en genel anlamı ile “beşerî bir yerleşme” olarak ifade

---

¹⁸ Nuri Korkmaz and Ayhan Öztürk, “Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci ve Göçmenlerin Türkiye’deki İskan ve İş Gücüne Dayalı Entegrasyonu,” *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 1, no. 3 (2017): 269.

¹⁹ Recep Toparlı, ed., *Türkçe Sözlük*, 10th ed. (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005), 769.

²⁰ Richard Perruchoud and Jillyanne Redpath - Cross, eds., *Göç Terimleri Sözlüğü: No 31*, 2nd ed. (Uluslararası Göç Örgütü, 2013), 35–36.

²¹ Kemal Karpat, “Önsöz,” in *Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*, ed. M. Murat Erdoğan and Ayhan Kaya, 1st ed. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), xxiii.

²² Emek İnan, “Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme,” 15.

²³ Toparlı, *Türkçe Sözlük*, 982.

edilmektedir.²⁴ 1934 tarihli 2510 sayılı İskân Kanunu'na göre iskân, bireylerin barınma yerlerinin ve çalışma yerlerinin sağlanması ile yapılmaktadır.²⁵ 2006 tarihli 5543 sayılı İskân Kanunu'na göre bir göçmen türü olan *iskânlı göçmen* ise “Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, özel kanunlarla yurt dışından getirilen ve bu Kanun hükümlerine göre taşınmaz mal verilerek iskânları sağlananlardır” şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca bu göçmenlerin iskânı ise kanunun 10. maddesinde “kabul edilen iskânlı göçmenler şartların elverdiği yerlerde Bakanlıkça bu Kanun hükümlerine göre iskân olunurlar” şeklinde açıklanmıştır.²⁶

Devlet politikası çerçevesinde iskânlı yapılan göçlerden ayrı olarak bireysel kararların ön plana çıktığı farklı göç türleri bulunmaktadır. Göçlerin türlerine genel bir çerçeveden bakıldığında, göçün yönü bakımından kişilerin ülke içindeki (kırdan kente ya da kentten kıra göç gibi) daimî ya da geçici yer değiştirmeleri olarak ifade edilen *iç göç* ve buna karşılık uluslararası bir sınırdan geçmenin ve en az 1 yıl süreli olarak başka bir ülkede kalmanın gerekli olduğu *dış göç* türleri görülmektedir. Ülke içinde ya da ülkenin dışına gerçekleşen bu göçlerin nedenleri ise zorunlu ve gönüllü göçleri oluşturmaktadır. *Zorunlu göç*, yaşanan bölgede doğal afet, savaş gibi zorunluluk durumlarından kaynaklanarak yapılan göçü ifade ederken *gönüllü göçler* bireylerin daha çok sosyal, kültürel ya da ekonomik amaçlı, herhangi bir zorunluluğun olmadığı durumlarda yapılan göç hareketlerini ifade eder.²⁷

Göç konusunda çeşitli türlerin oluşmasındaki ana neden, yapılan göçlerin ardında birçok farklı nedenlerin bulunmasıdır. Bu nedenler ekonomik, doğal afet, sosyal ve siyasi olarak dört ana kategoride toplanabilmekte ve bunlara bağlı bir şekilde alt nedenler oluşturulabilmektedir. Yaşanan her göçte yön, neden, süre, biçim ve diğer göç

---

²⁴ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, 5th ed. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 1.

²⁵ 2510 Sayılı İskân Kanunu, 1934.

²⁶ 5543 Sayılı İskân Kanunu, 2006.

²⁷ Göç türleri ve tanımları için şu kaynaklardan yararlanılmıştır; Barış Özdal and Esra Vardar Tutan, “Temel Kavramlar ve Olgular,” in *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, ed. Barış Özdal, 1st ed. (Bursa, 2018), 3–56; Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*; David Bartram, Maritsa V. Poros, and Pierre Monforte, *Göç Meselesinde Temel Kavramlar* (Ankara: Hece Yayınları, 2017).

özelliklerinin farklılık göstermesi sonucunda göç türleri ortaya çıkmaktadır. Göç ile ilgili çalışma yapan, göç kavramını araştıran araştırmacılar kendi araştırmalarının ışığında göçü farklı şekillerde sınıflandırmışlardır. Bu sınıflandırmalar genel olarak göçün amacına, nedenine ve şekline göre oluşmaktadır.

Barış Özdal ve Esra Vardar Tutan yaptıkları çalışmada, göç türlerini en basit haliyle “*temel* (mesafe/irade/zaman) ve *özel* (beyin göçü/işgücü göçü/istimalet politikası/mübadele/hakk-ı hıyar/mevsimlik göç)”²⁸ olarak iki gruba ayırırlarken, Adıgüzel ise “*amaç* (ekonomik/ekonomik olmayan), *alan* (iç göç/dış göç), *göçü tetikleyen unsur* (zorunlu/gönüllü), *süre* (geçici/sürekli), *son yerleşim yeri* (transit/yerleşik), *yasal statü* (yasal/yasa dışı), *göçmen özelliği* (vasıflı/vasıfsız) ve *boyut* (bireysel/kitlese)”²⁹ kriterlerini esas alarak göç türlerini bunlara uygun bir şekilde oluşturmuştur.

Göçlerin çeşitliliği ile beraber göçü gerçekleştiren kişiler için farklı kavramlar kullanılmıştır. Ancak genel çerçeveden bakıldığında göç eden kişiler *göçmen* olarak adlandırılmaktadır. Göçmen tanımı, ülkelerin kendi durumlarına göre farklılık gösterebilmektedir. Ancak birçok ülke Birleşmiş Milletler’in “uluslararası bir sınırı geçen veya hareket eden herhangi bir kişi”³⁰ tanımını kullanmaktadır. Bu tanım çerçevesinde bakıldığında, göçmenin kim olduğuna dair sorular çok basit gibi görünüyor olsa bile gerçekte göçmen kavramının çok karmaşık bir yapısı vardır. Göçmen kavramının çeşitli durumlarda çeşitli insanları kapsıyor olması, göçmen olarak ifade edilecek kişilerin belirlenmesinin zorluğu, ne kadar süredir göçmen olduğunun belirlenememesi ve küreselleşmenin sonucu olarak yeni özelliklere sahip yeni göçmen türlerinin ortaya çıkması, kavramın karmaşıklığını göstermektedir.³¹ Ayrıca bu karmaşıklık, göç kavramında olduğu gibi, göçmen kavramının da tek bir tanımının oluşmasına engel olmaktadır.

---

²⁸ Özdal and Vardar Tutan, “Temel Kavramlar ve Olgular,” 33.

²⁹ Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, 22.

³⁰ “Migration,” *United Nations*, <https://www.un.org/en/global-issues/migration>.

³¹ Khalid Koser, *International Migration: A Very Short Introduction* (New York: Oxford University Press, 2007), 16.

Göçmen olan kişileri tanımlamak, dahil etme ve dışlama süreçlerini içeren tartışmalı bir süreçtir.³² Genel anlamı ile “tamamen ekonomik nedenlerle veya hayatlarını maddi yönden iyileştirme amacıyla kendi ülkelerini terk eden kişi”³³ olarak tanımlanabilen göçmen kavramı, Türkçe sözlükte “Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk), muhacir”³⁴ olarak tanımlanmaktadır. Göç Terimleri Sözlüğü’nde bulunan daha ayrıntılı tanımı ise şu şekildedir;

“Göçmen terimi genellikle, bireyin göç etme kararını, zorlayıcı dış faktörlerin müdahalesi olmaksızın kendi özgür iradesiyle ve ‘kişisel uygunluk’ sebepleriyle aldığı tüm durumları kapsar şekilde anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu ifade, maddi ve sosyal koşullarını iyileştirmek ve kendileri ve ailelerine ilişkin beklentilerini geliştirmek amacıyla başka bir ülkeye veya bölgeye hareket eden kişiler ve aile fertleri için geçerli kabul edilmiştir.”³⁵

Her ülke kendi göç geçmişine yönelik tanımlamalar yapmıştır.³⁶ Bu nedenle, göçmen kavramı Türkiye politikası özelinde incelendiğinde 2006 tarihli 5543 sayılı İskân Kanunu’nun 3. maddesinde “Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye’ye gelip bu Kanun gereğince kabul olunanlardır”³⁷ şeklinde iskânlı göçmen olarak tanımlandığı görülmektedir.

Göçmenler, hareket ettikleri mesafeler, hareket nedenleri, yeni ülkenin siyasi sistemiyle bütünleşmenin doğası ve kalıcılık dereceleri bakımından farklılık gösterirler.³⁸ Bu

---

³² Eleonore Kofman et al., *Gender and International Migration in Europe* (London: Routledge, 2000), 8.
³³ Musa Cebeci, “Sosyolojik Açıdan Göç ve Göçmenlerin Sosyal Kültürel Entegrasyonları: Kavramsal Bir Çerçeve,” in *Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu*, ed. Kadir Canatan et al., 1st ed. (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, 2015), 146.
³⁴ Toparlı, *Türkçe Sözlük*, 770.
³⁵ Perruchoud and Redpath - Cross, *Göç Terimleri Sözlüğü: No 31*, 37.
³⁶ Kofman et al., *Gender and International Migration in Europe*, 9.
³⁷ Bu kanuna göre göçmen tipleri şunlardır: “e) Serbest göçmen: Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye’ye gelip, Devlet eliyle iskân edilmelerini istememek şartıyla yurda kabul edilenlerdir.
f) İskânlı göçmen: Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, özel kanunlarla yurt dışından getirilen ve bu Kanun hükümlerine göre taşınmaz mal verilerek iskânları sağlananlardır.
g) Münferit göçmen: Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yurdumuza yerleşmek amacıyla bir aile olarak gelenlerdir.
ğ) Toplu göçmen: Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, iki ülke arasında yapılan anlaşmaya göre yurdumuza yerleşmek amacıyla toplu olarak gelen ailelerdir.” (5543 Sayılı İskân Kanunu, n. md. 3.)
³⁸ Kofman et al., *Gender and International Migration in Europe*, 10.

farklılıklar bir anlamda göçmen kavramının sınıflandırılmasından kaynaklanmaktadır. Khalid Koser, göçmen sınıflandırmasını *gönüllü-zorunlu, siyasi-ekonomik ve yasal-yasadışı (düzensiz)* şeklinde yapmaktadır. Göçmen statüleri bu şekilde çeşitlendirilse dahi bu kategoriler arasında bir örtüşme bulunduğu görülmektedir. Bu durum, esasen kategoriler arasında keskin bir ayırım olmadığını ve göçmen statülerinin zamanla ilgili kategoriden bir diğerine dönüşebileceğini göstermektedir.³⁹ Örneğin, ülkelerindeki çatışma, zulüm gibi nedenlerden kaçan zorunlu göçmenler ile bu çatışmaların siyaset kaynaklı olmaları nedeniyle siyasi göçmenler aynı grubu ifade etmektedirler. Bu grup, göçmen kavramından ayrılarak *mülteci* olarak adlandırılmaktadır. Dünyada önemli bir sorun hâline gelmesi nedeniyle mülteci grupları, ayrıcalıklı bir önem görmektedir. Bu nedenle oluşturulan Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme olan 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre mülteci sıfatı:

“ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır.”⁴⁰

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na göre uluslararası koruma çeşitlerinden biri olan mülteci statüsü, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki şartlara ek olarak “Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle...”⁴¹ şartı ile beraber verilmektedir. Aynı şartları taşıyan ancak Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylardan dolayı göç eden kişilere, üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar *şartlı mülteci*⁴²

---

³⁹ Koser, *International Migration: A Very Short Introduction*, 16–19.

⁴⁰ *Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, Birleşmiş Milletler*, 1951, n. md. 1/2, <https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>.

⁴¹ “Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir.” (6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013, n. md. 61/1.)

⁴² “Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet

statüsü verilmektedir. Kanundaki diğer şartları taşıyan ancak bu iki statü ile nitelendirilemeyen kişilere ise *ikincil koruma*⁴³ statüsü verilmektedir. Uluslararası korumanın yanında yabancılara verilen *geçici koruma*⁴⁴ statüsü de yine kanunda düzenlenerek hukuki bir dayanak kazanmıştır.

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin "Herkes zulüm karşısında başka memleketlerden mülteci olarak kabul talep etmek ve memleketler tarafından mülteci muamelesi görmek hakkına haizdir."⁴⁵ şeklindeki 14. maddesi ile herkesin sığınma hakkının olduğu belirtilmiştir. Yasadışı göçmenler, kendilerine verilen bu sığınma hakkını kullanarak mültecilik başvurusu yapıp başvurunun sonucunu bekledikleri süreçte *sığınmacı* olarak adlandırılmaktadırlar.⁴⁶ Sığınmacılar başvurunun olumlu sonuçlanması ile mülteci haklarına sahip olurken, sonucun olumsuz olması durumunda bu kişiler sınır dışı edilebilmektedir.

Uluslararası alanda yaşanan göçlerde göçmenlerin kimlikleri de büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle *etnisite* kavramı, göç incelemelerinde önemli bir yere sahip olan kavramlardan biridir. Antik Yunan'da kullanılan *ethnos* kavramından türetilen, Yeni

---

ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye'de kalmasına izin verilir." (Ibid., n. md. 62/1.)

⁴³ "Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde;

a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek,

b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak,

c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir." (Ibid., n. md. 63/1.)

⁴⁴ "Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir. "Bu kişilerin Türkiye'ye kabulü, Türkiye'de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye'den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir." (Ibid., n. md. 91.)

⁴⁵ "İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si," www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=trk.

⁴⁶ "Sığınmacılar," <https://www.unhcr.org/tr/siginmacilar>.

Ahit'te "Hristiyan ve Yahudi olmayan halk"⁴⁷ anlamında kullanılan etnisite kavramının akademik kullanımı daha modernidir. 1953'te David Riesman tarafından ortaya atılan etnisite kavramı "atalara ait ortak mirasla karakterize edilen bir topluluktan geldiğine inanan kimseler"⁴⁸ şeklinde bir anlam da taşımaktadır. Etnisite kavramının Yunanca anlamına bakıldığında herhangi bir kan bağı birliğine dayanmadığı görülmektedir.⁴⁹ Ancak, Andrew Heywood'un "farklı bir halk, kültürel grup veya coğrafi alana yönelik bağlılık duygusu" şeklinde tanımladığı etnisite kavramındaki etnik gruplar "kan bağı ile bağlı geniş akrabalık grupları" ifade etmektedir.⁵⁰ Ayrıca Anglo-Amerikan geleneğinde, ulus-devlet toplumlarında egemen gruplar içindeki azınlık gruplar olarak ifade edilen etnisite kavramı, Avrupa geleneğinde tarihsel olarak soy veya toprakla tanımlanan ulus kavramı ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Her iki geleneğin ortak noktası ise etnisitenin, ırk kavramı yerini kullanımının amaçlanması olmuştur.⁵¹

II. Dünya Savaşı'nın ardından, ırk kavramının önemini yitirdiği bir süreçte, kültürel farklılıkları da içinde barındırması nedeniyle *etnik* kavramı önem kazanmıştır.⁵² Kelime anlamı "kavimle ilgili, kavmi"⁵³ olan etnik kavramından -literatürde yapılan çalışmalara konu olacak şekilde- *etnik köken*, *etnik grup*, *etnik kimlik* gibi terimler oluşturulmuştur. Etnik grup, Max Weber tarafından "sömürgecilik ve göç anıları nedeniyle ortak kökenlerine dair öznel bir inanç besleyen insan grupları" olarak tanımlanmıştır.⁵⁴ Etnik köken ise "ortak olan soy, fiziksel benzerlik, dil, din, ırk, bölge veya tarihsel tecrübeler gibi paylaşılan karakter özelliklerine dayanan bir kimlik" olarak tanımlanabilmektedir.⁵⁵

---

⁴⁷ John Hutchinson and Anthony D. Smith, "Introduction," in *Ethnicity*, ed. John Hutchinson and Anthony D. Smith (Oxford University Press, 1996), 4.

⁴⁸ Erol Kurubaş, "Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki," *Doğu Batı*, no. 44 (2008): 13.

⁴⁹ Abdulvahap Akıncı, "Milliyetçiliğin Kökenleri: Etnisite/Ulus (Millet) İlişkisi," *İnsan ve İnsan Dergisi*, no. 21 (2019): 416.

⁵⁰ Andrew Heywood, *Siyaset*, ed. Bekir Berat Özipek et al., 14th ed. (Ankara: Adres Yayınları, 2014), 228.

⁵¹ Siniša Malešević, *The Sociology of Ethnicity*, 1st ed. (London: SAGE Publications, 2004), 1.

⁵² Baskın Oran, *Etnik ve Dinsel Azınlıklar: Tarih, Teori, Hukuk, Türkiye* (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2018), 75.

⁵³ Toparlı, *Türkçe Sözlük*, 663.

⁵⁴ Max Weber, "The Origins of Ethnic Groups," in *Ethnicity*, ed. John Hutchinson and Anthony D. Smith (Oxford University Press, 1996), 36.

⁵⁵ Bartram, Poros, and Monforte, *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*, 135.

Aynı zamanda “bir ülke içindeki egemen çoğunluğun dışında kalan azınlık grupları”⁵⁶ ifade eden etnik köken, Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen “Ulusal veya Etnik, Dini ve Dilsel Azınlıklara Ait Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge”de⁵⁷ azınlıkların tanımlanması için kullanılmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere etnik köken ve azınlık kavramları anlamsal olarak iç içe geçmiş ve birbirlerinin tanımında kullanılmaktadırlar.

Azınlık kavramı için ülkelerin yasaları, uluslararası belgeler veya diğer başka çalışmalar incelendiğinde, tek bir tanımının olmadığı görülmektedir.⁵⁸ Birleşmiş Milletler, bunun nedeninin azınlık statüsündeki grupların kendi aralarında dahi birçok farklı özelliklerinin bulunması olduğunu açıklamaktadır. Buna rağmen kavram, genel kabul görmüş bir tanım olarak “bir devleti oluşturan nüfusun içerisindeki çoğunluk gruptan farklı ulusal, etnik, dini veya dilsel özellikleri paylaşan, baskın olmayan bir grup birey” şeklinde özetlenebilir.⁵⁹ Ancak azınlık bir grubun oluşumunda sayısal veri zorunlu bir unsur olarak görülmemektedir. Burada azınlığın oluşumundaki en önemli etkenler bireylerin yaşadığı devletin uyrukluğunda bulunmaları ve kendilerini kolektif ayrımcılığın bir nesnesi olarak görmeleri gerekmektedir.⁶⁰

1.1.2. Kuşaklararası Aktarım

Kuşak kavramı nesil ya da jenerasyon olarak ifade edilebilen, başka alanlardaki anlamlarının yanı sıra daha çok yıl olarak aynı dönemlerde doğup büyümüş ve benzer süreçlerden geçmiş kişileri ya da yirmi beş-otuz yıllık yaş gruplarını kapsayan bireyler topluluğunu anlatan bir kavram olarak kullanılmaktadır.⁶¹ Judith Burnett, kuşak

---

⁵⁶ Gözde Mert, “Uluslararası İşletmelerde Etnik Köken ve Kültürel Çeşitliliklerin Kuşaklar Bağlamında İncelenmesi,” *Yönetim Bilimleri Dergisi* 18, no. 36 (2020): 341.

⁵⁷ *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, n.d., <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/minorities.aspx>.

⁵⁸ Hazar Ege Gürsoy and Yuliya Biletska, “Azınlık Haklarına Kuramsal Bir Bakış ve Bir Etnik Demokrasi Örneği Olarak Gürcisten,” in *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar*, ed. Ayşegül Aydıngün, Ali Asker, and Aslan Yavuz Şir, 1st ed. (Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016), 53.

⁵⁹ *Minority Rights*, n.d., <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet18rev.1en.pdf>.

⁶⁰ M. Çağatay Okutan, “Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı,” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 59, no. 2 (2004): 62; Gürsoy and Biletska, “Azınlık Haklarına Kuramsal Bir Bakış ve Bir Etnik Demokrasi Örneği Olarak Gürcisten,” 55.

⁶¹ Toparlı, *Türkçe Sözlük*, 1268.

kavramının, sosyal bilimciler için hem aile ve akrabalık yapılarını hem de kohortları (yaş gruplarını) ifade eden ikili bir kavram olduğunu belirtmektedir.⁶² Kavramsal anlamından anlaşılacağı üzere, belirli dönemlerdeki her yaş grupları ayrı bir kuşağı temsil etmektedirler. Farklı dönemlerde, farklı olaylardan etkilenen bu kuşaklar, kendilerinden sonra gelen ve yeni kuşak olan kendi çocuklarını kendi dönemlerindeki olaylar çerçevesinde yetiştirirler. Bu durumun yaşanması ise kuşaklar arasında bir aktarımın varlığını göstermektedir. “Oluşan ve sürdürülmesi gereken bir tarih” olarak nitelendirilebilen aktarım toplumsal sürekliliği de sağlamaktadır.⁶³

Kuşaklar arasında yaşanan aktarımın en dikkat çeken türü, yaşanan bir travmanın aktarımıdır. Bir zamanlar sadece fiziki bir yaralanma anlamına gelen travma kavramının, 1870 yılındaki Fransa-Prusya Savaşı’ndan sonra psikolojik etkilerinin de olduğu kabul edilmiştir.⁶⁴ Bu konudaki ilk çalışmalar ise histeri vakaları ile çalışan nörolog Jean-Martin Charcot tarafından yapılmıştır.⁶⁵ Kavram “kişinin kendisinin yaşadığı ya da tanık olduğu veya sevdiği bir kişinin başına geldiğini öğrendiği sarsıcı deneyimlerdir”⁶⁶ şeklinde veya “kendine ve dünyaya dair algıda kalıcı şok yaratan kritik deneyim”⁶⁷ olarak tanımlanabilmektedir. Ayrıca çocukluk çağında bir travma yaşayan bireylerin bu travmalarını çocuklarına yaşatmaları travmanın kuşaklararası bir geçiş yaşadığını göstermektedir.⁶⁸

---

⁶² Judith Burnett, *Generations: The Time Machine in Theory and Practice*, *Generations: The Time Machine in Theory and Practice* (Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2010), 1.

⁶³ Oya Topdemir Koçyiğit, “Savaşın Torunları: Travmatik Belleğe Kuşaklar Ötesi Bir Bakış,” *Mobile Culture Studies. The Journal* 1, no. 2 (2016): 51.

⁶⁴ Ahmet Kokurcan and Hüseyin Hamdi Özsan, “Travma Kavramının Psikiyatri Tarihindeki Seyri,” *Kriz Dergisi* 20, no. 1 (2012): 20.

⁶⁵ Barışhan Erdoğan and Erdinç Öztürk, “Ruhsal Travmanın Aktarımında Narsisizm,” *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 3, no. 3 (2018): 11.

⁶⁶ Firdevs Savi Çakır, “Kriz, Travma ve Yas ile İlgili Kavramsal Çerçeve,” in *Çocuk ve Ergenlerde Travma, Kayıp ve Yas Danışmanlığı Kuram ve Uygulamaları*, ed. Firdevs Savi Çakır, 1st ed. (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 4.

⁶⁷ Franz Ruppert, *Travma, Bağlanma ve Aile Konstelasyonları*, ed. Fatma Zengin, 3rd ed. (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016), 95.

⁶⁸ Derin, “Kuşaklararası Eksende Psicotarih Temelli Çocuk Yetiştirme Stilllerinin Travma, Bağlanma ve Dissosiyasyon Açısından İncelenmesi,” 3.

Olağandışı bir olayın neden olduğu travma, bireysel ve toplumsal olarak iki gruba ayrılabilir. ⁶⁹ Bireysel travmalar, kişilerin birey olarak, trafik kazası gibi, kendi özel alanında yaşadıkları travmalardır. Toplumsal travma ise savaş ya da doğal afet gibi durumların, göç ya da ayrımcılık gibi durumlarla birleşerek oluşturduğu fiziksel ve psikolojik yaralanmaların kuşaktan kuşağa aktarımının mümkün olduğu kolektif bir olgu olarak tanımlanmaktadır. ⁷⁰ Travmanın bu aktarımı, ruhsal ve duygusal bağlanma aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarıldığı için, aradan ne kadar zaman geçerse geçsin devam etmektedir. ⁷¹ Bir olay fiilen bitmiş olsa da aile üyelerinin yaşamış olduğu deneyimler, kuşaklararası aktarım ile bir çeşit aile belleği oluşturmaktadır. Aile belleğinin aktarımında ve bu aktarımlarla beraber bir tarihin oluşmasında ise ailedeki kadınların ön plana çıktığı görülmektedir. ⁷²

Toplumların yaşadıkları travmalar toplumsal bellekleri oluşturur. Bu bellekler Jan Assmann'a göre "kökeni göz önünde tutan, kökensele hatırlama" ve "kişinin özel deneyimleri yani 'yakın geçmişi'ni göz önünde tutan biyografik hatırlama" olarak iki tarzda gerçekleşir. ⁷³ Kuşaklar arasındaki aktarım da genel olarak toplum içindeki bu tarz anlatılar ile bir alt kuşağa aktarılmaktadır. İnsan yaşamının her anında kendini gösteren anlatı, aktarımın en önemli adımlarından birini oluşturmaktadır. Öyle ki, Roland Barthes'in "her çağda, her yerde, her toplumda mevcuttur" ⁷⁴ dediği anlatı kavramının önemini, İtalyan filozof Benedetto Croce "Anlatı yoksa tarih de yoktur" ⁷⁵ sözü ile açıkça ifade etmiştir. Latince "narre" ⁷⁶ sözcüğünden oluşturulan ve İngilizce'ye "narrative"

---

⁶⁹ Savi Çakır, "Kriz, Travma ve Yas ile İlgili Kavramsal Çerçeve," 5.

⁷⁰ Gülnaz Karatay, "Tarihsel/ Toplumsal Travmalar ve Kuşaklararası Aktarımı Biçimleri Üzerine," *STED / Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 29, no. 5 (October 13, 2020): 374, <https://dergipark.org.tr/tr/doi/10.17942/sted.767797>.

⁷¹ Ruppert, *Travma, Bağlanma ve Aile Konstelasyonları*, 120.

⁷² Topdemir Koçyiğit, "Savaşın Torunları: Travmatik Belleğe Kuşaklar Ötesi Bir Bakış," 32–36.

⁷³ Jan. Assmann, *Kültürel Bellek : Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, trans. Ayşe Tekin, 2nd ed. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 60.

⁷⁴ Roland Barthes, "Introduction to the Structural Analysis of Narratives," in *Narrative Theory: Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*, ed. Mieke Bal (New York: Routledge, 2007), 65.

⁷⁵ Benedetto Croce, "La Storia Ridotta Sotto Il Concetto Generale Dell'arte," in *Primi Saggi* (Bari, 1951), 26. akt. Rick Altman, *A Theory of Narrative*, Columbia University Press (New York: Columbia University Press, 2008), 1.

⁷⁶ Nick Lacey, *Narrative and Genre: Key Concepts in Media Studies* (New York: St. Martin's Press, 2000), 13.

olarak geçen anlatı kavramı “bilgi vermek, anlatmak” anlamlarında kullanılmaktadır. Ancak burada ele alınan bilgi, en az iki bağlantıya ihtiyaç duyulan, mantıksal bir dizgiden oluşur. Anlatı olarak niteleyebileceğimiz durumların zamansal bir sıralaması ve bu sıralamalar arasında bir tür neden-sonuç ilişkisi bulunmalıdır.⁷⁷ Tarihteki olayların neden-sonuç ilişkileri içerisinde günümüze kadar gelmesini sağlayan anlatı olgusu, *zaman* ve *bellek (hafıza)* olmak üzere iki bileşenden oluşmaktadır.⁷⁸ Zamanın, anlatının evrensel bir özelliği olduğunu ifade eden Mark Currie, “Zaman Hakkında (About Time)” adlı eserinde anlatıların, yalnızca zamanla ilgili olmadığını, ancak zamanın geçmiş hareketi konularında zamanla ilgili olduklarını söyler.⁷⁹

Anlatı için bir anlamda “bireylerin ya da toplumların yaşadığı olayların, hafızalarda kalanlarının aktarımıdır” ifadesi kullanılabilir. Bu yönü ile bakıldığında, hafıza/bellek kavramının anlatı olgusunda önemli bir yeri bulunmaktadır. Birçok kültürel türde ortaya çıkan hafıza olayları, yorumladıkları bu olaylarda ikincil bir yapıdadır ve yıllar sonra ortaya çıkarlar.⁸⁰ Bu süreç içerisinde hafızalardaki olayların zamanla farklılaşması ya da toplumsal bir olayın farklı yönlerinin aktarımı ise *insan deneyimlerinin* anlatıdaki önemini göstermektedir.

Bireylerin yaşadıkları deneyimler sürekli olarak kişilerin kendi belleklerinde bir yer edinirler. Basit bir ifade ile zihnimizdeki bilgilerin varlığını ifade eden *bellek* kavramı, toplumsal, psikolojik ve tarihi etkilerle beraber, bilgiyi kodlama, depolama ve bu bilgiyi bulup getirme sürecinin tamamıdır.⁸¹ Kathrin Bachleitner ise kavram hakkında şu açıklamaları yapmaktadır;

“Bellek, her zaman mevcuttur, ancak sonsuza dek geçmiştir... Çağdaş mevcudiyetinde bellek geriye ve ileriye bakar. Zamanla bir köprü kurar ve böylece geçmiş, bugün ve geleceği birbirine bağlar. Bellek, her yerededir, ancak hiçbir yerde somut değildir...”

---

⁷⁷ Ibid., 13–14.

⁷⁸ Ecem Gülerler, “Narrative’s Transformation From Paranoia to Schizophrenia: The Function of Memory and Time in Narrative Space in Fin-de-Siecle and Postmodern Novels” (Ege Üniversitesi, 2021), 29.

⁷⁹ Mark Currie, *About Time: Narrative, Fiction and The Philosophy of Time* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007), 2–5.

⁸⁰ Uilleam Blacker and Alexander Etkind, “Introduction,” in *Memory and Theory in Eastern Europe*, ed. Uilleam Blacker, Alexander Etkind, and Julie Fedor (New York: Palgrave Macmillan, 2013), 6.

⁸¹ Michael Schudson, “Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri,” *Cogito*, no. 50 (2007): 181.

hatırlamak, düşünmekle ilişkilidir, ancak düşünmekle aynı şey değildir... Bellek özeldir, kişiseldir ancak sosyal ve politiktir... Bellek sadece zaman bağlamında düşünülebilir ve hatırlama sosyal çerçeveler içinde gerçekleşir. Bu nedenle, bellek her zaman aynı zamanda ‘kolektif’ tir.”⁸²

Ayrıca kişisel belleklerin yanında toplumların yaşadığı olayları barındıran toplumsal bellekler de bulunmaktadır. Toplumsal bir olgu olan bellek kavramını “deneyimlerimizin devamlı olarak kayda alınması”⁸³ ya da sözlük anlamı ile “yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, hafıza”⁸⁴ şeklinde ifade edebiliriz. Bireysellikten ziyade toplumsal belleği savunan Michael Schudson bunun nedenini şu şekilde açıklamaktadır;

“Bellek öncelikle toplumsaldır çünkü bireysel insan zihinlerinden çok, kurallar, kanunlar, standartlaştırılmış usuller ve kayıtlar halinde kurumlara yerleşmiş, yerleştirilmiştir... İkinci olarak, bellek kimi zaman kolektif biçimde yaratılmış anıtlar, eserler ve işaretlere yerleşmiştir... Üçüncü olarak, bellek bireylerin zihinlerinde konumlanmış olduğu durumlarda bireylerden oluşan grupların -kuşakların ya da mesleki grupların- ayırt edici özelliği halini alabilir. Bu durumda bellek bireysel bir mülkiyettir ancak geniş bir grup tarafından paylaşıldığı için toplumsal ya da kolektif bellek olarak nitelendirilmesi doğru olacaktır. Dördüncüsü, anılar bireysel belleklerde kendine has bir biçimde yer etse bile toplumsal ve kültürel niteliklerini yitirmezler.”⁸⁵

Belleğin toplumsallığını vurgulayan *kolektif bellek* kavramının öncüsü olan Maurice Halbwachs, bu konuda sadece bireysel hafızanın göz önünde bulundurulması durumunda, ebeveynlerle kurulan iletişimin yeniden üretiminin nasıl olduğunun bile anlamayacağını belirtmektedir.⁸⁶ Ayrıca bu durum sadece aile için değil herhangi bir grup için de geçerlidir. Yahudilik tarihçisi olan Yosef Yerushalmi’ye göre bir grubun oluşması ve tanınması, o grubun bir anlatısından kaynaklanır. Bu durumda ona göre kolektif hafıza, grupların bilinçli çabaları ile aktarılan ve sürdürülen toplumsal

---

⁸² Kathrin Bachleitner, *Collective Memory in International Relations* (Oxford: Oxford University Press, 2021), 1.

⁸³ F. Özden Ekmekçi, “Sözel Bellek ve Hatırlama,” *Dilbilim Araştırmaları Dergisi* 2, no. 50 (1991): 50.

⁸⁴ Toparlı, *Türkçe Sözlük*, 240.

⁸⁵ Schudson, “Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri,” 179–180.

⁸⁶ Maurice Halbwachs, *On Collective Memory* (Chicago: The University of Chicago Press, 1992), 55.

gerçekliktir.⁸⁷ Bize kolektif belleği veren şey ise geçmişin anlatısını oluşturmamız ve bu anlatıyı çoğaltmamızdır.⁸⁸

1.2. Teorik Çerçeve

1.2.1. Göç Teorileri

Göçlerin şekillerinin, nedenlerinin, sonuçlarının farklı olması ve göç olgusunun çok boyutlu bir yapıya sahip olması, bu olgunun tek bir teori çerçevesinde açıklanmasına imkân vermemektedir. Bu durum nedeniyle çeşitli göç teorileri ortaya atılmıştır. Ancak göç olgusu birçok disiplinde çalışıldığından dolayı, oluşan göç teorilerine farklı sınıflandırmalar yapılmaktadır. Örneğin Robin Cohen göç teorilerini “*genel perspektif ve disipliner perspektif*”⁸⁹ olarak; Adıgüzel “*temel, ekonomi temelli ve sosyokültürel göç kuramları*”⁹⁰ başlıkları altında incelerken Nermin Abadan-Unat⁹¹ ise göç teorilerini hiçbir sınıflandırma yapmadan açıklamıştır.

Göç teorileri alanında yapılmış ilk çalışma olarak Ernest George Ravenstein’in 1885 yılında yayımladığı “Göç Yasaları (*The Laws of Migration*)” adlı çalışması bilinmektedir. Ravenstein bu çalışmasını, 1871 ve 1881 yılı İngiliz nüfus sayımı verileri üzerine oluşturmuş ve buradan yola çıkarak, yedi maddelik (göç ve mesafe, göç ve basamakları, yayılma ve emme, göç zincirleri, doğrudan göç, kır-kent yerleşimci farkı ve kadın-erkek farkı) bir kanun önerisi hazırlamıştır.⁹² Ravenstein’in ardından Samuel Stouffer, 1940 yılındaki “Kesişen Fırsatlar: Hareketlilik ve Mesafe ile İlişkili Kuram (*Intervening*

---

⁸⁷ akt. Sumit Guha, *History and Collective Memory in South Asia 1200-2000, Contemporary South Asia*, vol. 29 (University of Washington Press, 2019), 13.

⁸⁸ Ibid., 29:9.

⁸⁹ Robin Cohen, “Introduction,” in *Theories of Migration*, ed. Robin Cohen (Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 1996), xi–xvii.

⁹⁰ Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*.

⁹¹ Nermin Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, 1st ed. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002).

⁹² Ernest George Ravenstein, “The Laws of Migration,” *Journal of the Statistical Society of London* 48, no. 2 (1885): 198–199, <https://www.jstor.org/stable/2979181>.

Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance)” adlı çalışmasında, evlerinden taşınan kişileri veri olarak ele almış ve göçü, kesişen fırsatlar⁹³ çerçevesinde incelemiştir. William Petersen’in 1958 yılında yazdığı “Göçün Genel Tipolojisi (*A General Typology of Migration*)”⁹⁴ adlı makalesi göç teorileri üzerine yazılmış bir başka kaynaktır. Bu çalışmada, göç olgusundaki itme çekme faktörlerinin yanında daha çok bu faktörlerin altındaki asıl sebepler araştırılmaktadır. Tüm bu göçü etkileyen faktörler ışığında Petersen “ilkel, zoraki, yönlendirilen, serbest ve kitlesel” olmak üzere beş göç tipinden söz etmiştir.⁹⁵

Göç teorileri alanındaki önemli çalışmalardan bir diğeri ise göçü “genel olarak kalıcı veya yarı kalıcı ikamet değişikliği” şeklinde tanımlayan Everett Lee’ye aittir. Ona göre bir apartmanda sadece bir koridor geçerek yapılan taşınma işlemi dahi göç eylemi olarak nitelendirilebilir. Ancak uzun süreli ikametleri olmayan göçebe ve göçmen işçiler gibi bazı geçici mekânsal hareketlilikler bu tanıma dahil değildir. Lee, “Bir Göç Teorisi (*A Theory of Migration*)” adlı makalesinde her göç eyleminin, bir başlangıç noktası, varış noktası ve araya giren engellerden oluştuğunu söylemektedir. Buradan hareketle göç kararına ve sürecine dahil olan, kuramının da temelini oluşturan dört ana etken belirlemiştir. Bunlar; başlangıç alanı ile ilgili faktörler, varış alanı ile ilgili faktörler, araya giren engeller ve kişisel faktörlerdir. Her yerleşim alanında insanları o alanda tutmak için veya o alandan itmek için çok sayıda faktörler vardır. Bu faktörler (+) ve (-) işaretleri ile gösterilmektedir. Ayrıca insanların bazı faktörler karşısında tepkisiz, nötr olduğu durumlar da vardır ve bu durumlar da (0) ile gösterilmektedir. Yerleşim alanlarındaki itici ve çekici faktörler bireyler arasında farklılıkları göstermektedir. Ancak yine de (+) ve (-) faktörler tek başına bir göç eylemini belirleyemezler. Göç eylemine neden olan asıl durum

---

⁹³ Stouffer kavramı “bir kişinin X bölgesinden Y bölgesinde bir eve ya da apartmana taşınması için öncelikle Y bölgesinde göç edebileceği bir boşluk yaratılmış olmalıdır. Kentin herhangi bir yerinde göç edebileceği ancak göç etmemiş olduğu belirli boşluklar ve benzeri boş pozisyonlara *fırsat* diyeceğiz. X bölgesindeki eski yerleşim yerine, Y bölgesindeki boşluktan daha yakın olan benzer göç edebileceği boş yerlere ise *kesişen fırsatlar* diyeceğiz” şeklinde tanımlamıştır. (Samuel A. Stouffer, “Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance,” *American Sociological Review* 5, no. 6 (1940): 845–867, <https://www.jstor.org/stable/2084520>.)

⁹⁴ William Petersen, “A General Typology of Migration,” *American Sociological Review* 23, no. 3 (1958): 256–266, <https://www.jstor.org/stable/2979181>.

⁹⁵ *Ibid.*, 259–264.

bu faktörlerin algılanması yani bireyin kişisel durumudur. Bu nedenle de göç kararının tamamen rasyonel olduğu söylenemez.⁹⁶

Göçleri zaman ve mekân açısından etkileyen ve sürekliliğini sağlayan bir diğer göç teorisi olan “İlişkiler Ağı Teorisi”, bir yerleşim yerine giden öncü göçmenlerin kurdukları toplulukları ifade etmektedir.⁹⁷ Petersen’in göç tiplerinden zincirleme göç ile benzerlik gösteren bu kuramı Abadan-Unat “geldikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkelerde eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası bağlantılar”⁹⁸ olarak tanımlamaktadır. Göçmenlerin oluşturduğu bu ağlar, göç yapılan yerlerde toplulukların kendi sosyal ve ekonomik altyapılarını oluşturmalarında önemli bir rol oynar.⁹⁹ Bu oluşumlarla beraber yardımlaşma etkinlikleri ile yeni göçmenlerin hem sosyal hem de ekonomik maliyetlerinde düşüşler olmaktadır.¹⁰⁰ Ayrıca topluluklar göçmenlerin yeni yerlere uyum sağlamasında da önemli bir rol üstlenirler. Tüm bu durumlara bakıldığında ilişkiler ağı kuramının göç hareketlerinin devamlılığında önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

1.2.2. Feminizm ve Feminist Teoriler

Latince “*femine*” kelimesinden türetilen¹⁰¹ *feminizm* kavramı “cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeyi amaçlayan bir hareket”¹⁰² olarak tanımlanmaktadır. Kelimenin sözlük anlamına bakıldığında ise “toplumda kadının haklarını çoğaltma, erkeğinkiler düzeyine çıkarma, eşitlik sağlama amacını güden düşünce akımı, kadın

---

⁹⁶ Everett S. Lee, “A Theory of Migration,” *Demography* 3, no. 1 (1966): 47–57.

⁹⁷ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, 18; Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, 33.

⁹⁸ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, 18.

⁹⁹ Castles and Miller, *Göçler Çağı*, 38.

¹⁰⁰ Savaş Çağlayan, “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi,” *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 17 (2006): 86.

¹⁰¹ Ayşe Sevim, *Feminizm*, 1st ed. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 7; Gün Taş, “Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri,” *Akademik Hassasiyetler* 3, no. 5 (2016): 165.

¹⁰² bell hooks, *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika*, ed. Ece Aydın et al., 4th ed. (İstanbul: bgst Yayınları, 2016), 12.

hareketi”¹⁰³ olarak tanımlandığı görülmektedir. Feminizm araştırmalarına katkıda bulunan birçok isim vardır ve hepsi bu kavramın anlattıkları çerçevede kendi feminizm tanımlarını oluşturmaktadır. Bu tanımlara örnek olarak “hem politik bir teori hem de 70’li 80’li yıllarda ortaya çıkan bir sosyal hareket”¹⁰⁴; “kadınların sorunları çerçevesinde savaşçı bağlanma”¹⁰⁵; “kadınların dünyaya, erkeklerin gözlerinden, onların çıkarları açısından değil, kendi gözleriyle bakmasını savunan, kendi seslerini bulmalarını isteyen bir düşünce akımı”¹⁰⁶ ya da daha kısa bir şekilde “kadınların eşit haklar mücadelesi”¹⁰⁷ ifadeleri gösterilebilmektedir. Feminizm, 18. yüzyılda kadın ve erkek arasındaki ayrımcılıktan kaynaklı olarak¹⁰⁸ ortaya çıksa da kavram ilk olarak erkeklerin feminenleştirilmesi veya kadınların maskülenleştirilmesi anlamlarında tıbbî bir terimi ifade etmiş, ancak 20. yüzyılda siyasi bir terim şeklini almaya başlamıştır.¹⁰⁹ Bazı kaynaklarda, kavramı ortaya atan kişinin Charles Fourier¹¹⁰ olduğu söylenmekte iken bazı kaynaklarda ise bu kavramı ilk kez kullanan kişinin Alexandre Dumas¹¹¹ olduğu belirtilmektedir.

Feminizm her ne kadar yeni bir kavram olarak görölse bile anlam itibariyle kökeni çok daha öncelere dayanmaktadır. Kavramın kullanılmaya başlanmasından günümüze kadar -belki daha sonraki yıllarda bile- sınırlarındaki ve anlatmak istediklerindeki anlaşmazlıklar devam etmektedir.¹¹² Bu anlaşmazlıklar, feminizmin tarihsel gelişiminde farklı düşünceler ortaya çıkarırken, farklı gruplar tarafından çeşitli feminist teorilerin ortaya atılmasına da neden olmuştur. Feminist grupların farklı zamanlarda dile

---

¹⁰³ Toparlı, *Türkçe Sözlük*, 687.

¹⁰⁴ Gisela Notz, *Feminizm*, ed. Sinem Derya Çetinkaya, 2nd ed. (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2018), 13.

¹⁰⁵ Joanne Naiman, *Marksizm ve Feminizm*, ed. Saadet Özkal, 1st ed. (İstanbul: Amaç Yayıncılık, 1988), 54.

¹⁰⁶ Şirin Tekeli, *Feminizmi Düşünmek*, 1st ed. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017), 131.

¹⁰⁷ Senem Soyer, *İki Kadın Bir Feminizm* (Ankara: Net Kitaplık Yayıncılık, 2017), 40.

¹⁰⁸ Aslıhan Aksu and Duygu Vefikuluçay Yılmaz, “Feminist Teorilerde Kadın Kimliği,” *TSosyal Bilimler Dergisi* 6, no. 37 (2018): 407, http://www.sobider.com/Makaleler/1454674258_4030 Bünyamin SARİKAYA.pdf.

¹⁰⁹ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiLer, Adres Yayınları*, 5th ed. (Adres Yayınları, 2013), 235.

¹¹⁰ Notz, *Feminizm*, 10.

¹¹¹ Necla Arat, *Feminizmin ABC’si* (İstanbul: Simavi Yayınları, 1991), 21.

¹¹² Merry E. Wiesner-Hanks, *Tarihte Toplumsal Cinsiyet*, ed. Meral Çiyan Şenerdi (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 166.

getirdikleri farklı istekler veya düşüncelerle beraber ortaya çıkan çeşitli feminist teoriler 19. ve 21. yüzyıl arasında üç ayrı feminist dalga oluşturmuştur.

Josephine Donovan'a göre ilk olmayan¹¹³, ancak feminist grupların birinci dalga olarak adlandırdığı dönem, 18. yüzyıl sonlarında başlamış ve 20. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir.¹¹⁴ Bu dönemi kapsayan birinci dalga feminist hareket, daha çok liberal düşünceler ekseninde ve Mary Wollstonecraft'ın "Kadın Haklarının Gerekçendirilmesi" kitabında dile getirdiği talepler çerçevesinde şekillenmiştir.¹¹⁵ Bu dönemde genel olarak kadınların temel insani haklar konusunda erkekler ile eşit olmaları için çalışmalar yapılmıştır.

Liberal feminizm olarak da adlandırılan bu dönem, kadınların erkekler gibi eğitim ya da çalışma haklarının olmaması nedeniyle, kendilerini evlere kapatmak zorunda kaldıkları¹¹⁶ ve bu durumun da "kadının eş ve anne olarak evine ait olduğu"¹¹⁷ görüşü ile tüm dünyada ortak bir kanı haline geldiği bir dönemdir. Liberal feminizmin tarihsel olarak daha eski olması ve buna bağlı olarak ilerleyen zamanlardaki feminist yaklaşımların, liberal feminizmin iddialarına yönelik olumlu ya da olumsuz cevapları, liberal feminizmin önemini göstermektedir. Marry Wollstonecraft haricinde John Stuart Mill, Harriet Taylor gibi önemli temsilcileri olan liberal feminizm, eşitlik, özgürlük ve adalet kavramları üzerine kurulmuştur.¹¹⁸ Liberal feministlerin asıl yapmak istedikleri şey ise, baskıcı cinsiyet rollerinden kadını özgürleştirmektir.¹¹⁹

---

¹¹³ Donovan, Batı Avrupa'da 15., 16. ve 17. yüzyıllarda da feminist dalgaların olduğunu, feministlerin bugün ilgilendiği konuların çoğunun o zamanlarda da kadınlar için bir sorun teşkil ettiğini ifade eder (Donovan, 15).

¹¹⁴ Josephine Donovan, *Feminist Teori*, ed. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, and Fevziye Sayılan, 8th ed. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 15.

¹¹⁵ Taş, "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri," 167.

¹¹⁶ Fatime Güneş, "Feminist Kuramda Ataerki Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme," *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27, no. 2 (2017): 246.

¹¹⁷ Donovan, *Feminist Teori*, 25.

¹¹⁸ Sevim, *Feminizm*, 55; Erkan Dikici, "Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marxist ve Radikal Feminizm Teorileri," *The Journal of Academic Social Science Studies*, no. 43 (2016): 524.

¹¹⁹ Rosemarie Putnam Tong, *Feminist Düşünce*, ed. Zafer Cırhinlioğlu, 1st ed. (İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2006), 47.

Özellikle akla büyük bir önem verilen bu yaklaşımda, kadın ve erkek doğası şeklindeki ikili yapı yerine *insan doğası* görüşü savunulmuş, eğitimde cinsiyet ayrımı yapılmaksızın herkesin eşit bir eğitim alması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu nedenle dönemin asıl amacı da kadını sıkıştığı alandan -evinden- çıkarıp, ona eğitim, çalışma ve seçme-seçilme hakkını vermek olmuştur. Erkeklerle eşit bir eğitim almaları kadınların ev hanımlığından çıkıp iş hayatına atılmalarını, kamusal hayata çıkmalarını sağlayacak en önemli konudur. Ancak liberal feministlere göre eşitlik sadece eğitimle sınırlı kalmamalı, erkekler ile siyasal ve sosyal tüm haklara eşit bir şekilde sahip olunmalıdır. Tüm bunlara bakıldığında ise liberal feministlerin, kadınlar aleyhine olan yasal, kamusal ve sosyal ayrımcılıkların ortadan kalkması, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olması konularını savundukları görülmektedir.¹²⁰ Ancak bu dönemin çalışmaları iki noktada eleştiri almıştır. Bunlardan biri çalışmaların sadece kadına yönelik olması, diğeri ise kadınlar arasında dahi ırk, sınıf gibi ayrımların yapılmasıdır.¹²¹ Getirilen bu eleştiriler feminizm alanında farklı teorilerin oluşmasına öncülük etmektedir.

Liberal feministlerin getirdiği çözüm olan kadın-erkek eşitliğinin uygulanıp uygulanamayacağı tartışması ile ortaya çıkan Marksist feminizm, Karl Marx ve Friedrich Engels'in düşüncelerinden etkilenmiştir.¹²² Marksist feministler, asıl sorunun cinsiyet eşitsizliklerinden daha çok toplumdaki sınıfsal yapılar olduğunu savunurlar. Onlara göre, toplumdaki bu sınıfsal yapılar yok olmadıkça, liberallerin öne sürdüğü eşitlikten söz etmek de imkânsız bir hâl alır. Sorunlara, tamamen ekonomik açıdan bakan Marksist feministler, toplumdaki eşitsizliğin suçlusu olarak kapitalizmi öne sürmüşlerdir. Bu soruna getirdikleri çözüm önerisi ise sosyalist sisteme geçiştir. Çünkü sosyalist sistemde, kadınlar ekonomik özgürlüklerini ellerine alırlar ve bu şekilde erkeklerle eşit hale gelirler.¹²³ Ancak sosyalist sisteme geçmeden önce kapitalizmin ortadan kalkması

---

¹²⁰ Sevim, *Feminizm*, 59.

¹²¹ Ece Öztan, "Feminist Araştırmalarda Yöntem," in *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*, ed. Feryal Saygılıgil, n.d., 264.

¹²² Dikici, "Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marxist ve Radikal Feminizm Teorileri," 526; Sevim, *Feminizm*, 64.

¹²³ Sevim, *Feminizm*, 64.

gerekmektedir ve bunun için ilk olarak ailenin ortadan kaldırılması ve aile fonksiyonlarının kurumlara paylaşılması gerekmektedir.¹²⁴

Marksist feministlerin üzerinde durdukları konular aile kurumunun kapitalizmle ilişkisi, kadının aile içinde yaptığı işlerin önemsizleşmesi ve kadınların neden genellikle düşük ücretli ve değersiz işlerde çalıştıklarıdır. Bu konulara getirilen çözüm önerilerinden ilki ev işlerinin toplumsallaştırılmasıdır. Diğer bir öneri ise ev işlerinin devlet tarafından ücretlendirilmesidir. Ancak buradaki ücretlendirmenin nasıl yapılacağı konusundaki tartışmalar sonucunda, bu düşüncenin sağlıklı bir öneri olmadığı görülmüştür.¹²⁵

Birinci dalga feminizmin ardından bir süre durgunluk yaşayan feminist hareket, 1960'lı yılların sonunda tekrar gündeme gelmiştir.¹²⁶ İkinci dalga ya da *radikal feminizm* olarak da adlandırılan bu dönem, özgürlük kavramı üzerinden şekillenmiş ve özellikle kadının özgürleştirilmesi amaçlanmıştır.¹²⁷ Birinci dalga feminizm çalışmalarına getirilen eleştiriler, bu dönemde siyah feminist hareketi ile ortadan kaldırılmış; ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet gibi kavramların birbiri ile olan ilişkileri üzerinden kesişimsellik kavramı ön plana çıkarılmıştır.¹²⁸

Radikal feminist kuram, 1960'larda medeni haklar ve savaş karşıtı kampanyalar için politik etkinliklere katılan kadınlar tarafından oluşturulmuştur.¹²⁹ Bu kuramın öncü eserleri olarak, Shulamith Firestone'un "Cinsiyet Diyalektiği" ve Kate Millet'in "Cinsel Politika" adlı kitapları gösterilmektedir.¹³⁰ Radikal feministlerin ortaya çıkma nedenleri ise kadınların kurtuluşu için oluşturulmaya çalışılan önceki önerilerin yetersiz kalmasıdır.

---

¹²⁴ Dikici, "Feminizmin Üç Ana Akimi: Liberal, Marxist ve Radikal Feminizm Teorileri," 527.

¹²⁵ Sevim, *Feminizm*, 69–70.

¹²⁶ Duygu Alptekin, "Sokaktan Akademiye: Kadın Hareketinin Kurumsallaşma Süreci," *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 26 (2011): 36, <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=sih&AN=76320057&site=ehost-live>.

¹²⁷ Heywood, *Siyasi İdeoloji*, 237.

¹²⁸ Öztan, "Feminist Araştırmalarda Yöntem," 264–265.

¹²⁹ Donovan, *Feminist Teori*, 265.

¹³⁰ Sevim, *Feminizm*, 76; Dikici, "Feminizmin Üç Ana Akimi: Liberal, Marxist ve Radikal Feminizm Teorileri," 529.

Radikallere göre, liberal ve marksist feministler kadınların erkek standartlarına göre yaşamasını istemektedirler. Ancak radikal feministler kadınların erkeklerden farklı olduklarını savunarak kadın kültürlü yeni bir toplum oluşturmayı amaçlarlar.¹³¹ Radikal feminizm, kadınlara yapılan baskı ve ayrımcılığın nedenini biyolojik farklılıkta görmekte ve bunun da aile kurumundan kaynaklandığını iddia etmektedir. Bu nedenle, Marksist feministler gibi, aile kurumunu reddetmektedirler.¹³² Ayrıca evliliği baskının asıl kaynağı olarak gören radikaller hem kapitalizmin hem de patriyarkanın kaldırılması gerektiğini savunmuşlardır.¹³³ Ancak radikallere göre bunlar da yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle erkek egemenliğin bir göstergesi olan savaş benzeri durumların da ortadan kalkması gerekmektedir.¹³⁴

Farklılıklar politikası üzerinden şekillenen ve ikinci dalga feminizme bir tepki olarak 1990lı yıllarda ortaya çıkan üçüncü dalga feminizm temelde toplumun ataerkil yapısını eleştirmektedir.¹³⁵ 20. yüzyıl sonu ve 21. yüzyıl başına denk gelen üçüncü dalga feminizm, kadınlar arasındaki ırk, sınıf, etnisite ve cinsellik farklılıklarına odaklanmıştır.¹³⁶ *Siyah feminizm* olarak da adlandırılabilen bu dalga feministleri, her kadının farklı bir sorununun olduğunu ve bunları görerek ortak noktaların bulunması gerekliliğine inanmışlardır.¹³⁷ Son olarak, daha çok internet üzerinden şekillenen dördüncü feminist dalganın oluştuğu ifade edilmektedir.¹³⁸ Artık kadın ve toplumsal cinsiyet alanlarındaki deneyim paylaşma, örgütlenme ve direnişler sosyal medya

---

¹³¹ Sevim, *Feminizm*, 83.

¹³² Dikici, "Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marxist ve Radikal Feminizm Teorileri," 529.

¹³³ Meltem Atan, "Radikal Feminizm: 'Kişisel Olan Politikadır' Söyleminde Aile," *The Journal of Europe - Middle East Social Science Studies* 1, no. 2 (2015): 12.

¹³⁴ Sevim, *Feminizm*, 85.

¹³⁵ Soyer, *İki Kadın Bir Feminizm*, 28; Gün Taş, "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri," *Akademik Hassasiyetler* (2016): 171-172.

¹³⁶ Ceren Avcil, "Kesişimsellik: Feminizmde Kapsam Genişlemesine Doğru," *e-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi* 12, no. 4 (29) (2020): 1300; Taş, "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri," 171; Pınar Sarıgöl, "Kesişimsellik Teorisi Bağlamında Kadın Deneyimleri: Almanya'daki Türkiyeli Göçmen Kadınlar" (Ankara Üniversitesi, 2013), 18.

¹³⁷ Avcil, "Kesişimsellik: Feminizmde Kapsam Genişlemesine Doğru," 1300; Taş, "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri," 172.

¹³⁸ Hacı Özdemir and Duygu Aydemir, "Dördüncü Dalga Feminizm Üzerine," *International Social Sciences Studies Journal* 5, no. 32 (2019): 1709.

aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle dördüncü dalga feminizm *hashtag feminizm* ya da *dijital feminizm* olarak da adlandırılmaktadır.¹³⁹

Feminizm tarihinde yaşanan bu dalgalar farklı bir dile, dine veya etnik kökene sahip ‘diğer’ kadınların seslerini duyurabilmelerini sağlayacak farklı kavramların ortaya çıkmasına da katkıda bulunmuştur.¹⁴⁰ Bunlardan biri *kesişimsellik* kavramıdır. Kesişimsellik, dünyadaki, insanlardaki ve insan deneyimindeki karmaşıklığı anlamının ve analiz etmenin bir yoludur. Analitik bir araç olarak kesişimsellik, dünyada ve bireylerde bulunan bu karmaşıklığa kişilerin daha iyi bir erişimini sağlar.¹⁴¹

Kavram ilk olarak ırk, sınıf ve cinsiyet gibi özelliklerin nasıl kesiştiğinin anlaşılması amacıyla, 1989 yılında Kimberle Crenshaw tarafından ortaya atılmıştır.¹⁴² Crenshaw, bu kavramı ortaya attığı çalışmasında “Siyah kadınların deneyiminin çok boyutluluğunu bu deneyimleri çarpıtıran tek eksenli analizle karşılaştırmak için” siyah kadınları merkeze almış ve şunları belirtmiştir;

“En ayrıcalıklı grup üyelerine odaklanmak, çok sayıda yükü olan kişileri marjinalleştirir ve farklı ayrımcılık kaynaklarından kaynaklandığı anlaşılabilen iddiaları belirsizleştirir. Ayrıca, aksi takdirde ayrıcalıklı grup üyelerine bu odaklanmanın, ırkçılık ve cinsiyetçiliğin çarpıtılmış bir analizini yarattığını ileri sürüyorum, çünkü etkin ırk ve cinsiyet kavramları, aslında çok daha karmaşık bir olgunun yalnızca bir alt kümesini temsil eden deneyimlerde temelleniyor.”¹⁴³

Bir anlamda “cinsel, ırksal, sınıfsal farklı tahakküm sistemlerinin birbirleriyle ilişkisini ve işleyişini anlamaya, bu farklı ezilme biçimlerine maruz kadınların farklılıklarını gören

---

¹³⁹ Esmâ Akan and Nazife Gürhan, “Feminizmin ‘e- Hali’: Dijital Feminizm Üzerine Bir Araştırma,” *HAFIZA Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 2, no. 2 (2020): 9; Esra Gedik, “Dünyada ve Türkiye’de Dijital Feminizm İncelemesi: Gençlerin Dijital Aktivizm Deneyimleri,” *Toplum ve Kültürel Araştırma Dergisi*, no. 5 (2020): 125.

¹⁴⁰ Avcil, “Kesişimsellik: Feminizmde Kapsam Genişlemesine Doğru,” 1291.

¹⁴¹ Patricia Hill Collins and Sirma Bilge, *Intersectionality*, 1st ed. (Cambridge: Polity Press, 2016), 2.

¹⁴² Jane Coaston, “The Intersectionality Wars,” *Vox*, 2019, <https://www.vox.com/the-highlight/2019/5/20/18542843/intersectionality-conservatism-law-race-gender-discrimination> (Erişim 24 Nisan 2022).

¹⁴³ Kimberle Crenshaw, “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics,” *University of Chicago Legal Forum* (2018): 139–140.

bir feminizm kurmaya yönelik teorik ve pratik çabaların bir sonucu”¹⁴⁴ olarak görülen keşişimsellik, kadınlar arasındaki farklara karşı duyarlılığın kimlik üzerinden değil, ortak değerler üzerinden ilerlediği, kapsayıcı bir feminist hareket oluşturmak arzusundadır.¹⁴⁵ Kathy Davis’e göre keşişimsellik, çağdaş feminist düşüncenin farklılık konusuyla ilgili iki aşamasını bir araya getirmektedir. Bunlardan ilki ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyetin kadınların kimlikleri, deneyimleri ve güçlenme mücadelelerindeki etkilerini anlamak üzerine odaklanmış; özellikle yoksul ve beyaz olmayan kadınların, Batılı feminist teori içinde marjinalleştirilmeleriyle ilgilenmiştir.¹⁴⁶ Bu aşamada Nira Yuval-Davis’in *triple oppression* olarak adlandırdığı *üçlü baskı* modeli önem taşımaktadır. Üçlü baskı modeline göre siyah kadınlar üç farklı grup kimliklerinden dolayı (siyah olmaları, kadın olmaları ve işçi sınıfı olmaları) baskı ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır.¹⁴⁷ Ancak ilerleyen zamanlarda odak, güç ilişkilerini üretmek ve dönüştürmek için, kadınların yaşamlarının sosyal ve maddi gerçekliklerinde ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyetin nasıl etkileşime girdiği yönünde değişmiştir.¹⁴⁸

Kathy Davis’in “bireysel yaşamlarda, sosyal uygulamalarda, kurumsal düzenlemelerde ve kültürel ideolojilerde cinsiyet, ırk ve diğer farklılık kategorileri arasındaki etkileşimi ve bu etkileşimlerin güç açısından sonuçları”¹⁴⁹ olarak tanımladığı keşişimsellik, toplumsal cinsiyet, ırk, göç statüsü, tarih ve sosyal sınıf konularının, kişinin bir kadın olarak deneyimlerinin nasıl etkilendiğinin, tek bir analitik çerçeveden incelenmesine karşı çıkmaktadır.¹⁵⁰ Yapılan araştırmalar sonucunda kavramın genel olarak medeni haklar söylemiyle bağlantılı olduğu; kadınların, etnik ve ırksallaştırılmış azınlıkların,

---

¹⁴⁴ Başak Kocadost, “Keşişimsellik,” 2021, <https://feministbellek.org/kesisimsellik/> (Erişim 24 Nisan 2022).

¹⁴⁵ Alev Özkazanç, “Türkiye’de Kadın Hareketi ve Keşişimsellik Yaklaşımı,” in *Duvarları Yıkarak, Köprüleri Kurmak: Yeni Küresel Feminizmin Yükselişi ve İmkânları*, ed. Necide Berber, trans. Ayten Davutoğlu, 1st ed. (İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2018), 24.

¹⁴⁶ Kathy Davis, “Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful,” *Feminist Theory* 9, no. 1 (2008): 69.

¹⁴⁷ Nira Yuval-Davis, “Intersectionality and Feminist Politics,” *European Journal of Women’s Studies* 13, no. 3 (2006): 195.

¹⁴⁸ Davis, “Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful,” 71.

¹⁴⁹ *Ibid.*, 68.

¹⁵⁰ Gina Miranda Samuels and Fariyal Ross-Sheriff, “Identity, Oppression, and Power: Feminisms and Intersectionality Theory,” *Affilia - Journal of Women and Social Work* 23, no. 1 (2008): 6.

engellilerin ve queer bireylerin haklarının tehlikede olduğu siyasi ve yasal bağlamlarda kullanıldığı görülmüştür. Bu nedenle kesişimsellik, özellikle bu noktalara dikkat çekmek amacıyla kullanılmaktadır.¹⁵¹

Farklılıklara odaklanan kesişimsellik kavramı üzerinde çalışan kişiler, kavramın ne olduğu konusunda ortak bir noktada buluşmamaktadır. Kavram hem teori olarak hem kavram olarak hem de feminist analiz yapmak için bir okuma stratejisi olarak görülmektedir.¹⁵² Bu görüş ayrılığına bağlı olarak kavramın açıklanmasında da farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Yuval-Davis kavramı “farklılıklar eksenleri bağlamında”¹⁵³ açıklarken, Dorthe Staunæs “dinamik bir süreç”¹⁵⁴ olarak açıklamaktadır. Kesişimsellik kavramını ortaya atan, Crenshaw ise kavşak metaforu¹⁵⁵ ile açıklamaktadır;

“Dört yönden gelen ve giden bir kavşaktaki trafiği düşünün. Ayrımcılık, kavşaktan geçen trafik gibi, tek bir yönde ya da başka yönlerde akabilir. Kavşakta kaza meydana gelirse, bu herhangi bir yönden gelen arabalar nedeniyle ya da bazen her yönden hareket eden araçlardan kaynaklanabilir. Benzer şekilde, siyah bir kadın, kavşakta olduğu için zarar görürse, bu cinsiyet ayrımcılığından veya ırk ayrımcılığından kaynaklanabilir.”¹⁵⁶

Kesişimsellik, toplumsal cinsiyet ve göçün kuramlaştırılmasında merkezi bir yere sahiptir. Çünkü kesişimsel yaklaşımda, belirli sosyal kimliklerin üretimi için iç içe geçmiş çoklu sosyal süreçlere katılım önemlidir.¹⁵⁷ Ayrıca bu katılımın, oluşturulan kimliklerin çok yönlü yapısını, avantaj ve dezavantajlarını anlamak için etnisite, toplumsal cinsiyet,

---

¹⁵¹ Dorthe Staunæs, “Where Have All the Subjects Gone? Bringing Together the Concepts of Intersectionality and Subjectification,” *NORA - Nordic Journal of Women's Studies* 11, no. 2 (2003): 102.

¹⁵² Davis, “Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful,” 68.

¹⁵³ Yuval-Davis, “Intersectionality and Feminist Politics,” 195.

¹⁵⁴ Staunæs, “Where Have All the Subjects Gone? Bringing Together the Concepts of Intersectionality and Subjectification.”

¹⁵⁵ Kesişimsellik (intersectionality) kavramı, İngilizce “intersection” kelimesinden oluşturulmuştur. “Intersection” hem *kesişme* hem de *kavşak* anlamlarına gelmektedir. Crenshaw bu nedenle kesişimselliği açıklarken kavşak kavramından yararlanmaktadır.

¹⁵⁶ Crenshaw, “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics,” 149.

¹⁵⁷ Floya Anthias, “Transnational Mobilities, Migration Research and Intersectionality: Towards a Translocational Frame,” *Nordic Journal of Migration Research* 2, no. 2 (2012): 106; Patricia Hill Collins, “Toward a New Vision: Race, Class, and Gender as Categories of Analysis and Connection,” *Race, Sex & Class* 1, no. 1 (1993): 30.

sınıf ve diğer benzeri süreçlere eşzamanlı bir şekilde olması gereklidir.¹⁵⁸ Bu konudan hareketle Nira Yuval-Davis ile Floya Anthias, yaptıkları çalışmada “toplumsal cinsiyetin, etnisite ile kesiştiğini ve etnik kültürün yeniden üretilmesinde ve aktarılmasında erkek ve kadınların sıklıkla farklı roller oynadığını” savunmuşlardır.¹⁵⁹ Çünkü kadınlar, çocuk yetiştirmede ve göçte, etnik kültürün en önemli aktarıcılarıdır.¹⁶⁰

Kesişen kimlikler, konumlanmış bilgiyi göç çalışmaları gibi alanlarda, geleneksel olarak marjinalleştirilmiş ve silinmiş bakış açılarını vurgulamışlardır.¹⁶¹ Göç çalışmalarındaki kesişimsel yaklaşımın örtük veya belirgin bir şekilde benimsenmesi, göçmen hareketlerinin yalnızca bir farklılık parametresi üzerinden tanımlanamayacağı gerçeğinden kaynaklanır. Yani “kadınlar” ve “göçmen kadınlar” grupları ortak deneyimlere sahip değildir. Göçmen kadınlar, diğer kadınlardan, geçiş yaptıkları ülkelere giriş ve oradaki yaşam koşullarının yarattığı farklılığın yanı sıra ırksal ve etnik-dini farklılıklar, yaş ve eğitim durumlarından kaynaklanan farklılıklara sahiptirler.¹⁶²

1.2.3. Feminist Konum Teorisi

Feminist araştırmaları diğer yaklaşımlardan ayıran dört temel özellik bulunmaktadır. Bunlar; feminist bir bakış açısı ile toplumsal cinsiyet ilişkilerine odaklanılması, gündelik hayat ve kişisel deneyimlere önem verilmesi, araştırmacı-araştırılan arasında bir hiyerarşinin bulunmaması ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasının araştırmanın temel hedeflerinden biri olmasıdır. Başka yaklaşımlarda da bulunabilecek

---

¹⁵⁸ Anthias, “Transnational Mobilities, Migration Research and Intersectionality: Towards a Translocational Frame,” 106.

¹⁵⁹ Floya Anthias and Nira Yuval-Davis, “Contextualizing Feminism: Gender, Ethnic and Class Divisions,” *Feminist Review*, no. 15 (1983): 62–75; Anthias, “Transnational Mobilities, Migration Research and Intersectionality: Towards a Translocational Frame,” 106.

¹⁶⁰ Anthias, “Transnational Mobilities, Migration Research and Intersectionality: Towards a Translocational Frame,” 106.

¹⁶¹ Rita Kaur Dhamoon, “Considerations on Mainstreaming Intersectionality,” *Political Research Quarterly* 64, no. 1 (2011): 233.

¹⁶² Daiva Stasiulis, Zaheera Jinnah, and Blair Rutherford, “Migration, Intersectionality and Social Justice – Guest Editors’ Introduction,” *Studies in Social Justice* 14, no. 1 (2020): 12; Anthias, “Transnational Mobilities, Migration Research and Intersectionality: Towards a Translocational Frame,” 102–106.

olan bu özelliklerin, birbirinden ayrılmadan hepsinin ortak bir şekilde araştırma sürecinde bulunması, feminist araştırmayı farklı kılan tarafıdır.¹⁶³ Özellikle kadın deneyimlerine vurgu yapılması feminist araştırmalarda önemli bir yere sahiptir. Feminist antropologlar da kadınların bakış açısına dikkat çekmekte ve feminist araştırmalarda kadın deneyimleri ile araştırmacı-araştırılan arasındaki hiyerarşinin ortadan kalkmasının öneminden bahsetmektedirler.¹⁶⁴

Kadın hareketi deneyimlerinin, gündelik yaşamın sosyal bilimlere girmesinde etkili olmasıyla beraber Türkçe’ye farklı şekillerde çevrilen (feminist konum/bakış açısı/duruş noktası teorisi) *feminist standpoint theory* geliştirilmiştir.¹⁶⁵ Feminist konum teorisi genel olarak “kadınların deneyimleriyle başlayan ve doğrudan buradan ilerleyen bir dünyayı anlama yolu”¹⁶⁶ ya da Sandra Harding’e göre “1970’lerde ve 1980’lerde, bilgi üretimi ve güç pratikleri arasındaki ilişkiyi sorunsallaştıran feminist bir eleştirel teori”¹⁶⁷ olarak tanımlanabilmektedir. Ayrıca “kadınların deneyimlerine odaklanmak, kadınları öncelikli ele almak” şeklinde tanımlanabilen bu teoriye göre bilgi konumludur ve bilginin üretildiği çoklu duruş noktaları vardır.¹⁶⁸

1.2.4. Göçün Feminizasyonu/Kadınlaşması

Castles ve Miller’a göre “cinsiyetçi bir konu ve geniş bir toplumsal ilişkiler alanına içkin”¹⁶⁹ olan göç hareketleri yıldan yıla daha da artmakta ve bunun yanında

---

¹⁶³ Öztan, “Feminist Araştırmalarda Yöntem,” 263.

¹⁶⁴ Çiğdem Yasemin Ünlü, “Feminist Yöntemi Alan Deneyimleri(m) Üzerinden Tartışmak,” *Fe Dergi* 1, no. 11 (2019): 2.

¹⁶⁵ Öztan, “Feminist Araştırmalarda Yöntem,” 266; Cansu Dayan, “Konumlandırılmış Akademik Marjinalizasyondan Konumlandırılmış Biraradallığa: Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları,” *Fe Dergi* 11, no. 2 (2019): 52.

¹⁶⁶ Öztan, “Feminist Araştırmalarda Yöntem,” 267.

¹⁶⁷ Sandra Harding, “Introduction: Standpoint Theory as a Site of Political, Philosophic, and Scientific Debate,” in *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual and Political Controversies*, ed. Sandra Harding (New York, 2004), 1.

¹⁶⁸ Sema Buz, “Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma,” *Toplum ve Sosyal Hizmet* 18, no. 2 (2007): 41.

¹⁶⁹ Castles and Miller, *Göçler Çağı*.

kadınlaşmaktadır.¹⁷⁰ Uluslararası göçlerdeki göçmen nüfusunun yarısının kadın göçmenlerden oluştuğu, göç hareketlerinin güçlü bir şekilde cinsiyete dayalı olduğu görülmektedir.¹⁷¹ Ancak, 1970li yıllardan önce yapılan göç çalışmalarında cinsiyet farklılıkları dikkate alınmamış ve göçmen olarak sadece erkeklerden bahsedilmiştir. Kadınlar ise “erkek tarafından gerçekleştirilen bir olayın edilgen figüranı” olarak görülmüştür.¹⁷² Hatta Ravenstein’in Göç Yasaları çalışmasındaki “kadınların erkeklerden daha çok göçmen oldukları” tespitine rağmen, kadınların göç sürecindeki yaşamları özel olarak incelenmemiştir.¹⁷³ Kadınlar, aile içindeki konumuna göre değerlendirilmiş ve onlara pasif bir rol biçilmiştir.¹⁷⁴

Önceleri varlıkları bile kabul edilmeyen kadınların ilerleyen süreçte varlıkları kabul edilse de bu ancak aile birleşimi kapsamında olmuştur. İlerleyen yıllarda ise feministler, kadınların göç hareketlerindeki konumu, işgücü piyasasındaki varlıkları gibi etkileri daha çok vurgulayarak dikkatleri bu alanlara çekmeye çalışmışlardır. 1990’lardan sonra, işgücü alanında değişen göç hareketlerinde, özellikle işgücü talebinde sanayiden hizmet sektörüne yönelik bir kayma yaşanmıştır. Bu kaymanın ise cinsiyete dayalı bir iş bölümünün yapıldığı ev işleri, hemşirelik gibi alanlara yönelik olduğu söylenebilir. İşgücü alanlarında yaşanan bu değişimler sonucunda kadın göçmen sayısında artışlar yaşandığı gözlemlenmiştir.¹⁷⁵

Artan kadın göçmen sayısı ile beraber göç çalışmaları da farklılaşmaya başlamıştır. Araştırmalara kadınları dahil eden çalışmalar 1970li yıllardan itibaren, göçmen kökenli kadınlar tarafından yapılmıştır.¹⁷⁶ Bu çalışmalarda, kadının görünürlüğünün artması

---

¹⁷⁰ Çağla Ünlütürk Ulutaş and Alican Kalfa, “Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri,” *Fe Dergi* 1, no. 2 (2009): 14.

¹⁷¹ Andrew R. Morrison, Maurice Schiff, and Mirja Sjöblom, “Overview,” in *The International Migration of Women*, ed. Andrew R. Morrison, Maurice Schiff, and Mirja Sjöblom (New York: Palgrave Macmillan, 2008), 1.

¹⁷² Dilara Şeker and Gülten Uçan, “Göç Sürecinde Kadın,” *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14, no. 1 (2016): 205.

¹⁷³ Ravenstein, “The Laws of Migration,” 199.

¹⁷⁴ Buz, “Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma,” 38–39.

¹⁷⁵ Kofman et al., *Gender and International Migration in Europe*, 3–7.

¹⁷⁶ *Ibid.*, 15.

amaçlanmış ve erkek bakış açısından sıyrılan, kadın deneyimlerine yer veren araştırmalar yapılmaya başlanmıştır.¹⁷⁷ Yapılan araştırmalar erkek ve kadın göçü arasındaki simetrilere ve kadın göçünün özel yanlarına odaklanmıştır.¹⁷⁸ 1980li yıllardan sonraki feminist çalışmalarda ise kadınların göç hareketlerindeki konumları, işgücü piyasalarındaki varlıkları gibi konulara önem verilmiştir.¹⁷⁹ Abadan-Unat, göçün kadınlaşma sürecini şu şekilde açıklamaktadır;

“20. yüzyılın ikinci yarısında göçmen kadın konusu, çoğunlukla aile birleşim yolu ile gündeme geliyordu. Bu birleşmeler sonucunda çoğunlukla evli olarak gelen kadınlar kendilerine yüklenen bekleme süresini tamamladıktan sonra iş piyasasına giriyor ya da ev kadınlığını sürdürüyordu. Oysa 1989’den bu yana güney-kuzey göç akımının yanı sıra doğu-batı ekseninde de önem kazanınca, kadın göçmenler çeşitli kimliklerle ortaya çıkmaya başladılar. Başka bir deyişle, uluslararası göç ‘kadınlaştı’.”¹⁸⁰

Feminist göç çalışmalarına bakıldığında genel olarak üç aşamadan geçildiği görülmektedir. İlk olarak göç tarihi yazıldığında, kadınların da bu süreçteki etkinliklerine yer verilmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bunun ardından ikinci aşamada feminist bakış açısı kuramı ile göçün özgül kadın boyutları analiz edilmek istenmiştir. Bu aşamada, göç kararını yönlendiren toplumsal cinsiyetin, göç sürecini de yönlendirdiği ortaya konulmuştur. Son olarak üçüncü aşamada ise kadın deneyimi çoğulculuk ile yer değiştirmiş, kadınların ırk, sınıf gibi farklılıklara göre değiştiği fark edilmiştir.¹⁸¹ Bu süreçlerde, feminist literatürdeki kadın göçü çalışmalarına, farklı disiplinler farklı kaynaklardan yaklaşmışlardır. Örneğin sosyologlar “göç deneyimleri, azınlıkların göç deneyimleri, göçmen çocukları” gibi durumlar üzerinden çalışmalar yaparken antropologlar “kültür ve din konuları bağlamında göçmen kadınların deneyimlerini, günlük yaşamlarını” inceleyen çalışmalar hazırlamışlardır.¹⁸²

---

¹⁷⁷ Ünlütürk Ulutaş and Kalfa, “Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri,” 15.

¹⁷⁸ Buz, “Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma,” 41.

¹⁷⁹ Ünlütürk Ulutaş and Kalfa, “Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri,” 15.

¹⁸⁰ Nermin Abadan-Unat, “Türkiye’nin Son Elli Yıllık Emek Göçü: Yotum, Eleştiri, Öngörü,” in *Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*, ed. Murat Erdoğan and Ayhan Kaya, 1st ed. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), pt. 271.

¹⁸¹ Buz, “Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma,” 41–42.

¹⁸² Kofman et al., *Gender and International Migration in Europe*, 17.

Kadınların göç etme nedenleri arasında, işsizlik, yoksulluk gibi ekonomik faktörlerin yanında kısıtlanma, ayrımcılık, aile içi şiddet gibi cinsiyete dayalı bireysel aktörler de yer alabilmektedir. Örneğin kadınların toplumda veya aile özelinde yaşadıkları psikolojik şiddet, baskı gibi durumlar kadınların yaşadığı bir tür zulüm olarak görülebilir. Ancak zulümden kaçmak için ülkeden kaçan kişileri ifade eden mülteci kavramının, siyasi olaylar üzerinde yoğunlaşması nedeniyle, kadınların yaşadığı psikolojik zulümler mülteci olma kriterlerinden sayılmamaktadır.¹⁸³

Kadın göçmenler üzerine yapılan çalışmalardan, cinsiyet konusunun, göç sürecinin her aşamasını etkilediği görülebilmektedir. Ancak, bu konunun farklı disiplinler tarafından çalışılmasına rağmen kadın özelinde ya da kadını merkeze alan bir göç teorisi oluşturulmamıştır. İlk olarak Ravenstein, makalelerinde kadın göçmenlerin erkek göçmenlerden fazla olduğunu belirtmiştir. İlerleyen yıllarda oluşturulan göç teorilerinde kadınların göç etme nedenleri, sürece olan etkileri gibi durumlar erkekler ile beraber incelenmiş ve ayrı bir konumda tutulmamışlardır. Ancak diğer teorilerin aksine, göçmen ağı teorisinde, kadınların geliştirdikleri ağların uluslararası göç hareketliliğindeki öneminden bahsedilmiştir.¹⁸⁴ Teorideki kadın vurgusu, çok dikkat çekici şekilde olmasa da göç sürecinde kadınların görünürlüğünü artıran bir etkendir.

---

¹⁸³ Annie Phizacklea, "Migration and Globalization: A Feminist Perspective," in *The New Migration in Europe*, ed. Khalid Koser and Helma Lutz (New York: Palgrave, 1998), 30.

¹⁸⁴ Saniye Dedeoğlu and Çisel Ekiz Gökmen, "Göç Teorileri, Göçmen Emeği ve Entegrasyon: Kadınların Yeri," in *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları*, ed. Kristen Biehl and Didem Danış (İstanbul: SU Gender & GAR, 2020), 23.

2. BÖLÜM: BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER VE 1989 GÖÇÜ

2.1. Türkiye'nin Göç Yapısı

Geçmişine ve şu anki durumuna bakıldığında göçler tarihi olarak da görülebilen Türk tarihi, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde içinde bulunduğu göçlerle dünya tarihinin de şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.¹⁸⁵ Türkiye'nin jeopolitik konumu itibariyle hem göç alan hem de göç veren bir ülke olmasının yanı sıra, Orta Doğu ülkeleri ile Avrupa ülkeleri arasında yaşanan göçler için bir geçiş ülkesi görevini de üstlendiği görülmektedir. Karpat, Türkiye'nin göç alanındaki öneminin kavranmasında zorluk yaşandığını söylemekte ve bu önemi şu şekilde aktarmaktadır;

“...Kısacası bugün Avrupa’da Türkiye kökenli en azından beş milyon göçmen vardır. Bunlara Balkanlar’dan Avrupa’ya veya ABD’ye ve Avustralya’ya göç eden Müslüman halk ilave edilirse bu ülkelerde yaşayan eski Osmanlı ve Türkiye Müslüman halkın sayısı beş milyonun çok üstündedir...”

Türkiye’yi kökenden etkileyen ve siyasetini, kültürünü, değerlerini, yaşam şekillerini derinliğine değiştiren iç göçlerin -yani köyden şehre göçlerin- önemi halen gereğiyle algılanmamıştır.”¹⁸⁶

Günümüz Türkiye’sinin göç yapısı incelenirken geçmişin göz önünde bulundurulması ve genel bir bakış açısıyla iki dönemde incelenmesi daha faydalı olacaktır. Bu dönemleri Osmanlı Devleti’nde yaşanan göçler ile Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşanan göçler şeklinde tarihsel olarak ayırmak mümkündür.

2.1.1. Osmanlı Devleti’nde Göç

Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren, gelişmesinde ve geniş coğrafyalara yayılmasında etkili olan göç olgusu çeşitli şekillerde gerçekleşmektedir. Bunlar devletin

---

¹⁸⁵ Kader Özlem, “Cumhuriyet Döneminde Balkanlar’dan Türkiye’ye Yönelik Göç Hareketleri,” in *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, ed. Barış Özdal, 1st ed. (Bursa: Dora Yayıncılık, 2018), 89.

¹⁸⁶ Karpat, “Önsöz,” xxiv.

yükselme dönemlerinde, fethettiği bölgeleri Türkleştirme amacıyla *İskân politikası* çerçevesinde, devlet eliyle yapılan göçler ve devletin gerileme dönemlerindeki Anadolu'ya dönüş göçleridir.¹⁸⁷ İskân politikası çerçevesinde yapılan göçler devletin yeni yerler fethetmesine bağlı olarak gerçekleşirken geri dönüş göçleri, 1600'lü yıllarda başlayıp, 1800'lü yıllarda hızlanarak, aralıklı ancak sürekli bir şekilde devam etmiştir.¹⁸⁸ Devletin tarihine bakıldığında İspanya, Yunanistan, Bulgaristan, Kırım, Kuzey Kafkasya gibi pek çok ülkeden siyasi ve ekonomik amaçlı göçlerin gerçekleştiği görülmektedir.¹⁸⁹

Osmanlı Devleti'nde 15-16. yüzyıllarda Anadolu'dan Rumeli'ye yaşanan göçlerin üç kategoride incelenmesini Karpat şu şekilde açıklamaktadır;

“Sayıca en büyük göçler bir yandan Batı Anadolu'daki nüfus fazlasını hafifletmek, diğer yandan Osmanlı idaresini Rumeli'de kökleştirmek ve güven altına almak için kısmen devletçe yapılan göçler ve iskânlardır. İşte bu dönemlerde, yani 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı bir iskân politikası geliştirmiş ve buradan elde edilen tecrübe Osmanlı'nın sonuna kadar geliştirilmiştir... Bu iskân politikası 19. yüzyılda günün şartlarına göre daha 'modern' bir şekil almıştır. Bu dönemlerde oluşan diğer göçler 'gönüllü' diyebileceğimiz, daha evvel belirttiğimiz misyoner niteliğindeki derviş fatihlerin (*conqueror dervishes*) göçleridir ki, bunlar birkaç çeşittir... Ceza niteliğini taşıyan göçler diğer bir türdür. İshak Baba'nın isyancı müritlerinden tutunuz 16. yüzyılda Kızılbaşların Deliorman'a ve Kuzey Anadolu'ya iskân edilmesi ceza niteliğindedir.”¹⁹⁰

Bir süre Anadolu'dan diğer bölgelere yönelik göçler devam etse de ilerleyen zamanlarda Anadolu'ya yönelik göçler başlamıştır. Karpat, özellikle 1683 Viyana bozgunundan sonra, Avrupa'nın, yeni keşfedilen Amerika kıtasına göç vermesine rağmen, Osmanlı'nın göç almaya başladığını aktarmaktadır. Ayrıca, Osmanlı'ya yönelik kitlesel göçlerin 1856'dan sonraki Kırım göçleri ile başladığını, 1864'te Kafkas göçleri ve 1877-78 yıllarındaki Balkan göçleri ile devam ettiğini, dönemin son büyük göçü olarak 1912-13

---

¹⁸⁷ Tepealtı, *Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye*, 155; Özlem, “Cumhuriyet Döneminde Balkanlar'dan Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketleri,” 90–91.

¹⁸⁸ Türker Şimşek, “Türkiye'nin Uluslararası Göç Serüveni,” in *Küreselleşen Dünyada Fırsat Eşitliği Arayışında Uluslararası Göç ve Türkiye'nin Suriye Deneyimi*, ed. Salih Barışık (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020), 263.

¹⁸⁹ Barış Özdal and Esra Vardar Tutan, “Sayılarla Türkiye Cumhuriyeti'nin Demografik Yapısı,” in *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, ed. Barış Özdal, 1st ed. (Bursa: Dora Yayıncılık, 2018), 63.

¹⁹⁰ Karpat, “Önsöz,” xxviii.

Balkan Savaşı sonrasında yaşanan göçlerin gösterilebileceğini ifade etmektedir.¹⁹¹ Küçük göçer şeklinde 1783'te başlayan Kırım göçerindeki bu göçmenler Anadolu'ya ve Dobruca'ya yerleştirilmiştir. 1877-78'deki Balkan göçerinde ise Dobruca'ya yerleşenler bu sefer Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmışlardır.¹⁹² Ancak tüm bu süreçte yaşanan göçerinin içerisinde, Balkanlar'dan yapılan göçer, büyüklüğü ve yarattıkları etki bakımından daha farklı bir konumda tutulmaktadır.¹⁹³

Balkanlardan 1877-78 yıllarında yapılan göçer Osmanlı Devleti'nin bir anlamda çöküşüne denk gelen bir dönemde yaşanmıştır. Göçü tetikleyen ana unsur Osmanlı-Rus Savaşı ile ardından imzalanan Yeşilköy ve Berlin Anlaşmaları'dır. Osmanlı Devleti döneminde Balkanlardan Anadolu'ya yönelik yaşanan bir diğer göç ise Balkan Savaşları sırasındaki göçerlerdir. Savaşlar sırasında Bulgar, Yunan, Sırp ve Karadağlı halkların, bölgedeki Müslüman-Türk nüfusu yok etmek istemeleri sonucunda Balkanlarda yaşayan Türkler Anadolu'ya göç etmişlerdir.¹⁹⁴ Bu göçerinin Osmanlı Devleti'ne karşı sosyal, siyasî veya ekonomik etkilerinin yanı sıra Türkiye coğrafyasının demografik özelliklerine de birçok etkisi olmuştur.¹⁹⁵

2.1.2. Türkiye Cumhuriyeti'nde Göç

Türkiye'nin, en çok karşılaştığı göç türü uluslararası korunmaya muhtaç mülteci ve sığınmacı gruplardır.¹⁹⁶ Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından, 1980'li yıllara kadar yaşanan göçerinin genel olarak Osmanlı Devleti'nin iskân politikası çerçevesinde yerleştirilen göçmenlerin anayurda dönüş göçerleri; 1980 sonrası dönem ise yabancı kökenli göçmenlerin Anadolu'ya gerçekleştirdiği göçer olduğu

---

¹⁹¹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçer*, ed. Cüneyt Dalgakıran, 3rd ed. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 14–15; Karpat, “Önsöz,” xxxii.

¹⁹² Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçer*, 15; Karpat, “Önsöz,” xxx–xxxı.

¹⁹³ Haydar Efe, “Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de Yaşanan Göçer,” *Sosyal Bilimler Metinleri*, no. 1 (2018): 20.

¹⁹⁴ Ahmet Halaçoğlu, “Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçerleri (1912-1913)” (Ankara Üniversitesi, n.d.), 43.

¹⁹⁵ Seyfi Yıldırım, “Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçerinin Türkiye Nüfusuna Etkileri,” *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, no. 16 (2012): 80.

¹⁹⁶ Yılmaz Demirhan and Seyfettin Aslan, “Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi,” *Birey ve Toplum Dergisi* 5, no. 9 (2015): 34.

görülmektedir.¹⁹⁷ Bu süreçte, yakın bölgelerden Anadolu'ya Türk ve Müslüman göçleri, Türkiye'den Yunanistan'a azınlık göçleri, işçi göçleri ve sığınmacı göçleri ön plana çıkmaktadır.¹⁹⁸ Özellikle, Kafkaslar, Kıbrıs, Yugoslavya, Makedonya, Romanya, Yunanistan ve Bulgaristan'dan gelen Türklerle beraber II. Dünya Savaşı sırasında Alman akademisyenler ve Filistinlilerin, bu dönemde Türkiye'ye yaptıkları göçler önemli bir yere sahiptir.¹⁹⁹

Cumhuriyet dönemindeki göçler modernite/ulus-devlet ilişkisi bağlamında 1923-50, 1950-80 ve 1980-günümüz şeklinde üç dönemde²⁰⁰ incelenebilmektedir. İzlenen politika konusunda Ahmet İçduygu ulus-devlet ve uluslararası göç ilişkisini dikkate alarak üç dönemlik bir ayırım yaptığını şu şekilde açıklamaktadır;

“Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana genel olarak modernite/ulus-devlet ve uluslararası göç ilişkisini üç farklı dönem içinde değerlendirmek olasıdır. Bunlardan ilki, 1923-1950 yılları arasında ulus-devlet inşasının erken dönemidir. İkinci dönem ise, 1950- 1980 yılları arasındaki ulus-devlet inşasının (ve korunmasının) 'yerel' ve 'ulusal' olarak yerleşikliği sürecidir. Son döneme ise, 1980 yılından bu yana, ulus-devlet inşasının (ve korunmasının) 'küresel' olarak belirginleştiği aşamadır. Daha önce değinildiği gibi aslında göçle ilgili bu üçlü dönemleştirme genelde Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik, toplumsal ve siyasal tarihinin üzerinde yapılan alışılmış dönemleştirmelere paralelliktir.”²⁰¹

1923-50 arası dönemde Türkiye'nin uyguladığı politikalar genellikle Türklük üzerine kurulmuştur. Bu dönemde yaşanan göçlerin çoğunluğunu “çevre ülkelerde yaşayan etnik Türklerin ya da Türk kimliğine kolay uyum sağlayacak etnik kimlik ve kökenlerden gelen kişiler” oluşturmaktadır.²⁰² Ancak uygulamalara bakıldığında dinin daha etkin olduğu görülmektedir. Bu dönemde Anadolu'ya yönelik gerçekleşen göçlerden söz edilebilecek

---

¹⁹⁷ Taşkın Deniz, “Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye,” *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 18, no. 1 (2014): 193.

¹⁹⁸ Tepealtı, *Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye*, 155–156.

¹⁹⁹ Deniz, “Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye,” 194–195.

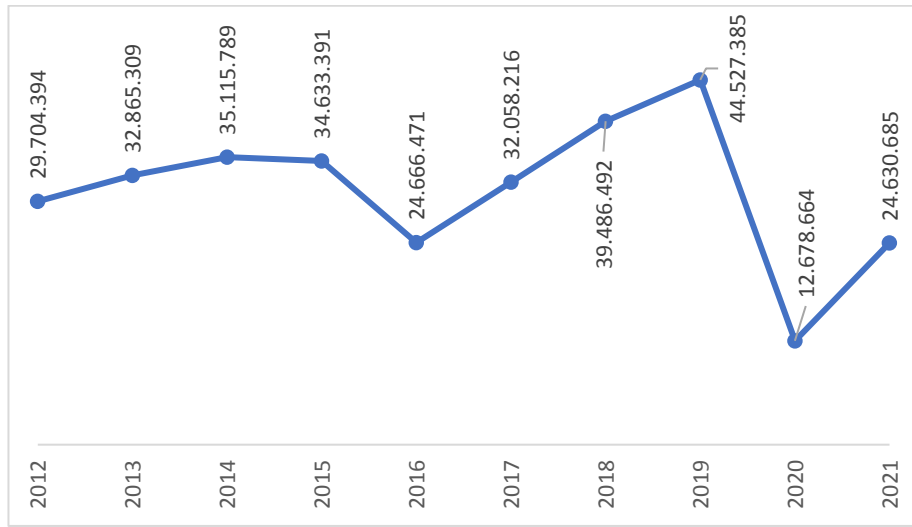
²⁰⁰ Bilge Kağan Şakacı, “Türkiye'nin Göç ve İskân Politikaları: 1934 Tarihli 2510 Sayılı İskân Kanunu İncelemesi,” *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi* 1, no. 3 (2020): 40.

²⁰¹ Ahmet İçduygu, “Bir Siyaset ve Siyasa Alanı Olarak Uluslararası Göç: Son Yüzyılda Dünya ve Türkiye,” in *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, MiReKoç Proje Raporları*, ed. Ahmet İçduygu, Sema Erder, and Ömer Faruk Gençkaya (İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, 2014), 53.

²⁰² *Ibid.*, 222.

iki önemli göç vardır. Bunlar Balkanlardan (800 bin kişi) yapılan göçler ile Lozan Antlaşması çerçevesinde Yunanistan'dan (384 bin kişi) yapılan mübadele göçüdür.²⁰³

İlerleyen yıllara bakıldığında Türkiye'de yaşanan göç olayları 1960'lara kadar "etnik ve din temelli nüfus hareketleri" şeklinde yaşanırken 1960'lar sonrasında "kitlese işçi göçleri" şeklinde yaşandığı görülmektedir.²⁰⁴ 1980 sonrası dönemde yaşanan göçler ise çok yönlü bir hâl almıştır. Bu dönemde hem Türkiye'de yaşanan 1980 darbesi hem de komşu ülkelerde yaşanan sorunlar, ülkeyi göç alanında hedef, kaynak ve transit geçiş ülkesine dönüştürmüştür. Özellikle 1989 yılında Bulgaristan'da (345 bin kişi) ve I. Körfez Savaşı ardından Irak'ta (467.489 kişi) yaşanan göçler bu dönemde önemli bir yere sahiptir.²⁰⁵ 2010 sonrasında ise göç yoğunluğu başta Suriye olmak üzere Asya ve Afrika ülkelerinden gelen sığınmacılar ile daha da artmış ve Türkiye bu dönemde hedef ve transit ülke olarak ön plana çıkmıştır.²⁰⁶

Şekil 1. Yıllara Göre Türkiye'ye Girişler²⁰⁷

²⁰³ Tepealtı, *Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye*, 157; *Türkiye ve Göç*, n.d., www.goc.gov.tr.

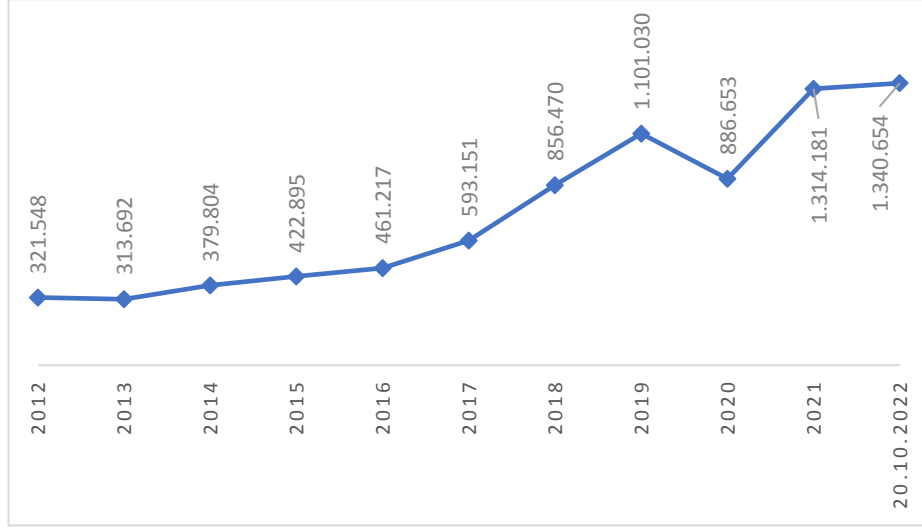
²⁰⁴ Mehmet Aktel and Ümmühan Kaygısız, "Türkiye'de Göç Yönetimi," *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 23, no. 2 (2018): 2018; Tepealtı, *Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye*.

²⁰⁵ *Türkiye ve Göç*.

²⁰⁶ Tepealtı, *Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye*, 165.

²⁰⁷ Göç İdaresi Başkanlığı, "Yıllara Göre Türkiye'ye Giriş," last modified 2022, <https://goc.gov.tr/giris-cikis> (Erişim 24 Ekim 2022).

Şekil 1’de görüldüğü üzere son 10 yılda Türkiye’ye ortalama yaklaşık 31 milyon göçmen girişi yapılmıştır. Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre 2021 yılında en fazla giriş yapılan ülke Rusya Federasyonu iken Bulgaristan ise dördüncü sırada yer almıştır.²⁰⁸

Şekil 2. İkamet İzni ile Türkiye’de Bulunan Yabancılar²⁰⁹

Şekil 2’de kısa dönem, öğrenci ikamet izni veya aile ikamet izni gibi farklı ikamet izinleri ile gelen yabancılar gösterilmiştir. Göç İdaresi Başkanlığı’nın verilerine göre ikamet izni ile ülkemizde bulunan en fazla kişi Irak uyruklu kişilerdir. Ayrıca ikamet izni ile gelen yabancıların Türkiye’de yerleştikleri ilk 5 il ise Tablo 1’de gösterilmiştir.

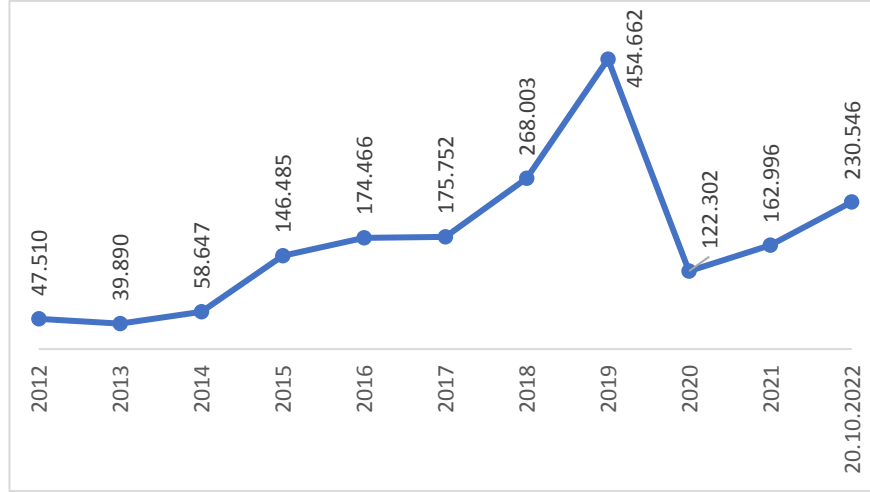
İller	Toplam (20.10.2022 itibariyle)
İstanbul	701.188
Antalya	166.335
Ankara	83.843
Bursa	53.275
Mersin	40.545

Tablo 1. İkamet İzni ile Ülkemizde Bulunan Yabancıların İllere Göre Dağılımı²¹⁰

²⁰⁸ Ibid. (Erişim 24 Ekim 2022).

²⁰⁹ Göç İdaresi Başkanlığı, “İkamet İzni İle Ülkemizde Bulunan Yabancıların Yıllara Göre Dağılımı,” <https://goc.gov.tr/ikamet-izinleri> (Erişim 24 Ekim 2022).

²¹⁰ Ibid. (Erişim 24 Ekim 2022).

Şekil 3. Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı²¹¹

İkamet izni haricinde Türkiye'ye gelen ve yakalanan düzensiz göçmen sayıları ise Şekil 3'te gösterilmiştir. En fazla düzensiz göçmenin yakalandığı 2019 yılındaki göçmenlerin uyruk dağılımında ise ilk sırada Afganistan, ikinci sırada ise Suriye bulunmaktadır.²¹²

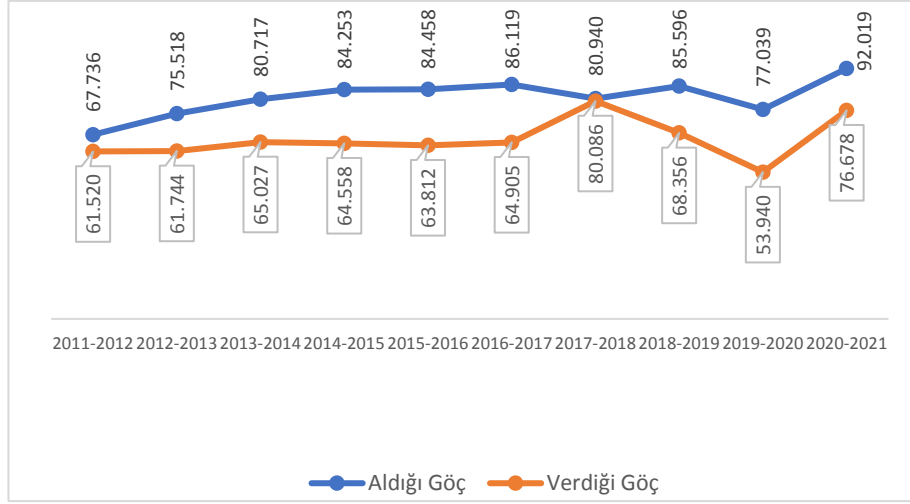
Türkiye'de tüm bu dış göçlerin yanında ülke içinde yaşanan, iç göçler de büyük önem taşımaktadır. Yaşanan iç göçler, içerisinde bulunulan döneme göre farklılıklar göstermektedir. Türkiye dahil birçok ülkede iç göç olgusu, 1950'ler sonrasında sürekli bir şekilde artarak kendisine yeni bir alan açmıştır.²¹³ İç göçler, 1950'li yıllarda genel olarak tarımda makineleşmenin ve sanayileşmenin yol açtığı işsizlik gibi nedenlerden dolayı kırdan kente şeklinde gerçekleşirken, 1960'lı yıllarda daha çok kentlerin çekiciliğinden kaynaklı ve gönüllü bir şekilde devam etmiştir. 1980'li yıllardan sonra ise önceki nedenlere kalkınma projelerinin hazırlanması, doğal afetlerin meydana gelmesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yaşanmaya başlayan terör olayları gibi olaylar eklenerek kentler arası göçler önemli bir boyuta ulaşmıştır.²¹⁴

²¹¹ Göç İdaresi Başkanlığı, "Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı," <https://goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (Erişim 24 Ekim 2022).

²¹² Ibid. (Erişim 24 Ekim 2022).

²¹³ Bahattin Akşit, "İç Göçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış," in *Türkiye'de İç Göçler* (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998), 23.

²¹⁴ Hakan Özdemir, "Türkiye'de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme," *Akademik Bakış Dergisi*, no. 30 (2012): 4–8.

Şekil 4. Bursa İlinin Yıllara Göre Aldığı ve Verdiği İç Göç²¹⁵

Bursa, dış göçlerde olduğu gibi iç göçlerde de önemli bir göç şehridir. Bursa ilinin 2011-2021 yılları arasında aldığı ve verdiği iç göç sayısı Şekil 4’te gösterilmiştir. Ancak verilen istatistiklerde 2016-2017 ve önceki yıllarda Türkiye’de ikamet eden yabancı nüfus dahil edilmemiş, 2017-2018 ve sonraki yıllarda bu nüfus da dahil edilmiştir.

2.2. Bulgaristan-Türkiye İlişkileri

2.2.1. Bulgaristan’da Osmanlı Hakimiyeti

Bulgaristan bölgesine, ilk olarak M.Ö. 4000 yılında Trakyalıların geldiği ve Varna kentini kurdukları, daha sonra Makedonya kralının ve onun ardından da M.Ö. 185 yılında Romalıların bölgeyi ele geçirdikleri söylenmektedir.²¹⁶ 650’li yıllarda ise kuzeyden gelerek bölgeye yerleşenlerin Orta Asya kökenli Türk kavimleri olduğu bilinmektedir.²¹⁷ Bizans İmparatorluğu’nun 867 yılında işgal ettiği bölge, 1371 yılında Osmanlı Devleti

²¹⁵ Türkiye İstatistik Kurumu, “İllerin Aldığı, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı,” <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (Erişim 24 Ekim 2022).

²¹⁶ “Bulgaristan Cumhuriyeti,” <https://www.tarihiolaylar.com/ulkeler/bulgaristan-86>.

²¹⁷ Ibid.; Levent Kayapınar, “Bulgaristan’ın Osmanlılar Tarafından Fethi ve Türk Varlığının Oluşumu,” in *1989 Yılında Bulgaristan’dan Türk Zorunlu Göçünün 30. Yılı*, ed. Ayşe Kayapınar et al., 1st ed. (İstanbul: Çorlu Belediyesi Yayınları, 2020), 43; Refik Korkud, *Bulgar Yönetimi ve Tarihi Yalan* (Ankara: Türkiye Fikir Ajansı, 1986), 1.

tarafından fethedilmeye başlanmıştır.²¹⁸ Peş peşe kazanılan seferler sonucunda Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da hakimiyet sağlaması ile iskân politikaları çerçevesinde, Anadolu'da yaşayan Türkler bu bölgeye yerleştirilmeye başlanmıştır.²¹⁹ Bunun nedenini Bilal Şimşir şu şekilde açıklamaktadır;

“Tuna nehrine kadar olan Rumeli toprakları, İmparatorluk için her zaman Anadolu kadar önem taşıdı. Hatta zaman zaman Anadolu'nun da önüne geçti. İmparatorluk için birinci derecede önem taşıyan, başkent İstanbul'un âdeta hinterlandı ve koruyucu kalkanı durumunda olan Rumeli, daha ilk fetih günlerinden başlanarak yoğun biçimde Türk nüfusuyla dolduruldu. İmparatorluğun jeopolitik dengesi ve başkent İstanbul'un Batıdan gelebilecek saldırılara karşı koruyucu kalkanı olması bakımından hayati önemde bir bölge olan Rumeli'nin Türkleştirilmesi gerekli görülmüştü. Bu yüzden ilk fetih yıllarından başlanarak bu önemli yöreye İmparatorluğun kurucu ve güvenilir unsuru olan Türk kitlelerinin yerleştirilmesi bir devlet politikası yapıldı.”²²⁰

Ancak Türklerin Rumeli'ye yerleşmesi sadece iskân politikası çerçevesinde olmamıştır. Yönetimin Anadolu'dan Rumeli'ye başlattığı, bir bakıma zorunlu olan göçler, ilerleyen yıllarda vatandaşların kendi istekleri ile yaptıkları göçlere dönüşmüştür. Bu göçlerin nedeni olarak insanların yeni fethedilen bölgelerdeki ayrıcalıklı imkânlardan yararlanmak istemeleri gönüllü göçlere, Anadolu'da ortaya çıkan ayaklanmalardan kaçmak istemeleri ise zorunluluk hâline örnek gösterilebilmektedir.²²¹ Osmanlı Devleti, savaşla kazandığı bölgelerin halkı için ise genellikle iskân politikasının yönünü değiştirerek, bölge halkını Anadolu'ya yerleştirme politikası uygulamıştır. Ayrıca fethettiği bölgelerin halkına hoşgörü ile yaklaşmak, halkın dinine dokunmamak, askeri birlikleri dağıtmamak gibi taahhütlerde bulunarak bölgede yaşayan halkın saygı ve sevgisini kazanmak istemişlerdir.²²²

Balkanlardan ayrı olarak, Osmanlı Devleti'nin bugünkü Bulgaristan sınırlarına ulaşılması amacındaki ilk zaferleri I. Murad zamanında yaşanmıştır. Yıldırım Bayezid zamanında ise başkent Tırnova'nın 1393'teki fethi ile Bulgar Krallığı'na son verilerek Bulgaristan

---

²¹⁸ “Bulgaristan Cumhuriyeti”; Kayapınar, “Bulgaristan'ın Osmanlılar Tarafından Fethi ve Türk Varlığının Oluşumu,” 47.

²¹⁹ Kayapınar, “Bulgaristan'ın Osmanlılar Tarafından Fethi ve Türk Varlığının Oluşumu,” 48.

²²⁰ Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1986), 9.

²²¹ *Ibid.*, 10.

²²² Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, ed. Deniz Saraç (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006), 47–48.

fethi tamamlanmıştır.²²³ Fethin ardından uygulanan Bulgaristan'daki Türkleştirme ve İslamlaştırma politikaları sonucunda, bölgenin genelinde Müslüman sayısı artmış, yer adları değiştirilmiş, mimari farklılıklar ortaya çıkmıştır. Ayrıca İstanbul'a yakınlığı ve doğu-batı arasındaki ulaşım güzergahı üzerinde bulunması nedeniyle bölgenin ekonomik ve ticari yönden gelişmesi sağlanmıştır.²²⁴

2.2.2. Bulgaristan'ın Bağımsızlık Süreci ve 93 Harbi

Balkanların Osmanlı Devleti'nden hoşnut olma durumları ancak 19. yüzyıl başlarına kadar sürebilmiştir.²²⁵ 16. yüzyılda bölgede meydana gelen yerel düzeydeki gerilla hareketleri ile başlayan halk mücadeleleri hem büyük güçlerin yardımları hem de ortaya çıkan milliyetçilik akımı sonucunda Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaların başlamasına neden olmuştur.²²⁶ Milliyetçilik akımı ile artan ve bölgedeki huzursuzluğa sebebiyet veren olayların ardından, 1912-1913 Balkan Savaşı, Osmanlı Devleti'nin Doğu Trakya dışındaki tüm Balkanları kaybetmesine neden olmuştur.²²⁷

Balkanlarda bağımsızlık için isyanlara başlayan ilk millet Sırp olmuştur. 1804 yılında, padişahтан özerklik istemek için yaşanan ve başarısızlıkla sonuçlanan, çete ayaklanması olarak da düşünülebilen, Sırp isyanının asıl amacının yeniçeri ve ağalardan kurtulmak olduğu belirtilmiştir.²²⁸ 1829 Edirne Antlaşması ile özerklik kazanan Sırp, 1878'de bağımsızlıklarına kavuşmuştur.²²⁹ Bağımsızlık isteyen diğer uluslardan biri olan

---

²²³ Yusuf Halaçoğlu, "Bulgaristan," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C.6*, 1992, 397; Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi I*, 3rd ed. (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011), 25–30.

²²⁴ M. Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlılar Döneminde Bulgaristan," in *Balkanlar El Kitabı, Cilt I*, ed. Osman Karatay and Bilgehan A. Gökdağ (Çorum/Ankara: KaraM Araştırma ve Yayıncılık & Vadi Yayınları, 2006), 323–324.

²²⁵ Süleyman Kocabaş, *Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm* (İstanbul: Vatan Yayınları, 1986), 44.

²²⁶ Emrah Özdemir, "Balkanlarda İsyen Hareketleri ve Osmanlı Devletinin Tutumu," *Doğu Batı*, no. 89 (2019): 86.

²²⁷ Karpat, "Önsöz," xxxii.

²²⁸ Kader Özlem, "19. Yüzyılda Balkanlar'da Yaşanan Bazı Önemli Olayların Diplomasinin Gelişimine Etkileri," in *Diplomasi Tarihi I*, ed. Barış Özdal and R. Kutay Karaca, 3rd ed. (Bursa: Dora Yayıncılık, 2018), 592; Songül Ulutaş, "1821 Mora İsyanı ve Dramalı Mahmut Paşa," *Yeni Türkiye*, no. 68 (2015): 2879.

²²⁹ Özlem, "19. Yüzyılda Balkanlar'da Yaşanan Bazı Önemli Olayların Diplomasinin Gelişimine Etkileri," 593.

Yunanlar, ilk olarak Eflak ve Boğdan'da çıkarılan isyandaki başarısızlığın ardından, ikinci kez 1821 yılında Mora'da isyan başlatmışlardır. Yunan isyanında milliyetçilik akımının yayılmasının yanında aydınların bağımsızlık çalışmaları ile Etniki Eteryacı Cemiyeti kuruluşu ve çalışmaları da isyan nedenleri arasında gösterilebilir.²³⁰ Yunanlar bu isyanda, Sırp'ların büyük devletlerden alamadıkları yardımı alarak bağımsızlığını kazanmışlardır. Böylece Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde ilk defa bir devlet kurulmuştur.²³¹

Osmanlı Devleti'ne bağlı iki ayrı beylik olan ve Yunanların isyanında geride duran Eflak-Boğdan halkı arasında, diğer milletlerden geç bir şekilde güçlenmeye başlayan milliyetçilik akımları, buradaki halkların da bağımsızlıkları için ayaklanma girişimlerinde bulunmalarına neden olmuştur. Eflak-Boğdan halkı, Fransa ve Rusya gibi büyük devletlerin yardımlarıyla, 1857 yılında "Romanya" adı altında yeni bir ülke oluşturmuşlardır. Bu duruma karşı Osmanlı Devleti'nin itirazı üzerine karar bozularak Osmanlı egemenliği altında "Eflak-Boğdan Birleşik Beylikleri" adı ile iki ayrı beylik olmalarına karar verilmiştir. Ancak 1859 yılında iki beylik yeniden birleşmiş ve tek bir ülke haline almıştır. Osmanlı Devleti her ne kadar bu duruma itiraz etse de görüşmeler sonucunda 1862 yılında Eflak-Boğdan birliği kabul edilmiş ve Romanya Prenslüğü kurulmuştur.²³²

Balkanlardaki diğer milletlerin aksine Bulgaristan'daki milliyetçilik akımları daha geç ortaya çıkmış ve buna bağlı olarak Bulgaristan halkı bağımsızlık mücadelelerine daha geç başlamıştır. Bunun nedenini Osmanlı İmparatorluğu diplomasisi ve Balkanlar tarihi uzmanı olan tarih profesörü Barbara Jelavich şu şekilde aktarmaktadır;

"İstanbul'a en yakın Balkan bölgesi olarak Bulgar toprakları her zaman merkezi hükümetin kontrolüne ve askeri müdahaleye çok daha müsaitti... Sırp, Karadağlı, Rumen ve Yunanlıların aksine Bulgarların halkı örgütleyip birleştirecek merkezi bir kurumu da mevcut değildi; kilise Fenerlilerin kontrolü altındaydı... 1830'dan sonra bölgedeki

---

²³⁰ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih* (Ankara: Hava Basım ve Neşriyat Müdürlüğü, 1979), 94-95.

²³¹ Özlem, "19. Yüzyılda Balkanlar'da Yaşanan Bazı Önemli Olayların Diplomasinin Gelişimine Etkileri," 594-596.

²³² Uçarol, *Siyasi Tarih*; Özlem, "19. Yüzyılda Balkanlar'da Yaşanan Bazı Önemli Olayların Diplomasinin Gelişimine Etkileri," 598-599.

ekonomik koşulların hızlı bir şekilde düzelmesi de milliyetçi hareketin önündeki başka bir setti. Osmanlı reformları ve ülkede düzenin yeniden tesisiyle taşradaki anarşi ortadan kalkmıştı. Diğer bölgelerde isyana neden olan ekonomik sömürü de artık görülmüyordu.”²³³

Kilise üzerindeki Yunan baskısı ve yönetimdeki Osmanlı Devleti’nin etkinliği nedeniyle ayaklanma eğiliminde olan Bulgarlar 19. yüzyıl ortalarından itibaren bu yönde bir tutum sergileyerek ayrılıkçı eylemlerde bulunmaya başlamışlardır.²³⁴ Bulgarların bağımsızlık adına ilk ayaklanmaları 1867 yılında olmuş ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun ardından ikinci olarak 1876 yılında planlı bir şekilde isyan hareketlerine başlamışlardır. Bulgarların Müslüman Türklerini katletmesi ile başlayan ayaklanma, Rus Çarlığı’nın yardımı ile uluslararası bir boyuta taşınmış olsa da ayaklanma Osmanlı ordusunun etkili ve kararlı müdahalesi sonucu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İsyanların başarılı bir sonuç vermemesi üzerine, Balkanları Osmanlı Devleti’nden ayırmak isteyen Rusya, Osmanlı’ya savaş ilan etmiş ve 93 Harbi olarak adlandırılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştır.²³⁵

Bulgaristan’dan Anadolu’ya yapılan ilk büyük göç 1877-1878 yıllarında, 93 Harbi olarak adlandırılan, Osmanlı-Rus Savaşı esnasında ve sonrasında yaşanan bozgun göçüdür.²³⁶ Rusya, bu tarihlerde Osmanlı Devleti’ne bağlı azınlıklar üzerinde Ortodoks-Slav karışımı mesajları ile kafa karışıklığı yaratmış ve geniş çaplı isyanların çıkması için girişimlerde bulunmuştur.²³⁷ Rusya, hem Panslavizm ve güneye inme politikasını uygulamak hem de Osmanlı Devleti ile yapılan Kırım Savaşı ve ardından imzalanan Paris Antlaşması’ndaki yenilgilerinin telafisi isteğiyle 1877 yılında Osmanlı Devleti’ne savaş açtığını Avrupa devletlerine bildirmiştir.²³⁸ Rusya’nın hem doğuda hem de batıda başlattığı bu savaşa karşı Osmanlı Devleti tarafından hazırlıksız yakalanılmış ve gerekli bir savaş planı dahi

---

²³³ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi I*, 3rd ed. (İstanbul: Küre Yayınları, 2009), 365–366.

²³⁴ Özdemir, “Balkanlarda İsyân Hareketleri ve Osmanlı Devletinin Tutumu,” 92.

²³⁵ Özlem, “19. Yüzyılda Balkanlar’da Yaşanan Bazı Önemli Olayların Diplomasinin Gelişimine Etkileri,” 602.

²³⁶ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, 200.

²³⁷ Turhan Şahin, *Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988), 37.

²³⁸ Hakkı Yapıcı, “93 Harbi Sonrasında Yaşanan Göçler ve Neticeleri,” *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 1 (2012): 182; Uçarol, *Siyasi Tarih*, 257.

yapılamamıştır.²³⁹ Savaşın hazırlıksız karşılanmasına rağmen her iki bölgede bir süre direnmeyi başaran Osmanlı orduları Rusların ilerlemelerine engel olamamıştır. Rusların İstanbul'a yaklaşması üzerine Osmanlı Devleti savaşı durdurmak istemiş ve görüşmeler sonucunda Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır.²⁴⁰

Osmanlı Devleti için Balkanların kaybı anlamına gelen Ayastefanos Antlaşması sonucunda Karadağ, Sırbistan ve Romanya, topraklarını genişleterek bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Bulgaristan ise, iki senelik Rus komiser tarafından, daha sonrasında seçimle gelecek bir "bey" tarafından yönetilecek büyük bir prenslik haline getirilmiştir.²⁴¹ Diğer yandan Rusya'nın doğuda ilerlemesini sağlayan maddeler, bu bölgelerden yarar sağlayan diğer Avrupa devletlerinin endişelenmesine sebebiyet vermiştir.²⁴² Bu nedenle Avusturya, İngiltere ve Almanya'nın Ayastefanos Antlaşması'na itiraz etmeleri üzerine 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmada Balkan ülkelerinin bağımsızlık maddeleri aynı kalıp Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti egemenliği altında, ancak daha küçük bir prensliğe dönüştürülmesi ve prensliğin örgütlenmesinin Rusya'ya verilmesi kararı alınmıştır.²⁴³

Panslavizm hareketi ile ortaya çıkan düşünceler 93 Harbi'nin ardından uygulanmaya başlanmıştır. Şimşir, 'Bulgar halkı ... Türklere karşı saldırıma'²⁴⁴ olarak gördüğü bu düşünceleri şu şekilde açıklamaktadır;

"Yarı yarıya Türk ve Bulgar nüfusunun yaşadığı bir toprak üzerinde tek milletli bir Bulgar devleti kurmak imkânsız gibiydi. Üstelik işlenebilen toprakların yüzde 70 kadarı Türklerin elindeydi. Rus panslavistleri, böyle bir toprak üzerinde bir Slav Bulgar devleti kurmak için yerli Türk halkını ya söküp atmak ya da kılıçtan geçirmek gerektiği

---

²³⁹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 258; Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzylında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, 1st ed. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007), 110.

²⁴⁰ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 260; Muzaffer Erendil, *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri* (Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı, 1976), 70.

²⁴¹ Erendil, *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri*, 70–71; Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzylında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, 113; Uçarol, *Siyasi Tarih*, 262–263.

²⁴² Aram Andonyan, *Balkan Harbi Tarihi* (İstanbul: Sander Yayınları, 1975), 27.

²⁴³ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 265–273; Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzylında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, 115–117; Erendil, *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri*, 71.

²⁴⁴ Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri: Belgeler*, vol. 1 (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1968), 127.

düşüncesini ortaya attılar... Ruslar 1877-1878 savaşına böyle bir kararla girdiler, savaşı dejenere ettiler, soykırımına dönüştürdüler.”²⁴⁵

Tüm bu süreç içerisinde Karpat’a göre çoğu Türk olan, yaklaşık 250-300 bin Müslüman öldürülmüş, bir buçuk milyon kadar Müslüman, Osmanlı Devleti’ne göç etmek zorunda kalmıştır.²⁴⁶ Bu süreçte özellikle Türklere yönelik uygulanan saldırılar ve katliamlar, henüz savaş esnasında iken göçlerin başlamalarına neden olmuştur.²⁴⁷ Demografi ve tarih profesörü Justin McCarthy, Türk ve Müslümanlara yapılan bu eylemler hakkında şu yorumu yapmıştır;

“... Ruslar, savaş sonrasında, daha sınırlı bir ölçekte, Türk köylerine saldırıları sürdürmekte ve [M]üslüman köylerine saldıran Bulgarlara destek olmakta idiler. Demirciler köyünün 1878 yılı Kasımında Bulgarlarca yakılıp yıkılmasına ve halkının kıyımdan geçirilmesine Rus düzenli ordu birliklerinin destek olduğu İngilizler tarafından ortaya çıkarılınca, Rus hükümeti, ‘Bu olayı şiddetle kınadığını’ açıkladı... Tâ 1878 Aralığına kadar, Ruslar, kaçan Türklerin evlerini yakıp yıkmak ve böylece sığınmacıların geriye dönüp de eski evlerinde yaşamalarını hemen hemen olanaksız kılmak için Bulgarların giriştiği eylemlere işbirliği desteği sağlamakta idiler; Rus koruyuculuğu altındaki Bulgarlar da, 1879 başlarına kadar Türk evlerini, köylerini yakıp yıkmayı sürdürmüşlerdir. Dönmüş de olsalar, Türklere, yeni ev yapma izni verilmiyordu.”²⁴⁸

Müslümanların maruz kaldıkları davranışları o dönemde İstanbul’da İngiliz Büyükelçiliği görevinde bulunan Austen Henry Layard ise şu şekilde aktarmaktadır;

“Ruslar, geçen yaz Balkanlar’ı geçtiklerinde adalet ve koruma sağlanacağı vaatleriyle Müslümanları silahlarını bırakmaları için kandırılmış ve o silahları Bulgarlara devretmişlerdi. Bunu, insanların rastgele katledildiği ve ortalığın viraneye döndüğü bir sahne izledi. Böylesi en barbar zamanlardan beri görülmemişti. Ruslar tarafından işgal edilen bütün ülke yakılıp yıkılmıştı... işgal alanı olan bölgelerden kaçıp, kendilerini savunamamış olan Muhammed ahalisine çok kötü davranılmış ve hemen hepsi katledilmişti...”²⁴⁹

Ayastefanos Antlaşması ile özerkliğini kazanan Bulgaristan, Osmanlı Devleti’nin iç problemlerinden -özellikle Avusturya’nın Bosna-Hersek’i işgalinden- faydalanarak, 1908

---

²⁴⁵ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, 200–201.

²⁴⁶ Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, 184.

²⁴⁷ Bülent Yıldırım, “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçlerin Demografik Verileri ve Analizi (1877/78-1989),” *Doğu Batı*, no. 89 (2019): 253.

²⁴⁸ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, ed. Hilmi Yavuz, 3rd ed. (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1998), 93–94.

²⁴⁹ Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, 179.

yılında bağımsızlığını ilan etmiştir.²⁵⁰ Osmanlı Devleti bu bağımsızlık ilanını her ne kadar tanımasa bile diğer ülkelerin arabuluculuk yapmasıyla -özellikle Rusya'nın 93 Harbi'nden kalan savaş tazminatından vazgeçeceğini söylemesi üzerine- 1909 yılında Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır.²⁵¹

Bulgaristan, bağımsızlığının ardından diğer Balkan ülkeleri ile bir ittifak kurulmasında ve Osmanlı Devleti'ne karşı I. Balkan Savaşı'nın meydana gelmesinde büyük bir etki göstermiştir. Bu savaş sonucunda önemli kazanımlar elde eden Bulgaristan, sadece Balkan ülkeleri arasında çıkan II. Balkan Savaşı'nda ise büyük bir yenilgiye uğramıştır.²⁵² Savaşın ardından Balkan devletleri arasında imzalanan anlaşma haricinde Osmanlı Devleti, bu devletler ile ayrıca anlaşmalar imzalamıştır. Bulgaristan ile imzalanan İstanbul Anlaşması'nda hem iki ülke arasındaki sınır belirlenmiş hem de Bulgaristan'da kalan Türklerin Bulgarlarla eşit haklara sahip olacağı ve isteyenlerin dört yıl içinde Osmanlı Devleti'ne göç edebilecekleri kararlaştırılmıştır.²⁵³

2.2.3. Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan İlişkileri

II. Balkan Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti ile arasındaki ilişkiyi korumak isteyen Bulgar hükümetinin İstanbul'a büyükelçi göndermesine karşılık, Osmanlı Devleti Sofya elçiliğine Ali Fethi Bey'i, Askerî Ataşeliğine ise Binbaşı Mustafa Kemal Bey'i göndermiştir.²⁵⁴ Mustafa Kemal'in buradaki görevi ve dostları sayesinde Bulgaristan ile ilişkiler öncesine göre daha iyi bir duruma getirilmiş ve Bulgaristan'ın I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti yanında yer alması sağlanmıştır.²⁵⁵ Ancak savaşta İttifak Devletleri'nin yenilmesi üzerine bu devletlerle imzalanan antlaşmalar çerçevesinde devletler diğer müttefikleri ile olan ilişkilerini kesmek zorunda kalmışlardır. Bunun

---

²⁵⁰ Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, 260.

²⁵¹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 317-318.

²⁵² Nazif Kuyucuklu, "Bulgaristan," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C.6*, 1992, 399.

²⁵³ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 344.

²⁵⁴ İlker Alp, *Milli Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri ve Bulgaristan Türklerinin Yardımları*, 1st ed. (İstanbul: Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yayını, 2019), 7.

²⁵⁵ Esra Sarıkoyuncu Değerli, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askerî Ateşeliğinin Türk-Bulgar İlişkilerine Yansımaları (1913-1938)* (Ankara: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2006), 16-25.

üzerine hem Bulgaristan hem de Osmanlı Devleti diplomasi ilişkilerini sonlandırmışlardır²⁵⁶

Bulgaristan ile kesilen ilişkiler 1920 yılında Mustafa Kemal'in Bulgaristan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye yazdığı mektup ile yeniden başlamıştır.²⁵⁷ Bu mektup ile Bulgaristan hükümeti, Türklerin milli mücadele döneminde yanlarında bulunarak Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin başlamasını sağlamıştır. Ancak 9 Haziran 1923 tarihinde Bulgaristan'da darbe sonucunda meydana gelen iktidar değişikliği, Türk hükümetinin güvensiz yaklaşımına ve bu nedenle iki ülke arasındaki ilişkilerin gecikmesine neden olmuştur.²⁵⁸

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber Balkan ülkelerinden ilk olarak 1923'te Arnavutluk ile, 1925'te ise Bulgaristan ve Yugoslavya ile Dostluk Antlaşmaları imzalanmıştır.²⁵⁹ Bu antlaşmanın yanında Bulgaristan ile ayrıca oturma sözleşmesi de imzalanmıştır. "Bulgaristan'da Türk ve Türkiye'de Bulgar uyruklarının oturma koşullarını belirleme isteği" ile imzalanan bu sözleşmede, isteğe bağlı göçlerin engellenmemesi ve göçmenlerin malları üzerinde serbestçe tasarruf etme haklarının bulunması açık bir şekilde ifade edilmiştir.²⁶⁰ Ancak iki ülke arasındaki göç ilişkilerine bakıldığında, Bulgaristan'ın bu maddelere uygun düşmeyen yaptırımlarda bulunduğu görülebilmektedir.

---

²⁵⁶ Alp, *Milli Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri ve Bulgaristan Türklerinin Yardımları*, 26.

²⁵⁷ Hülya Toker, "Milli Mücadele Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri ve 1. Kolordunun Bulgaristan'a Sığınması," in *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri* (Ankara: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005), 124.

²⁵⁸ Ali Sarıkoyuncu, "Mustafa Kemal ATATÜRK Döneminde Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri (1920-1938)," in *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri* (Ankara: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005), 147.

²⁵⁹ Dilek Barlas, "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası," in *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 361.

²⁶⁰ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, 2nd ed. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989), 260.

Kısa sürede art arda imzalanan “Ticaret ve Denizcilik Anlaşması”, “Tarafsızlık, Barış, Adlî Uygulamalar ve Yüksek Mahkeme Anlaşması” ve “Suçluları Teslim Etme Sözleşmesi” iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur.²⁶¹ Ancak ilerleyen yıllarda Türkiye-Bulgaristan arasındaki ilişkilerde çeşitli nedenlerden dolayı çatlama meydana gelmiştir. II. Dünya Savaşı’nın başlaması üzerine iki ülke liderlerinin de savaşa girmek istememeleri nedeniyle ülkeler arasında yaşanan görüşmeler ve anlaşmalar sayesinde hem savaşa girilmemiş hem de iki ülke arasındaki ilişkiler tekrar düzelmeye başlamıştır.²⁶² Ancak Bulgaristan’da 1944 yılında iktidara gelen komünist rejim ve uyguladıkları politikalar nedeniyle ülkeler arasındaki iyi ilişkiler uzun süreli olamamıştır. Komünist rejim, ülkede bulunan Müslüman-Türk azınlığa karşı bir yandan işgücü ihtiyacı nedeniyle Türkiye’ye yönelik göçü engellemek için pasaport vermeme gibi girişimlerde bulunurken diğer yandan azınlıkların mallarına el koyma ve onları haksız bir şekilde tutuklama girişimleri ile azınlıkların göç isteklerini artırmıştır.²⁶³ Ülkede bir süre yaşanmaya devam eden bu süreç sonunda Bulgaristan’dan Türkiye’ye yönelik 1950-1951 yılları arasındaki kitlesel göç meydana gelmiştir.

93 Harbi sonrasında yaşanan göçlerin ardından 1925 tarihinde Türkiye ve Bulgaristan arasında imzalanan oturma sözleşmesi çerçevesinde, 1950-1951 göçüne kadar Bulgaristan’dan Türkiye’ye göçler devam etmiştir.²⁶⁴ Ancak Bulgaristan-Türkiye arasındaki ilişkilere bakıldığında 1940-1949 yılları arasında yaşanan göçlerin oldukça az olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise Bulgaristan hükûmetinin, II. Dünya Savaşı’nın ardından işgücüne ihtiyacının olması ve yurtdışına çıkışları yasaklamış olmasıdır. 1950-

---

²⁶¹ Lüdmil Petrov, “XX. Yüzyılın Otuzlu Yıllarında Bulgaristan ve Türkiye (Siyasi İlişkiler),” in *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri* (Ankara: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005), 161.

²⁶² Güngör Cebecioğlu, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki İlişkiler,” in *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri* (Ankara: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005), 211.

²⁶³ Bayram Akça, “1945-1990 Türk-Bulgar İlişkileri ve Bu Dönemde Muğla Vilayetine İskân Edilen Bulgaristan Muhacirleri,” *atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 24, no. 70 (2008): 77; Meşkure Yılmaz Börklü, “Tarihî Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye’nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları,” *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 10 (1999): 68.

²⁶⁴ Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969), 73; İbrahim Kamil, “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri,” *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 5, no. 2 (2016): 37.

1951 göç patlaması bu durgunluğun ardından yaşanmıştır.²⁶⁵ Ayrıca bu yıllarda yaşanan göçlerin bir diğer nedeni olarak Türkiye'nin ABD yanında yer alarak Kore Savaşı'na katılması gösterilebilir. Türkiye'nin 'komünizm ile mücadele' şeklindeki söylemi ile savaşa katılımı, Doğu Bloku tarafından tepki çekmesine neden olmuştur. Doğu Bloku içinde bulunan Bulgaristan hükümeti Türkiye'yi bu süreçte zor durumda bırakmak için Bulgaristan Türklerini göçe zorlamıştır.²⁶⁶

Bulgaristan'da kurulan komünist yönetimden kaynaklı olan 1950-1951 göçü Bulgaristan'dan Anadolu'ya yaşanan kitlesel göçlerdendir.²⁶⁷ II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan bu rejim değişikliği, ülkedeki Türklerde endişeye neden olmuş ve bir süre devam edecek olan göç sürecine geçilmiştir.²⁶⁸ Oral Sander bu göçün nedenini şu şekilde açıklamaktadır;

“Bulgaristan, üzerinde 150.000 Türk'ün yaşadığı ve 1940 yılında Romanya'dan aldığı bereketli Güney Dobruca'da geniş çapta toprak ıslahı ve kolektif çiftlikler kurma çabalarına girişmişti. 7 Mart 1950'de Bulgaristan Tarım Bakanlığı her bölgede ve çok kısa bir süre içinde kolektif çiftliklerin kurulması ve köylülerin bu çiftliklerde toplanmaları kararını verdi... Bütün bu gelişmelerin bir sonucu olarak büyük çoğunluğu toprak üzerinde çalışan Türk azınlığının kolektivizasyon hareketi ile toprağı elden gitmiş ve makinalaşma ile de çoğu işsiz kalmıştı. İşte, Bulgaristan, bünyesinde eritemediğı ve çabalarında frenleyici bir unsur olarak gördüğü bu Türk azınlığından kurtulmak istemiştir.”²⁶⁹

Bulgaristan'da kurulan komünist rejim ile beraber Türk okullarına ve camilerine el konulmuş, Türklerin ülkeden gitmeleri istenmiştir. Bu istek doğrultusunda Bulgar hükümeti 10 Ağustos 1950'de Türkiye'ye bir nota vererek üç ay içinde 250.000 Türk'ün göçmen olarak alınmasını istemiştir.²⁷⁰ Türkiye ve Bulgaristan arasında bir süre nota alışverişi devam etmiştir. Bu süreçte yine Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin kabulüne devam edildiğı halde Bulgar yetkililerin, gelen Türklerin arasına vizesiz, Türk olmayan

---

²⁶⁵ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, 212; Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, 73.

²⁶⁶ Ömer Göksel İşyar, *Türk Dış Politikası: Sorunlar ve Süreçler*, 2nd ed. (Bursa: Dora Yayıncılık, 2021), 133.

²⁶⁷ Erendil, *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri*, 107.

²⁶⁸ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: Göç*, 7th ed. (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 362.

²⁶⁹ Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, 71-72.

²⁷⁰ *Ibid.*, 74.

kişileri katmaya çalışmasının üzerine Türk hükümeti sınırı kapatma kararı almıştır.²⁷¹ Bulgaristan vizesiz kişileri göndermeyeceğini, giden olursa geri kabul edeceğini söyleyerek Türk yetkililerine sınırı açtırmıştır. Ancak Bulgar hükümetin Türk göçmenlerin arasında vizesiz kişileri göndermeye devam etmesi üzerine Türk hükümeti, sınırı bir kere daha kapatma kararı almıştır. Bu durum üzerine Bulgaristan, Türkiye'ye göçü tamamen durdurduğunu duyurmuştur.²⁷² Bu süreç içerisinde, 1950-1951 yılları arasında, Bulgaristan'dan Türkiye'ye 152.755 Türk göçmen gelmiştir.²⁷³ Türkiye aldığı kararla 1 Ocak 1950'den itibaren gelen tüm göçmenleri *iskânli göçmen* statüsüne almıştır.²⁷⁴

Yaşanan göçün ardından Bulgaristan daha fazla istihdam kaybı vermemek adına kapatılan Türk okullarını açmaya, Türkçe eğitim verilmesine, Türkçe ders kitaplarının hazırlanmasına dair çalışmalara başlamıştır. Bu geri dönüşün bir diğer nedeni olarak gösterilebilen “Bulgaristan Türklerinin ileride Türkiye’de yapılacak sosyalist devrimin öncüleri” olduğu düşüncesidir. Ancak bu düşüncenin gerçekleşemeyeceğinin anlaşılması üzerine Bulgar yönetiminin Türk azınlığa karşı olan davranışı, asimilasyon politikaları uygulanması yönünde tekrar değişmiştir.²⁷⁵

Yıllardır bu şekilde dalgalı bir ilişki içinde olan Türkiye ve Bulgaristan, 1960’lı yılların ortalarından itibaren, her iki ülke için verimli sayılabilecek bir ilişki içerisine girmişlerdir. Bu dönemden itibaren iki ülke arasında tekrardan çeşitli sözleşmeler imzalanmıştır. Bu sözleşmelerden biri de Bulgaristan’dan Türkiye’ye yaşanan ikinci kitlesel göçe neden olan “Türkiye-Bulgaristan Yakın Akraba Göçü Anlaşması”dır. 22 Mart 1968 yılında imzalanan ve resmi adı “*Yakın akrabaları 1952 yılına kadar Türkiye’ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nden Türkiye*

---

²⁷¹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, 223–225.

²⁷² *Ibid.*, 226; Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, 80–81.

²⁷³ Tarık Somer, “Açış Konuşması,” in *Bulgaristan’da Türkler Semineri II* (Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1986), 3.

²⁷⁴ Yıldırım, “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçlerin Demografik Verileri ve Analizi (1877/78-1989),” 259.

²⁷⁵ Börklü, “Tarihî Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye’nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları,” 69–70.

Cumhuriyeti'ne göç etmeleri hakkında anlaşma” olan anlaşma ile göç işlemleri bir düzen içerisinde devam ettirilmeye çalışılmıştır.²⁷⁶ Cumhuriyet gazetesi haberine göre 1 Nisan-30 Kasım tarihleri arasında haftada 300 kişinin gelebileceği yazarken anlaşma sürecinde, 1969-1978 yılları arasında, Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 116.521 kişi ile beklentilerin çok üzerinde sonuçlanmıştır.²⁷⁷ Aynı haberde Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in anlaşma için “bu göçmenler iki ülke arasında dostluk köprüsü kuracaklar”; Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başev'in ise “bu bölgede insanlık insaniyet ve iyi niyet duyguları sezilmektedir” demeçleri ile iki ülke arasında dostluk mesajlarının verildiği görülmektedir.²⁷⁸

Bu dönemden itibaren Türkiye, Balkanlarla daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Bu ilginin, hem Türkiye'nin bölgede etkin olma isteği hem de Bulgaristan'da 1980'lerde meydana gelen gelişmeler ile ilerleyen yıllarda Bosna'da yaşanan olaylar gibi zorunluluk hallerinden kaynaklandığı söylenebilir.²⁷⁹ Bir süre iyi giden Türkiye ve Bulgaristan arası ilişkilerde, Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtı ve ardından 1980 darbesi ile bir durgunluk yaşansa da ülkelerin ekonomik ilişkilerinde herhangi bir aksaklık meydana gelmemiştir.²⁸⁰ Ancak Bulgaristan'daki Türklerin gittikçe artan nüfusu ve kendi kimliklerini koruma çabaları ülkede bir tehdit olarak algılanmış ve bu düşüncelerin sonucunda Türklere yönelik asimile politikaları yürütülmeye başlanmıştır.²⁸¹ Olaylar üzerine, 1984 yılına gelindiğinde ilişkilerin bozulması kaçınılmaz olmuştur. Bu dönemde, Bulgaristan'da yaşayan 900.000 kadar Türk azınlığına, Bulgar hükümeti tarafından asimilasyon politikaları uygulanmaya başlanmıştır.²⁸²

---

²⁷⁶ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, 327; “Kitlesele Akınlar,” *Göç İdaresi*, <https://www.goc.gov.tr/kitlesele-akinlar>.

²⁷⁷ “Kitlesele Akınlar”; “Bulgaristan’la Göç Anlaşması Dün İmzalandı,” *Cumhuriyet* (Ankara, March 23, 1968), <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1968-03-23/0> (Erişim 5 Nisan 2022).

²⁷⁸ “Bulgaristan’la Göç Anlaşması Dün İmzalandı.”

²⁷⁹ İlhan Uzgel, “Balkanlarla İlişkiler,” in *Türk Dış Politikası, Cilt II*, ed. Baskın Oran, 1st ed. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 175.

²⁸⁰ Hüseyin Avni Bıçaklı, “Türkiye Bulgaristan İlişkileri (1919-1988)” (Ankara Üniversitesi, 1988), pts. 201–202.

²⁸¹ Buket Önal, “Türkiye-Bulgaristan İlişkileri,” *Yeni Türkiye*, no. 69 (2015): 4508.

²⁸² Hüner Tuncer, *Türk Dış Politikası II. Cilt*, ed. Erdem Ergen, 1st ed. (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2017), pt. 683; Nazif Mandacı, “Balkanlar İle İlişkiler,” in *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, ed. Haydar Çakmak, 2nd ed. (Ankara: Barış Platin Kitap, 2012), pt. 819.

2.3. Göç İlişkilerinde Dönüm Noktası: 1989 Göçü

Göç sürecine girilmesinde, iki ülke arasındaki ilişkiler büyük bir etkiye sahiptir. Bu dönemde Türkiye açısından, 1983 yılında başbakan olarak seçilen Turgut Özal ve onun olaylar karşısındaki siyasi duruşu, göç sürecinin nasıl ilerleyeceğini belirlemiştir. Bunun nedeni Özal'ın, 'öncelikli olarak Türkiye'nin yakın komşuları ile iş birliği geliştirmesi' düşüncesi ile Balkanlara yönelmesidir.²⁸³ Bu süreçte Özal'ın Balkan politikası, ülkeler ile ikili ilişkiler kurma yolunda ilerlemiştir. Ayrıca dönemin cumhurbaşkanı olan Kenan Evren de Özal gibi ikili ilişkilere önem vermiş ve bu yönde ziyaretlerde bulunmuştur. 12 Eylül sonrasında ikinci dış gezisini Bulgaristan'a yapan Evren, Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov tarafından samimiyetle karşılanmış hatta Evren'e "Stara Planina (Koca Balkan)" nişanı takılarak dostluk mesajları verilmiştir.²⁸⁴ Bu görüşmelerde Evren "Yöneticiler olarak bize düşen görev bu dostluğu sürdürmektir. Eğer halklar birbirine dost ise, yöneticiler bunu sürdürmek zorundadır... Yaptığımız görüşmelerde, birçok konularda görüşlerimizin aynı olduğunu tespitten büyük bir zevk duydum." şeklinde konuşmuş ve iki ülke arasındaki iş birliğinin ilerleyeceğini belirtmiştir.²⁸⁵ Görüşmede Türk azınlıkların durumu da konuşulmuş ve bu konuda yeni bir göç anlaşması olmayacağı ancak ilgili çalışmaların başlayacağı belirtilmiştir.²⁸⁶

Görüşmelerde tartışıldığı gibi Bulgaristan'daki Türk azınlığının durumu, 1980'li yıllarda Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkileri belirleyen en önemli etkidir.²⁸⁷ Azınlıkların konumu sürekli olarak tartışma konusu olmuş, ülkeler arasındaki ilişkiler zaman zaman gerilmiştir. Bu gerilimli döneme son verecek olay ise 1989 yılında komünist rejim

---

²⁸³ Gül Nazik Ünver, "Turgut Özal Dönemi Türkiye'nin Balkanlar Politikası" (Karabük Üniversitesi, 2016), 72.

²⁸⁴ "Evren Sofya'da," *Cumhuriyet* (Sofya, February 25, 1982), <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1982-02-25/0> (Erişim 6 Nisan 2022); "Yeni Göç Anlaşması Yok," *Cumhuriyet* (Sofya, February 26, 1982), <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1982-02-26/0> (Erişim 6 Nisan 2022).

²⁸⁵ "Evren: Dostluğu Sürdüreceğiz Jivkov: Evren'in Gelişi Tarihi Bir Olay," *Cumhuriyet* (Sofya, February 27, 1982), <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1982-02-27/0> (Erişim 6 Nisan 2022).

²⁸⁶ "Evren Döndü; Kaçakçılıkla Etkin Bir Biçimde Mücadele Edilecek," *Cumhuriyet* (Ankara, February 28, 1982), <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1982-02-28/0> (Erişim 6 Nisan 2022).

²⁸⁷ Uzel, "Balkanlarla İlişkiler," 176.

iktidarında yaşanan kitlesel göç hareketidir.²⁸⁸ Daha önceki yıllardan itibaren uygulanan baskı ve asimilasyon politikalarının bir sonucu olarak görülen bu göç sürecinde, farklı rakamlar bulunmakla birlikte, 300.000'den fazla kişinin Türkiye'ye geldiği bilinmektedir.²⁸⁹

Bulgaristan hükümetleri bazı dönemlerde ülkelerindeki Türkleri bir iç tehdit olarak görmüşlerdir. Bu nedenle Türkler ilk olarak göç etmeye zorlanmışlar, göç etmeyenler ise asimilasyon politikalarına maruz kalmışlardır.²⁹⁰ 1968-1978 yılları arasında yaşanan göç döneminden beklentisi “olabildiğince fazla sayıda Türk'ün göç etmesi, kalanların ise Bulgarlaştırılması” olan Bulgaristan'da, Türkiye sınırlarının kapanmasıyla azınlıklara yönelik asimilasyon politikalarının uygulanması hız kazanmıştır.²⁹¹ Esasında Bulgarların azınlıklara karşı uyguladığı asimilasyon politikaları faşist rejim zamanlarına dayanmaktadır. 1944 yılındaki faşist rejimden komünist rejime geçiş, Bulgar halkı gibi ülkede yaşayan Türk azınlığı için de yeni bir döneme geçiş olarak anlaşılmıştır. Bu zamana kadar Türk okullarının, Türkçe gazete ve dergilerin kapatılması gibi birçok hakları elinden alınan Türklere, bu rejim değişikliği Şimşir'in deyimi ile “*ehven-i şer*” olarak gösterilmiştir.²⁹² Ancak bir süre sonra komünist rejim de azınlıkların haklarını elinden almaya ve azınlıkları Bulgarlaştırma amacına uygun politikalar yürütmeye başlamıştır.

---

²⁸⁸ Nesrin Ersoy McMeekin, “Bulgaristan'ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü,” in *Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü Giriş*, ed. Hüseyin Mevsim and Muzaffer Kutlay (Ankara: USAK Yayınları, 2013), 105.

²⁸⁹ Bu konuda Karpat 340.000 kişinin ülkeyi terk ettiğini söylerken (Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, 408.) Mevsim ve Kutlay 360.000'den fazla kişinin Türkiye'ye geldiğini ifade etmektedir (Hüseyin Mevsim and Muzaffer Kutlay, “Önsöz,” in *Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü Giriş*, ed. Hüseyin Mevsim and İbrahim Kutlay, 1st ed. (Ankara: USAK Yayınları, 2013), 5.); Kemal Kirişçi and Sema Karaca, “Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011'de Türkiye'ye Yönelen Kitlesel Mülteci Akınları,” in *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, ed. M. Murat Erdoğan and Ayhan Kaya, 1st ed. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), 301.

²⁹⁰ Emin Atasoy, *Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslümanları*, 1st ed. (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2018), 289.

²⁹¹ Ersoy McMeekin, “Bulgaristan'ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü,” 109.

²⁹² “Kötü olan iki şeyden daha az kötü, zararı daha hafif olanı.” “Ehvenişer,” <http://www.lugatim.com/s/ehvenişer.>; Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, 169.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik kitlesel ya da daha küçük boyutlarda birçok göç gerçekleşmesine rağmen ülkedeki Türk nüfusun Bulgar nüfustan daha hızlı bir şekilde artması Bulgar hükümetini tedirgin etmiştir.²⁹³ Bu durum, hükümetin Türklere karşı uyguladıkları asimilasyon politikaları sonucunda meydana gelen zorunlu göçe sebep olmuştur. Emin Atasoy'a göre, ülkede Türkleri istemeyen Bulgar hükümeti, yaşanacak göç ile Türk azınlığının özerklik isteğinin ortadan kalkacağını ve Bulgaristan'daki Türk nüfusunun azalacağını düşünmektedir.²⁹⁴ Göçün öncesinde uygulanan asimilasyon politikalarında ad değiştirme uygulamaları ile beraber, zaten önceden de uygulanmış olan Türkçe eğitim yasağının yanı sıra toplumsal alanda Türkçe konuşulması, kadınların şalvar giymesi şeklindeki konular ile erkek çocukların sünnet olması ve ölenlerin İslami usule göre defnedilmesi gibi dini adetler de yasaklanmıştır.²⁹⁵ Ancak tüm bu yasaklara rağmen ülkedeki Türk azınlık, uygulanan asimilasyon politikalarına direniş göstererek bir anlamda 1989 göçünün gerçekleşmesinin zeminini hazırlamıştır.

2.3.1. Yeniden Doğuş (Soya Dönüş) Süreci

Bulgar hükümetinin Türk azınlığı Bulgarlaştırmak amacıyla uyguladıkları asimilasyon politikaları 1984-1989 yılları arasında yoğun bir şekilde görülmektedir. “*Vazroditelen Protses*” -Türkçe karşılığı olarak Yeniden Doğuş ya da Soya Dönüş Süreci- Bulgarların, Pomakların ardından ülkedeki tüm Müslüman ve Türklere yönelik uyguladıkları asimilasyon süreçlerine verdikleri isimdir.²⁹⁶ Bu süreçte çeşitli uygulamalara başvuran Bulgar hükümetinin en önemli çalışmaları ise *zorla ad değiştirme* politikasıdır. Zorunlu ad değiştirmeler, ilk olarak 1912-1913 Balkan Savaşları yıllarında Pomaklar üzerinde uygulanmıştır.²⁹⁷ Ancak bu uygulamalar soya dönüş olarak adlandırılmamış ve sürece

---

²⁹³ Nevin Türker Yıldız, “Bulgaristan Türklerine Uygulanan Asimilasyon ve 1989 Göçü,” *Yeni Türkiye*, no. 69 (2015): 3903.

²⁹⁴ Türklerin özerk olma gibi bir isteği bulunmasa da Türkiye'nin Kıbrıs ile ilişkilerinden kaynaklı olarak Bulgar hükümetinde böyle bir düşüncenin oluştuğu düşünülmektedir. (Atasoy, *Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslümanları*, 135; Emin Atasoy, *Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kısacasında Bulgaristan Türkleri*, ed. İbrahim Atalay, Kenan Mortan, and Metin Ayıışı (Bursa: MKM Yayıncılık, 2011), 199.);

²⁹⁵ N. Aslı Şirin Öner, “1989 Göçü ve Türkiye'nin İzlediği Politika,” *Yeni Türkiye*, no. 69 (2015): 4189.

²⁹⁶ Ersoy McMeekin, “Bulgaristan'ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü,” 98; Atasoy, *Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kısacasında Bulgaristan Türkleri*, 55.

²⁹⁷ Ayşe Kayapınar, “‘Soya Dönüş Projesi’ ve ‘Büyük Gezi’ Tarihçesi,” in *1989 Yılında Bulgaristan'dan Türk Zorunlu Göçünün 30. Yılı*, ed. Ayşe Kayapınar et al., 1st ed. (İstanbul: Çorlu Belediyesi Yayınları, 2020), 127.

dahil edilmemiştir. Bununla birlikte Pomaklara uygulanan zorla ad değiştirme politikası daha sonraki yıllarda da herhangi bir tepki görmemiştir. Bu konuyu Şimşir şu şekilde ifade etmektedir;

“Bulgar Hükümeti, ‘salam politikası’ izliyordu. Önce Bulgaristan’daki Türk-Müslüman topluluğunu, Türk, Pomak, Çingene, Tatar, Alevi, Arnavut diye dilimlere ayırmış, sonra bu dilimleri teker teker ele alıp yutmaya koyulmuştu. ‘Parçala yut’ politikası gereğince, bu dilimleri teker teker Bulgarlaştırıp yutmaya girişmişti. İşe, Müslüman olan, fakat Türkçe konuşmayan Pomaklardan başlamıştı. Türk-Bulgar ‘dostluğu’ öylesine gelişmişti ki, Pomak Türklerinin yok edilişi Türkiye’de hiçbir ciddi tepki yaratmadı. Bu dava, iki ülke arasında bir ‘sorun’ yapılmadı ve uluslararası forumlara da götürülmedi.”²⁹⁸

Atasoy’a göre yeniden doğuş süreci, 1960’lı yıllarda Pomaklara yönelik Bulgarlaştırma girişimleri ile başlamış, 1984 yılında Türk-Arap isimlerinin zorla değiştirilmesi ile doruk noktasına ulaşmış ve 1989 yılındaki Türkiye’ye yönelik büyük göç dalgası ile sona ermiştir.²⁹⁹ Sürecin amacı, ülkedeki Müslüman azınlıkları Hristiyanlaştırmak ve homojen bir Bulgar ulusu yaratmaktır. Çünkü Bulgarlar, Osmanlı döneminde kendilerinin zorla kimliklerinin değiştirildiğini, Bulgaristan’da Türk nüfus olmadığını, ülke vatandaşlarının Bulgar kökenli olduğunu iddia etmektedirler.³⁰⁰

Bulgarların çeşitli iddialarına yönelik başlattıkları yeniden doğuş süreci, onlara göre farklı nedenlere ve gerekçelere dayanmaktadır. Bu gerekçelerden ilki ve bir bakıma Bulgarlaştırma süreçlerine gidilmesinin nedeni ülkedeki Türk nüfusunun artışı ve buna bağlı olarak demografik tehdidin oluşumudur. Müslüman azınlıkların doğum oranlarının artmasının yanında Bulgarların doğum oranlarının azalması, ülkede Bulgar nüfusun azalıp Müslüman nüfusun artacağı yönünde işaretler vermektedir. Önceki yıllarda Müslüman göçlerinin devam etmesine rağmen böyle bir artış ile karşılaşılması hükümetin göç yerine başka bir politika izlemesine yol açmıştır. Bu nedenler üzerine Bulgar

---

²⁹⁸ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, 352.

²⁹⁹ Atasoy, *Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslümanları*, 127.

³⁰⁰ Kayapınar, “‘Soya Dönüş Projesi’ ve ‘Büyük Gezi’ Tarihçesi,” 127; Atasoy, *Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kısacasında Bulgaristan Türkleri*, 55; Emine Bayraktarova, “Bulgaristan’dan 1989 Zorunlu Göçünün Uluslararası İlişkiler Boyutu,” in 25. *Yılında Bulgaristan’dan 1989 Göçü*, ed. Seher Boykoy, 1st ed. (Bursa: Nilüfer Belediyesi Yayınları, 2015), 25.

hükümetinin kararı, Türkçe isimlerin değiştirilmesi ve Bulgarlaştırılması yönündeki asimilasyon politikaları ile sorunun kökten çözülmesi olmuştur.³⁰¹

Sürecin ikinci bir nedeni olarak iki ülkenin farklı askeri bloklar içinde yer alması söylenebilir. Bu durum, olası bir gerginlikte ülkedeki Türklerin, Türkiye'nin yanında olma istekleri düşüncesi ile Bulgaristan'da iç karışıklıklara neden olacağı yönündeki düşünceleri beraberinde getirmiştir.³⁰² Ülkenin genel durumuna bakıldığında görülen ekonomik kriz, komünist ideoloji ile sosyalist politikaların yanlış yorumlanması ve son olarak Pantürkizm ve Panislamizm tehditleri Bulgar hükümetinin yeniden doğuş sürecine gitme nedenleri olarak düşünülmektedir.³⁰³ Bulgarların bu süreç hakkındaki düşüncelerine bakıldığında sürecin çeşitli amaç ve nedenlerinin kaynağı "homojen bir Bulgar devleti" yaratma istekleri olduğu görülebilmektedir.

Tüm bu neden ve amaçlar ışığında yürütülen yeniden doğuş sürecinin en önemli noktası olan, Atasoy'un "bir etnik topluluğu yok etme politikası" olarak tanımladığı zorla ad değiştirme politikasının hazırlıkları 1970'li yılların sonunda başlamıştır.³⁰⁴ 1980 yılına gelindiğinde ise Müslüman azınlıklar ile ilgili Bulgaristan Devlet Arşivleri'nde yer alan bir raporda devletin azınlıklar üzerinde uyguladığı politikaların yanlışlığına vurgu yapılmakla birlikte şu sözler dikkat çekmektedir;

"Çingenelerin ve Pomakların nasıl Bulgarlaştırıldıklarını unutmayan Türkler böylesine bir asimilasyon sürecine kendilerinin de dahil edilmemesi için ya federal yapı içinde özerklik ya da Türkiye'ye göç arayışlarına yönelmektedirler. Böylece bu topluluk arasında korku, belirsizlik ve güvensizlik hâkim olmuştur.

Tüm bunların sonucunda Bulgaristan Türklerine yönelik etnik politikamızda farklı yollar düşünülebilir ve uygulanabilir. Türklerin çoğunun Bulgar kökenli oldukları dikkate alınır, propaganda, bilimsel ve ideolojik çalışmalarla onların Türklük bilincini sarsmamız ve yeni bir Bulgarlık bilincini onlara benimsetmemiz gerekmektedir. Bulgarlaşma sürecinin başarılı olması için öncelikle onların adlarını ve soyadlarını Bulgar

---

³⁰¹ Kayapınar, "'Soya Dönüş Projesi' ve 'Büyük Gezi' Tarihçesi," 128; Atasoy, *Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslümanları*, 137–139.

³⁰² Kayapınar, "'Soya Dönüş Projesi' ve 'Büyük Gezi' Tarihçesi," 128.

³⁰³ Atasoy, *Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslümanları*, 137–151.

³⁰⁴ *Ibid.*, 159–161.

adlarıyla değiştirmemiz gerekir. Aslında bu çok zor, çok riskli ve çok sorunlar oluşturabilecek bir girişimdir, bu nedenle çok da uygulanabilir gözükmemektedir.”³⁰⁵

Nazif Kuyucuklu ise Türk azınlığa karşı uygulanan zorla ad değiştirme politikası hakkında, olaya bir başka açıdan bakarak şu yorumda bulunmaktadır;

“... Bir yandan yıllardır süren tam bağımlılıktan bağımsızlığa geçiş hareketi hızlanırken öte yandan kaynak sağlanamayışı sebebiyle işletmelerin çalışmalarını yavaşlatmaları ve bu yeni hayat tarzının getirdiği sıkıntılar içinde eski ekonomik sistemin tamamıyla terk edilip yerine yenisinin kurulmak istenmesi, üretim ve dağıtım sistemini temelinden felce uğrattı. Bunların yanında Bulgar yönetimi, belki halkın dikkatini bu sıkıntılardan başka alanlara çevirebilmek için yakın tarihte eşi görülmemiş bir devlet politikasıyla ülkedeki Türk azınlığın adlarını zorla değiştirmeye başladı.”³⁰⁶

Çok riskli olarak gösterilen Bulgaristan Türklerine karşı zorla ad değiştirme politikaları hakkında, Bulgar şair Georgi Cagarov da 18 Şubat 1982 yılında hazırladığı bir çalışmada “Ülke vatandaşlarının Bulgar olanlar ve Bulgar olmayanlar olarak kendi içlerinde ayrılması önlenmelidir. Verilen isimlerde etnik aidiyeti belirten adlardan kaçınılmalıdır.”³⁰⁷ önerisinde bulunmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere ad değiştirme politikaları daha çok konuşulmaya başlanmış ve bunun zemini hazırlanmıştır. Sürecin başlangıcından önce, 1983 yılında Bulgaristan’a Sofya Büyükelçisi olarak atanan Ömer E. Lütem, bölgedeki ad değiştirme politikalarının uygulanması konusunu şu şekilde açıklamaktadır;

“Bütün ülke sathına yayılmış, planlı ve belirli bir süresi olan bir faaliyet söz konusu değildi... Bulgarların, çeşitli vesilelerden yararlanarak, bazı soydaşlarımızı isim değiştirmeye ikna etmeye, bazen de zorlamaya çalıştıkları anlaşılıyordu. Bu vesilelerden biri kişilerin Pomaklarla akrabalık bağı olduğunun ortaya çıkmasıydı. Büyükanne veya babadan birinin Pomak olması o kişinin Pomak sayılması için yetiyor ve ilgiliye çeşitli baskılar yapılarak Bulgar ismi verilmesine çalışılıyordu... Bir diğer usul soydaşlarımızın herhangi bir belge almak için resmi makamlara başvurması sırasında uygulanıyordu. Bu belgenin verilmesi için ilgiliden Bulgar adı alması isteniyordu.”³⁰⁸

---

³⁰⁵ Baeva İskra and Kalinova Evgeniya, *Vazroditelnyat Protse, Balgarskata Darjava i Balgarskite Turtsi, Tom 1* (Sofya, 2009), 89–94; akt. Atasoy, *Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslümanları*, 161.

³⁰⁶ Kuyucuklu, “Bulgaristan,” 400.

³⁰⁷ İskra and Evgeniya, *Vazroditelnyat Protse, Balgarskata Darjava i Balgarskite Turtsi, Tom 1*, 102–106; akt. Atasoy, *Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslümanları*, 164.

³⁰⁸ Ömer E. Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989 C.1* (Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2000), 159.

Ad değiştirme politikasının uygulanmasına, 1984 yılında Rodop dağları bölgesindeki küçük azınlıklar üzerinden başlanmış ve onların tepkileri ölçülerek devam edileceği düşünölmüştür. Azınlık halkı ise bu uygulamalara karşı yürüyüşler düzenleyerek, okul, kilise, parti binası gibi yapıları yakarak, güvenlik güçlerine saldırarak büyük bir tepki göstermiştir. Ancak halkın bu tepkilerine rağmen, hükümet bunları göz ardı etmiş ve uygulamalarına devam etmiştir.³⁰⁹ Ayrıca kötü hava koşullarından dolayı yolların kapandığı söylenerek 1989 yılına kadar politikanın uygulanacağı bölgelerde yabancı kişilerin ve ziyaretçilerin girişleri yasaklanmıştır. Lütem, bu süreçte uygulanan yöntemler hakkında şunları aktarmaktadır;

“Köylerin etrafı milis (polis) ve gerektirdiği takdirde ordu birlikleri tarafından sarılıyordu. Yer yer tanklar ve köpekler de bu kuşatmaya katılıyordu. Köye giriş ve çıkış yasaklanıyor, Bulgar memurlar ev ev dolaşarak gönüllü isim değiştirme dilekçelerini dağıtıyorlar ve kişilerden bir Bulgar ismi seçmelerini istiyorlardı. Seçenlere hemen yeni kimlikleri veriliyordu. Tüm köy isim değiştirdikten sonra kuşatma kaldırılıyordu... Şehir ve kasabalarda ise başka bir taktik uygulanıyor, Türkler teker teker belediyeye çağırılıyor, orada dilekçe imzalatılıyor ve yine orada Bulgar ismi alıyor veya kendilerine Bulgar ismi veriliyordu.”³¹⁰

Uygulanan bu politikalara karşı gösterilen direnişlerin bastırılması için tutuklama ya da kamplara yollama olayları yaşanmıştır.³¹¹ Türklere karşı yürütölen bu kampanya ancak 1985 yılının başlarında yabancı medyada gündeme gelebilmiştir. Bunu sağlayan olay ise Sofya’da yapılacak olan Varşova Paktı zirve toplantısının, Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreteri Çernenko’nun rahatsızlanması üzerine, iptali gösterilmektedir. Ülkeye gelen yabancı basın mensupları, toplantının iptal edilmesi üzerine ülkedeki başka olaylar hakkında haber yapmak istemişlerdir. Bunun sonucunda ülkedeki Türklere uygulanan asimilasyon politikaları gazetecilerin dikkatini çekmiş ve yaşanan olaylar dünyaya duyurulmaya başlanmıştır.³¹² Olayların yabancı basında yer alması ile Bulgar hükümeti, işlemlerin gönüllü bir şekilde gerçekleştiğini, Türklerin gerçekte Bulgar kökenli olduklarını iddia ederek herhangi bir sorun olmadığını ifade etmeye çalışmıştır.³¹³ Ayrıca

---

³⁰⁹ Atasoy, *Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslömanları*, 167.

³¹⁰ Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989 C.1*, 169.

³¹¹ Ersoy McMeekin, “Bulgaristan’ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü,” 113.

³¹² Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989 C.1*, 175.

³¹³ Hugh Poulton, *Balkanlar*, ed. Yavuz Alagon (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1993), 158–159.

gazetecilerin bölgede yapacağı araştırmalarda, sadece önceden ayarlanan kişilerle görüşülmesine izin verilmiş, bu şarta uymayan gazeteciler ise sınır dışı edilmişlerdir.³¹⁴

Yaşananların ardından ülkede terör olayları ve saldırılar daha da artmaya başlamıştır. Özellikle 9 Mart 1985 tarihinde, bir trene konulan patlayıcının, Bunovo istasyonunda patlaması sonucu, ikisi çocuk toplam yedi kişi hayatını kaybetmiştir. Bunovo patlaması olarak akıllarda kalan olayda, Türkler suçlanmış ve ülkede terörist ilan edilmişlerdir.³¹⁵ Bu olayın ardından Bulgaristan Türklerine yönelik uygulanan zorla ad değiştirme politikaları hız kazanmaya başlamıştır. Sadece kişilerin adıyla sınırlı kalınmamış Türkçe ismi olan her yerin isimleri değiştirilmiştir. Zorla ad değiştirme politikasının neden bu kadar önemli olduğunu ise Atasoy şu şekilde açıklamaktadır;

“Bireyin taşıdığı isim bir yandan ailesi tarafından kendine verilmiş, özel ve ona özgü bir ad olup, diğer yandan da anıları, tarihsel kökleri, dinsel ve kültürel yansımaları olan, kuşaktan kuşağa aktarılan bir sözel semboldür. Bireyin taşıdığı isim o kişinin namusudur, şerefidir, özgürlüğüdür, rüyalarıdır, ölümsüzlüğüdür, sonsuzluguğudur. Bireyin taşıdığı isim bir kültürün yansımasıdır, gelenek-göreneklerin kuşaktan kuşağa aktarımıdır, aynı zamanda da benimsenmiş ve sahiplenmiş bir sosyal kimliktir. Bunların yanında isim her şeyden önce bir etnik kimliğin yansımasıdır. Bu nedenle Türk isimlerinin Bulgar isimleri ile değiştirilmesi, doğrudan etnik kimliğin de değişimine yönelik bir asimilasyon girişimidir.”³¹⁶

10 Aralık 1984 tarihinde Bulgaristan İçişleri Bakanı'nın emri ile başlanılan zorla ad değiştirme kampanyasında iki üç aylık bir zaman diliminde 850.000 kadar Türk'ün adının değiştirilmesi planlanmıştır. Bu süreçte Türklerin güvenlik güçleri tarafından korkutulması, fiziksel ve psikolojik baskılara maruz kalması, kadınların ve çocukların işkence görmeleri olağan bir durum halini almıştır. Türklerin direnişleri ile devam eden süreçte 24 Aralık 1984'ten 14 Ocak 1985 tarihine kadar toplam 310.000 Türk'ün adı değiştirilmiştir. Türk hükümetinin Bulgaristan'daki olaylara geç tepki vermesi bu sürecin uzamasına neden olmuştur. Türkiye'den gelen tepkilerin ardından Bulgaristan Başbakanı Todor Jivkov, 12 Ocak 1985 tarihinde görüşmeye kabul ettiği Türk diplomatlara Bulgaristan Türkleri'nin Bulgaristan'ın bir parçası olduğunu, herkesin adını

---

³¹⁴ Ersoy McMeekin, “Bulgaristan'ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü,” 116.

³¹⁵ Atasoy, *Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslümanları*, 170–175.

³¹⁶ *Ibid.*, 179.

değiştirebileceğini söylerken Türkiye'deki Kürt ve Ermeni sorunlarını da görüşmeye dahil ederek, Türkiye'nin Bulgaristan iç işlerine karışmamasını ifade etmeye çalışmıştır.³¹⁷ Yapılan görüşmenin ardından Bulgar hükümeti süreci durdurmamış, ülkenin diğer bölgelerini de asimilasyon sürecine dâhil etmiştir.³¹⁸

Asimilasyon politikaları ve karşılığındaki direnişler devam ederken bu yıllarda Bulgaristan'da ilk kez çeşitli dernek, vakıf ve sivil toplum örgütleri kurulmuş ve siyasete katılımlar yoğunlaşmaya başlamıştır.³¹⁹ 1988 yılında Bulgaristan'daki sanatçılar, şair ve yazarlar, akademisyenler sivil toplum örgütlerinin temelini atmış, tehdit ve baskılara rağmen azınlıkların haklarını dile getirmişlerdir. “Bulgaristan'da Çok Sesliliği ve Değişimi Destekleyen Klub” isimli sivil toplum örgütü ise hem ilk siyasal kökenli olması hem de Türklere destek vermesi ile ön plana çıkmıştır.³²⁰

Sivil toplum örgütlerinin kurulması ve Müslüman azınlıkların yanında durmaları sonucunda Jivkov iktidarı çökme yoluna girmiştir. Ülkede Türk olmadığını iddia eden Jivkov, 29 Mayıs 1989 tarihinde radyo ve televizyon karşısında ülkede bulunan Türklerin artık istedikleri ülkeye göç edebileceklerini duyurmuştur. Bu duyurunun ardından 350.000'den fazla Türk, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir. Ancak yaşanan bu göçün normal bir şekilde gerçekleştiği söylenemez. Çünkü Bulgar hükümeti göç konusunda da çeşitli planlar hazırlamıştır. 1989 Göçü'nün düşünceleri ilk olarak 1988 yılının mayıs ayında, Jivkov tarafından Politbüro toplantısında gündeme taşınmıştır. Jivkov, Türklerin göç etmesinin ülke için yararlı olacağını söylese de üyelerin kabul etmemesi üzerine göç fikri bir yıl sonraya ertelenmiştir.³²¹

---

³¹⁷ Ibid., 195–203.

³¹⁸ Uzgel, “Balkanlarla İlişkiler,” 178.

³¹⁹ Abdullah Soykan and Emin Atasoy, “Bulgaristan Türklerinin Son Büyük Göç Dalgasının Etki ve Yansımaları,” *Yeni Türkiye*, no. 69 (2015): 4173.

³²⁰ Atasoy, *Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslümanları*, 291–293.

³²¹ Ibid., 293–299.

Geçen süreçte Türklerin direnişleri devam etse de göç konusunda en dikkat çekici olaylar, 1989 yılının mayıs ayında yaşanmıştır. Bu olayların ardından Bulgar yetkililer Türkleri zorla Bulgarlaştıramayacaklarını düşünmeye başlamışlardır.³²² Ancak asimilasyon sürecinin ilk zamanlarından itibaren, ısrarla ülkede Türk olmadığı yönündeki ifadeler durumu zorlaştıran bir etken olmuştur. Bu sebeple Türkiye ile herhangi bir göç anlaşması yapabilecek durumda olmamaları nedeniyle farklı yollardan göç sürecini başlatmak istemişlerdir. Bulgar yönetimi, Türklerin yasal göçmen olarak değil, turist şeklinde gitmeleri için yeni bir kanun çıkarmış ve zamanından önce uygulamaya koyarak göç sürecini başlatmıştır. Jivkov'un göçe öncülük eden ünlü konuşması da bu düşünceler üzerine yapılan bir konuşma olmuştur. Jivkov, konuşmasında tüm Bulgar vatandaşlarının istedikleri ülkeye seyahat edebileceklerini, *İslamlaştırılmış Bulgarlar* olarak adlandırdıkları Türklerin asıl vatanının Bulgaristan olduğunu ifade ederek Türk yetkililere seslenmiş ve sınırları açmalarını istemiştir.³²³ Bu şekilde yaşanacak göç, yeniden doğuş sürecindeki Bulgar hükümetinin başarısızlığı olarak ifade edilebilmektedir;

“Aslında 1984-1985 döneminde cereyan eden isim değiştirme olaylarının küresel boyutlarda yarattığı olumsuz Bulgaristan imajı, Batı devletleri ile İslam ülkelerinin etnik politikalarından dolayı Bulgaristan hükümetine yöneltilen sert eleştiriler, Türkiye Cumhuriyeti yetkililerinin Türk azınlığına sahip çıkması, ayrıca mayıs ayında Bulgaristan Türklerinin organize ettikleri protesto yürüyüşleri gibi etkenler Bulgaristan hükümetinin Türklerin anavatana göç etmelerine izin vermesine yol açmıştır. Bu anlamda, Politbüro ve hükümetin yüz binlerce Türkün ‘kapitalist ve sevilmeyen’ bir ülke olan Türkiye’ye göç etmelerine onay vermesi, soya dönüş politikasının iflası ve isim değiştirme kampanyasının başarısızlığının göstergesiydi. Bir başka anlamda bu kitlesel göç, hem Todor Jivkov’un istediği ‘birleşik homojen ulusun’ yaratılmadığının hem de Türk azınlığına yönelik asimilasyonun gerçekleştirilemediğinin kanıtıdır.”³²⁴

Bulgar hükümetinin uyguladığı politikaların sonucuna bakıldığında Bulgaristan’da istenilen düzenin kurulamadığı görülmektedir. Bunun nedeni ise yaşanan sürece gösterilen tepkilerdir. Özellikle hükümetin tüm çabalarına rağmen ülke içindeki olayların dış basına yansması ve Bulgaristan’ın diğer ülkelerden tepki görmesi göç sürecinin başlamasında önemli bir etkiye sahiptir.

---

³²² Soykan and Atasoy, “Bulgaristan Türklerinin Son Büyük Göç Dalgasının Etki ve Yansımaları,” 4174.

³²³ Atasoy, *Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslümanları*, 299–301.

³²⁴ Soykan and Atasoy, “Bulgaristan Türklerinin Son Büyük Göç Dalgasının Etki ve Yansımaları,” 4172–73.

2.3.2. Yeniden Doğuş Sürecine Tepkiler

Bulgar hükümetinin uyguladığı politikalar hem içeriden hem de dışarıdan çeşitli tepkilerle karşılaşmıştır. Kendilerine uygulanan faaliyetlere karşı Türkler toplu bir şekilde direniş göstermişlerdir. Bu direnişlerden ilki şu şekilde aktarılmaktadır;

“İsim değiştirme kampanyasındaki ilk silah sesleri ve ilk çatışmalar 24 Aralık 1984 tarihinde başlamıştır. Mleçino köyünün etrafında yer alan küçük köylerden yaklaşık 1200 kişilik kalabalık bir grup Mleçino köy meydanına ulaşmak için yola çıkmış. Polis ve özel güvenlik birimlerinden oluşan bir askeri birlik köylülerin önünü keserek Mleçino’ya ulaşmalarına izin vermemiştir. Ertesi gün 28 Aralık’ta bu sefer Benkovski köyünde başlayan protestolar komşu köylerdeki Türklerin katılımı ile kontrolden çıkarak daha büyük bir yürüyüş başlatılmış. Yaklaşık 3500 Türk toplu yürüyüşe geçerek Bulgar isimlerini kabul etmediklerini haykırmışlardır.”³²⁵

Tüm bu süreç içerisinde direnişçi Türkler tutuklanma, sürgün, hapis hatta ölüm gibi cezalarla karşı karşıya kalmışlardır. Cezaevleri dolduğu için tutuklanan bazı direnişçiler sorgulama yapılmadan Belene Toplama Kampı’na gönderilmiştir.³²⁶ Bulgar faaliyetlerine direnen Türkler ayrıca bu etkinliklerini birlik beraberlik içerisinde devam ettirmek için çeşitli dernekler kurmuşlardır. Ancak bu dernekler bir süre sonra yetkililer tarafından kapatılmış, yöneticilerin birçoğu hapse atılmıştır. Bu durum üzerine Türkler bağımsız insan hakları derneklerine üye olmaya başlamışlardır.³²⁷

Bulgar hükümetinin politikalarına karşı içeride direnen Türklerin yanında Türkiye’de bulunan göçmenler de durumdan haberdar olmalarının ardından siyasetçilerle görüşmüş ve önlem alınmasına dair isteklerde bulunmuşlardır.³²⁸ Ayrıca Kenan Evren, bu duruma karşı Todor Jivkov’a sorunun anlayışla ele alınacağını umduğunu bildiren bir mesaj

---

³²⁵ Sahlim Karamustafa, *Sıprotivata Na Bilgarskite Turtsi Sreştu Nsilstvenata Asimilatsiya (1960-1989)* (Razgrad: Velinski Limited EOOD, 2010). akt. Atasoy, *Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslümanları*, 193.

³²⁶ Zeynep Zafer, “Bulgaristan Türklerinin Göçünü Hazırlayan Eritme Politikasına Karşı Direniş,” in *89 Göçü: Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç*, ed. Neriman Ersoy Hacısalıhoğlu and Mehmet Hacısalıhoğlu (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 2012), 201.

³²⁷ Atasoy, *Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslümanları*, 248.

³²⁸ Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989 C.1*, 174; “Bulgaristan Endişesi,” *Cumhuriyet* (İstanbul, January 21, 1985), <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-01-21/0> (Erişim 8 Nisan 2022).

göndermiştir. Jivkov ise bu mesaja karşılık konuyla ilgileneceğini ve dostluğun sorunu çözmeye yeteceğini belirtmiştir.³²⁹ Jivkov'un bu mesajına rağmen Türkiye'de meydana gelen tepkiler dolayısıyla Bulgar hükümeti sınırı Türk turistlere kapattığını duyurmuştur.³³⁰ Olaylar ile ilgili ülke içinde görüşmeler devam ederken başbakan Özal şu açıklamalarda bulunmuştur;

“Bulgaristan'da olmakta olan, ki olduğundan şüphe etmiyoruz olayların hacmi nedir. Boyutu nedir? Ölen var mı? Çok mu? Bu konular da maalesef kesin bilgiler mevcut değil. Bulgarlar bu bölgelere kimseyi sokmuyorlar, basın göremiyor. Aldığımız bütün bilgileri değerlendiriyoruz. Şu kadarını ifade edeyim ki bu hadisenin başından beri meseleyle yakından ilgiliyiz. Hükümet olmanın sorumluluğunu müdrük olarak fevri hareketler yerine akılcı hareketlerle meseleyi çözenin hem Türkiye hem de orada yaşayan soydaşlarımız için daha doğru olduğu kanaatindeyiz... Ümit ediyorum ki Türkiye bu hadiseyi çözmek için her türlü yaklaşımı yapacaktır.”³³¹

Açıklamalar ve mesajlar ile bir sonuca varamayan Türk hükümeti, 22 Şubat tarihinde Bulgaristan'a verdiği yazılı notada geniş kapsamlı bir göç anlaşması yapılmasını istemiştir.³³² Buna karşılık Bulgar hükümeti 27 Şubat tarihinde verdiği notada, 1982 yılında gerçekleşen iki ülke başkanları arasındaki görüşmelere dayanarak tarafların daha önce anlaştıklarını söylemiş; üstü kapalı bir şekilde göç konusunun kapandığını belirtmişlerdir.³³³ Ancak Türk hükümeti bu durumun açıklığa kavuşması amacıyla Bulgaristan'a ikinci notasını iletmiştir. Bu notada Türkiye, gönüllü isim değişikliğine inanmadıklarını, göç anlaşması için masaya oturmak istediklerini, konunun dışişleri bakanları düzeyinde görüşülmesini ve olaylar hakkında açıklayıcı bilgi istediklerini belirtmiştir.³³⁴ Bulgaristan'ın ikinci notaya yanıtı yine olumsuz olmuştur;

“Bulgaristan'da sadece Bulgaristan vatandaşları yaşamaktadır. Bulgaristan ırklara ve dinlere saygılıdır. Bu kapsam dışındaki yorumlar içişlerine müdahale olur. Bulgaristan'daki Türkler Bulgar Müslümanlarıdır. Bu, görüşme konusu yapılamaz.

---

³²⁹ “Evren, Jivkov'dan ‘çözüm’ İstedi,” *Cumhuriyet* (Ankara, January 16, 1985), <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-01-16/0> (Erişim 8 Nisan 2022).

³³⁰ “Bulgar Sınırı Türk Turistlere Kapandı,” *Cumhuriyet* (İstanbul, January 23, 1985), <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-01-23/0> (Erişim 8 Nisan 2022).

³³¹ “Özal: Fevri Değil Akılcı Olmak Doğru,” *Cumhuriyet* (Ankara, February 15, 1985), <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-02-15/0> (Erişim 8 Nisan 2022).

³³² Lüttem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989 C.1*, 239; “Nota: Sofya'dan Yanıt Bekleniyor,” *Cumhuriyet* (Ankara, February 23, 1985), <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-02-23/0> (Erişim 8 Nisan 2022).

³³³ Lüttem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989 C.1*, 303.

³³⁴ “Sofya'ya 2. Nota,” *Cumhuriyet* (Ankara, March 6, 1985), <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-03-06/0> (Erişim 8 Nisan 2022).

İsimlerini değiştirenler gönüllü davranmaktadır. Bu konu ele alınmamak kaydıyla görüşme masasına oturulabilir.”³³⁵

Bulgaristan’ın bu cevabını Türk Dışişleri Bakanlığı “Söz konusu Türkler, Bulgar vatandaşı olmakla birlikte Türk soydaşlarıdır” değerlendirmesi ile olaylara karşı diyalogdan yana olduklarını belirtmiştir.³³⁶ Ardından 10 Nisan’da Türkiye, Bulgaristan’a verdiği üçüncü notada aynı görüşlerini dile getirerek ısrarcı olduklarını vurgulamıştır.³³⁷ Ancak üçüncü nota da Bulgar hükümeti tarafından dikkate alınmamış ve kesin cevapların daha öncesinde verildiği belirtilmiştir.³³⁸ Karşılıklı nota verme süreci Türkiye’nin 7 Ağustos tarihli notasına Bulgaristan’ın karşılık vermemesi ile sona ermiştir.³³⁹

Türkiye içerisinde, özellikle daha önceki göç süreçlerinde gelen Bulgaristan göçmenleri, iki ülke arasında yaşanan siyasi gelişmelere etki eden faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bulgaristan’daki tanıdıklarından orada yaşananlara dair haber alabilen göçmenler ülke içerisinde hem siyasetçilere başvurmuş hem de yürüyüş ve mitingler düzenlemişlerdir.³⁴⁰ Bunlardan özellikle 21 Mart tarihinde İstanbul’da düzenlenen miting Bulgar hükümetinde büyük bir etkiye neden olmuştur. Bulgar Dışişleri Bakanı Petır Mladenov bu mitingden bir süre sonra Sofya Büyükelçisi Lütem ile görüşmüş ve Türkiye’ye bir nota vermek istemiştir. Görüşmede, Türkiye’nin Bulgaristan’a karşı tutumunun haksız olduğunu anlatmaya çalışan Mladenov mitingler hakkında ise şunları söylemiştir;

“Belki siz Türk hükümetinin bu faaliyetlerle ilgisi olmadığı şeklinde itirazda bulunacaksınız. Ancak yaptığımız bir araştırma ile bu faaliyetlerin Türk hükümeti tarafından desteklendiğini saptadık. Esasen Başbakanınızın Amerika’da Bulgaristan aleyhine yürüyüş yapılmasını teşvik eden bir beyanı bunu göstermektedir. Ayrıca 21 Mart’da İstanbul’da yapılan mitinge, sıkıyönetim uygulamasından bu yana, ilk defa müsaade edilmiş olması da bunu kanıtlamaktadır. Bu mitingde, iyi komşulukla hiçbir şekilde bağdaşmayacak şekilde, ‘Jivkov Katil’, ‘Katil Bulgarlar’, ‘Kızıl Faşizme Ölüm’, ‘Bulgaristan Jivkov’un Mezarı Olacak’, ‘Jivkov Döktüğü Kanda Boğulacak’, ‘Ordu

---

³³⁵ “Sofya Yine ‘hayır’ Dedi,” *Cumhuriyet* (Ankara, March 27, 1985), <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-03-27/0> (Erişim 8 Nisan 2022).

³³⁶ Ibid.

³³⁷ “Sofya’ya 3. Nota,” *Cumhuriyet* (Ankara, April 13, 1985), <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-04-13/0> (Erişim 8 Nisan 2022).

³³⁸ Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989 C.1*, 334.

³³⁹ Ibid., 338.

³⁴⁰ “Milli Gazete, 8 Ocak 1985” içinde Bilal N. Şimşir, ed., *Türk Basınında Bulgaristan Türkleri* (Ankara, 1985), 1.

Sofya'ya' gibi sözler sarfedilmiş, Başkan Jivkov'un bir çocuğu kesen temsili bir resmi dolaştırılmıştır. Bu gibi davranışlar ancak savaş durumunda vukubulabilir.”³⁴¹

Mladenov'un, Lütem ile görüşmesinde de belirttiği gibi, Bulgaristan aleyhine mitingler sadece Türkiye içinden değil diğer ülkelerdeki Türkler tarafından da düzenlenmiştir. Hatta olaylara karşı ilk miting 16 Şubat tarihinde Almanya'nın Münih şehrinde düzenlenmiştir. Bu mitinge sadece Türkler değil diğer ülke vatandaşları da katılarak Bulgaristan'ı protesto etmişlerdir.³⁴² Ardından Lyon, Paris, New York, Lahey, Brüksel, Stockholm gibi birçok kentte Bulgaristan aleyhine mitingler düzenlenmeye devam edilmiştir.³⁴³

Mitinglerin dışında Bulgaristan, siyasi alanda da birçok tepki ile karşılaşmıştır. Yeniden doğuş sürecinden önce, Pomaklara yönelik yapılan politikalara karşı tepki gösteren ilk ülke Libya olmuştur. Libya lideri Muammer Kaddafi, 1972 yılında Bulgaristan'a olayların araştırılması için bir heyet göndermiş, heyetin raporunun ardından ülkedeki Bulgar teknisyenleri sınır dışı ettirmiştir.³⁴⁴ Daha sonrasında Türk azınlığa uygulanan asimilasyon politikalarına karşı Müslüman olan ve olmayan birçok devlet tepki göstermiştir. Bu ülkelerden biri olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), olayların insan hakları ihlali kapsamında ele alınması gerektiğini savunmuş ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Elliot Abrams bu problemin üzerinde yoğunlaşacaklarını belirtmiştir.³⁴⁵ ABD'nin aksine Türkiye ile aynı blok içerisinde yer alan Almanya, Fransa ve İtalya gibi Avrupalı devletler Bulgaristan ile ilişkilerinin bozulmaması adına ikili alanda bir tepki girişiminde bulunmamışlardır.³⁴⁶

---

³⁴¹ Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989 C.1*, 319.

³⁴² “Tercüman, 17 Şubat 1985” içinde Şimşir, *Türk Basınında Bulgaristan Türkleri*, 206.

³⁴³ Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989 C.1*, 272–274.

³⁴⁴ Hamza Eroğlu, “Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Azınlığın Sorunu”, akt. Kader Özlem, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık*, 1st ed. (Bursa: Dora Yayıncılık, 2019), 126.

³⁴⁵ Ibid.; “Güneş, 3 Nisan 1985” içinde Şimşir, *Türk Basınında Bulgaristan Türkleri*, 530.

³⁴⁶ Özlem, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık*, 127; Poulton, *Balkanlar*, 195.

Bulgaristan ile aynı blok içerisinde yer alan Sovyetler Birliği Bulgaristan'a karşı açıkça bir tepki göstermemiş ancak beklenenin aksine Bulgaristan'ın yanında bir duruş da sergilememiştir.³⁴⁷ Olaylar sürecinde çekincesiz bir şekilde Türkiye'ye destek olan ülkeler ise Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Ürdün, Fas gibi Müslüman ülkeler olmuştur.³⁴⁸ Bu ülkeler Bulgaristan'a karşı ikili ilişkilerde de tepkilerini gösterirken Avrupalı devletler sadece uluslararası kuruluşlarda destek vereceklerini belirtmişlerdir. Lütem ülkelerin tutumunu şu şekilde özetlemektedir;

“Batılı ülkelerden alınan cevaplar genelde olumludur. Ancak devletlerin tutumu arasında fark vardır. ABD ve bir ölçüde İngiltere hariç, diğer ülkeler kişisel veya ortaklaşa olarak Bulgaristan nezdinde doğrudan girişim yapılmasını uygun görmemekte ve bunların çoğunluğu sorunun ilgili uluslararası kuruluşlara götürülmesinden yana bulunmaktadır...

... Sosyalist ülkeler dahil hiçbir devlet bu Bulgar girişimini benimsememiş ve savunmamıştır. Buna karşın, Batı'dan Yunanistan, Müslüman ülkelere de Suriye, Yemen ve FKÖ Bulgaristan'ın uluslararası kuruluşlarda kınanmasını engellemeye çalışmışlardır.”³⁴⁹

Avrupalı devletlerin beyanları doğrultusunda konu bir süre sonra uluslararası kuruluşlara da taşınmıştır. Avrupa Konseyi, NATO, Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi örgütlerde gündemdeki olaylara karşı çeşitli nedenlerle ilk anda tepki gösterilemese de ilerleyen süreçte Bulgaristan'da yaşananlara tepkiler başlamıştır. Olaylar ilk olarak Parlamentolararası Birlik'te gündeme taşınmıştır.³⁵⁰ Ancak bundan önce İslam Konferansı Teşkilatı Genel Sekreteri, Bulgaristan'ın uygulamalarına karşı şu açıklamalarda bulunmuştur:

“İslam alemi, Bulgaristan'da yaşayan 1,5 milyon Türkün her türlü hakkının gaspedilmesine göz yummayacaktır... Türk hükümetinin, Bakanlar düzeyinde görüşmeler yoluyla, ikili ilişkilerin düzeltilmesi ve Türk azınlığın acılarının dindirilmesi yolundaki önerilerine Bulgar makamlarının olumlu cevap vermemiş olması üzücüdür.”³⁵¹

---

³⁴⁷ Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989 C.1*, 490.

³⁴⁸ Ibid., 509; Didem Ekinci, “Bulgaristan'da Büyük Göçle Sona Eren 1984-1989 Asimilasyon Süreci ve Uluslararası Tepkiler,” in *Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü Giriş*, ed. Hüseyin Mevsim and Muzaffer Kutlay (Ankara: USAK Yayınları, 2013), 178.

³⁴⁹ Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989 C.1*, 514.

³⁵⁰ “Bulgaristan Sorunu Uluslararası Gündemde,” *Cumhuriyet*, March 24, 1985, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-03-24/0> (Erişim 9 Nisan 2022).

³⁵¹ “İslam Konferansı Da Bulgaristan Türkleri İçin Harekete Geçti,” *Cumhuriyet*, March 7, 1985, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-03-07/0> (Erişim 9 Nisan 2022).

Bulgaristan'a karşı bir başka tepki Uluslararası Af Örgütü'nden gelmiştir. Örgüt, 1985 Temmuz ayında, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'ne Bulgaristan'ın faaliyetlerini kınayan bir rapor sunmuştur.³⁵² Ardından Ekim ayında Birleşmiş Milletler'in 40. kuruluş yıl dönümüne katılan Özal, burada da Bulgaristan'ın politikalarından bahsetmiş ve olayları dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır.³⁵³ Bu gibi birçok girişim sonucunda dünya kamuoyu Bulgaristan'da yaşanan olaylardan haberdar olmuş ve tepkilerini belirtmişlerdir.

2.3.3. Göç Kararı ve Bursa'ya İskân

1984 yılının sonlarında başlayan yeniden doğuş süreci, Bulgar hükümetinin 1989 yılının mayıs ayında duyurduğu pasaportlarla ilgili yeni yasa değişikliğiyle sona yaklaşmıştır.³⁵⁴ Ancak buna rağmen, Türklerin yapılan baskılara karşı düzenledikleri gösteriler devam etmiştir.³⁵⁵ Bu gösterilere karşı *kanlı saldırılarda* bulunan Bulgaristan, bu süreçte zorunlu pasaport uygulaması ile Türkleri sınır dışı etme kampanyasına başlamıştır.³⁵⁶ Yaşananlar üzerine Özal, Türkiye'ye sınırlarını açma çağrısında bulunan Jivkov'a, "Bizim sınırlarımız her zaman açıktır. Kapsamlı bir göç anlaşması için müzakereye davet ediyorum" şeklinde cevap vermiştir.³⁵⁷ Bu cevaba rağmen göç anlaşmasına herhangi bir karşılık vermeyen Bulgar hükümeti zorunlu göçlere devam etmiştir. Zorunlu göç hakkında Bakanlar Kurulu tarafından, göçmenler için ilk olarak sınırda kamp kurulacağı,

---

³⁵² Sezgin Nuray, "Soğuk Savaş Sonrası Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri" (Uludağ Üniversitesi, 2001), 106.

³⁵³ "Sofya'ya Tepki BM'de," *Cumhuriyet*, October 23, 1985, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-10-23/0> (Erişim 9 Nisan 2022).

³⁵⁴ "Sofya'nın Pasaport Müjdesi," *Cumhuriyet*, May 12, 1989, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-05-12/0> (Erişim 11 Nisan 2022).

³⁵⁵ "Bulgar Askeri Türklere Ateş Açtı: 6 Ölü," *Cumhuriyet*, May 23, 1989, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-05-23/0> (Erişim 12 Nisan 2022).

³⁵⁶ "Bulgaristan'dan Sınırdışı," *Cumhuriyet*, May 25, 1989, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-05-25/0> (Erişim 12 Nisan 2022).

³⁵⁷ "Jivkov: Türkiye Sınırlarını Açsın," *Cumhuriyet*, May 30, 1989, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-05-30/0> (Erişim 12 Nisan 2022); "Özal'dan Sofya'ya Çağrı," *Cumhuriyet*, May 31, 1989, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-05-31/0> (Erişim 12 Nisan 2022).

güvenlik nedeniyle bir süre burada bekletilecekleri ve sonrasında yurda giriş işlemlerinin yapılacağı kararı alınmıştır.³⁵⁸

17 Haziran itibariyle sayıları 30 bine yaklaşan göçmenlerin iskân durumları da görüşülmeye başlanmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Bakanlar Kurulu'nda da görüşülen konu hakkında, Türkiye'ye gelen göçmenlerin bir kısmının KKTC'de iskân edileceği kararı alınmıştır.³⁵⁹ Ancak her geçen gün katlanarak artan göçmen sayısı nedeniyle Bursa, Eskişehir gibi başka illerde de kamplar açılacağı ve yeni gelen göçmenlerin buralara yerleştirilecekleri açıklanmıştır.³⁶⁰ İlerleyen günlerde sınır dışı edilenlerin sayısının 101 bini bulmasına rağmen “soydaşlarımızın yerleştirilmesinde hiçbir tikanıklık yok” açıklamalarında bulunmuş ve göçmenler genel olarak Marmara bölgesine yerleştirilmişlerdir.³⁶¹

İller	Göçmen Sayısı
Bursa	52.997
İstanbul	51.061
İzmir	22.846
Tekirdağ	15.812
Kırklareli	13.380
Diğer	56.390

Tablo 2. 1989 Göçü ile Gelen Göçmenlerin Yerleştikleri İller³⁶²

Göçmenlerin iskân edildiği yerlerden en önemlisi Bursa'dır.³⁶³ Bursa bölgesi, 1080'li yıllardan itibaren Türklerin varlığını sürdürdüğü bir bölgedir. 1326 yılında, Osmanlı

³⁵⁸ “Bulgar Sınırına Göçmen Kampı,” *Cumhuriyet*, June 8, 1989, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-06-08/0> (Erişim 12 Nisan 2022).

³⁵⁹ “KKTC, Göçmene Kucak Açtı,” *Cumhuriyet*, June 17, 1989, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-06-17/0> (Erişim 12 Nisan 2022).

³⁶⁰ “Kamplar Doldu,” *Cumhuriyet*, June 19, 1989, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-06-19/0> (Erişim 12 Nisan 2022).

³⁶¹ “Sofya'dan Göç Kuyruğu,” *Cumhuriyet*, July 3, 1989, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-07-03/0> (Erişim 12 Nisan 2022).

³⁶² Sosyal Planlama Başkanlığı, “Bulgaristan'dan Türk Göçleri”, Ankara, 1990, akt. Raif Kaplanoğlu and Ozan Kaplanoğlu, *Bursa'nın Göç Tarihi* (Bursa: Nilüfer Belediyesi Yayınları, 2014), 291.

³⁶³ Muammer Demirel, “XIX. Yüzyılda Bursa'da Göçmen İskânı,” in *Bursa'nın Zenginliği: Göçmenler*, ed. Zeynep Dörtok Abacı, 2nd ed. (Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2009), 31.

Devleti'nin Bursa'yı fethi ile ilerleyen yıllarda hem ülkenin başkenti olmuş hem de doğası ve zengin kültürel yapısı ile önemli şehirlerden biri haline gelmiştir.³⁶⁴ Bursa'nın çok kültürlü bir yapıya sahip olması, bölgede yaşanan göçlerden kaynaklanmaktadır. Hem Rumeli'den hem de Anadolu'nun birçok bölgesinden gelen göçmenlerle gelişen Bursa için "bir göçmen kentidir" denilebilir.³⁶⁵

Fransız İhtilali'nin ardından yayılan milliyetçilik akımları özellikle Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki halkını etkilemiştir. Milliyetçiliğin yayılması ile bu bölgelerde isyanlar çoğalmış, özellikle başkente yakınlığı nedeniyle önemli bir bölge olan Bursa ve çevresinde Türk ve Müslüman nüfus artırılmak istenmiştir. Bu nedenle, nüfus mübadelelerinde özellikle Bursa'daki gayrimüslimler gönderilmeye çalışılmış, meydana gelen boşluğun doldurulması için dışarıdan gelen göç hareketlerinin çoğu devletin müdahalesi ile Bursa'ya yönlendirilmiştir.³⁶⁶

Yaşanan göçlerde ilk olarak, 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından, Kafkaslardan gelen bazı göçmen gruplarının, İstanbul'a yerleşmek istemelerine rağmen, devletin onları Bursa ve çevresine yerleştirdiği görülmektedir. Kafkasların ardından, 1877-78 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda, Balkanlar'dan Anadolu'ya göçler yaşanmıştır. Bursa, bu dönemde de hem Kafkaslardan hem de Balkanlardan gelen göçmenlerin devlet müdahalesi ile yönlendirildikleri bir konum olmuştur.³⁶⁷ Bursa'ya göçler ilerleyen yıllarda da devam etmiş ve Bursa, 93 Harbi'nin ardından yaşanan Balkan Savaşları ile gelen göçmenlerin iskân yerlerinden biri olmuştur. Bu dönemde Bursa'ya yaklaşık 20.000 göçmenin geldiği belirtilmektedir.³⁶⁸

---

³⁶⁴ Yılmaz, "Göçmenlerin Kentle Bütünleşmesi: Bursa-Bulgaristan Göçmenleri Örneği," 78.

³⁶⁵ Kaplanoğlu and Kaplanoğlu, *Bursa'nın Göç Tarihi*, 49.

³⁶⁶ Özcan, "Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göçü: Bursa Örneği," 116.

³⁶⁷ Demirel, "XIX. Yüzyılda Bursa'da Göçmen İskânı," 36; Hülya Taş, "Hüdavendigâr Vilayetinde Doksanüç Muhacirleri," in *Bursa'nın Zenginliği: Göçmenler*, ed. Zeynep Dörtok Abacı, 2nd ed. (Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2009), 107.

³⁶⁸ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, trans. Fatma Sarıkaya, 4th ed. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020), 181.

150 binden fazla göçmenin geldiği 1950-1951 göçünde ise toplam 2.185 aile -yaklaşık 9.736 kişi- Bursa'ya yerleştirilmiştir.³⁶⁹ Balkanlardan Anadolu'ya yaşanan son göç hareketi olan 1989 göçünde Bursa'ya toplam 52.997 kişi yerleştirildiği bilinmektedir.³⁷⁰ Ancak bu sayının 90 bini bulması ile 21 Ağustos 1989 tarihinden itibaren Bursa'ya göçler yasaklanmıştır.³⁷¹ Ayrıca bazı kaynaklara göre Bursa'ya yerleşenlerin 100 bin civarında olduğu da düşünülmektedir.³⁷² Bursa'nın bu kadar fazla göç almasının nedeni daha önceki yıllarda gelen göçmenlerin de genellikle bu bölgeye yerleştirilmeleridir. 1989 göçüyle gelenler de akrabalarının, tanıdıklarının yanında bulunmak istedikleri için Bursa'yı tercih etmişlerdir.³⁷³

Gelen göçmenlerin çok sayıda oluşu yerleşilen bölgelerde, yerleşik halk ve göçmenler arasında sorunların çıkmasına da neden olmuştur. Bunlardan en önemlisi göçmenlerin iskânı sorunudur. Göçmenler geçici olarak okul, yurt gibi yerlere yerleştirilmiş, ancak okulların açılmasının yaklaşmasıyla buraların boşaltılması gerekmiştir. Bu nedenle yazlık bölgelerdeki konutlara yerleştirilmeleri düşünülen göçmenlere bu sefer konut sahipleri karşı çıkmıştır. Bu gibi sorunlar nedeniyle göçmenlerin kalıcı konut çalışmaları için Bursa'nın çeşitli bölgelerinde konutlar hazırlanmaya başlamıştır.³⁷⁴ Kalıcı konut sorununun çözümünün ardından göçmenlere devlet tarafından çeşitli yardımlarda bulunulmuştur. Özellikle iş bulma konusunda hem özel hem de kamu kuruluşlarında istihdamları sağlanmıştır. Ayrıca devlet eğitim ve sağlık konularının yanında kültürel ve dini alanda da birçok yardımda bulunmuştur.³⁷⁵

---

³⁶⁹ İsmail Selimoğlu, "Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'ya Mübadele Sonrası Göçler," in *Bursa'nın Zenginliği: Göçmenler*, ed. Zeynep Dörtok Abacı, 2nd ed. (Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2009), 199.

³⁷⁰ Yusuf Oğuzoğlu, *8500 Yıllık Uygarlığın İzinden Bursa Tarihi*, 1st ed. (Bursa: Bursa Kültür, 2013), 246.

³⁷¹ Selimoğlu, "Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'ya Mübadele Sonrası Göçler," 207.

³⁷² Raif Kaplanoğlu, "Türklerin Unutmak İstedığı Büyük Acılar: Rumeli'nden Bursa'ya Göçler," *Yeni Türkiye*, no. 69 (2015): 4023.

³⁷³ Selimoğlu, "Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'ya Mübadele Sonrası Göçler," 207.

³⁷⁴ Kaplanoğlu, "Türklerin Unutmak İstedığı Büyük Acılar: Rumeli'nden Bursa'ya Göçler," 4023–4024.

³⁷⁵ Selimoğlu, "Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'ya Mübadele Sonrası Göçler," 216–217; Şirin Öner, "1989 Göçü ve Türkiye'nin İzlediği Politika," 4190.

2.3.4. Göç Sonrası Bulgaristan

Beklenenin üstünde bir göçmen sayısı ile karşılaşılması işsizlik alanında sadece Türkiye’de değil Bulgaristan’da da sorunlara neden olmuştur. Ülkedeki işgücünün büyük bir bölümünü oluşturan Türklerin ülkeden gitmesi, Bulgaristan ekonomisinin neredeyse duraklamasına neden olmuştur.³⁷⁶ Tarım alanında çalışanların büyük bir çoğunluğunu oluşturan Türklerin gitmesi ile ülkedeki üretim seviyesi de düşmüştür. Bu nedenle ülkede sivil seferberlik ilan edilmiş ve gönüllü olanlar tarım arazilerinde çalışmaya başlamışlardır.³⁷⁷ Ayrıca sağlık sektöründe çalışan ara elemanlarının da çoğunluğunun Türk olması, göçün bu alanları da önemli ölçüde etkilemesine neden olmuştur.³⁷⁸

Göçün Bulgaristan’a bir başka etkisi iktidar alanında olmuştur. 1985 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde (SSCB) benimsenen “Glastnost (Açıklık)” ve “Perestroyka (Yeniden Yapılandırma)” politikaları ile çatırdamaya başlayan Doğu Bloğu ülkelerinde, Doğu Almanya lideri Erich Honecker’ın devrilmesi ile demokrasi kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır.³⁷⁹ Bu ülkelerden biri olan Bulgaristan’da da komünist rejim karşıtı protestolar başlamış ve 10 Kasım 1989 tarihinde Jivkov görevlerinden istifa etmiştir.³⁸⁰

Jivkov rejiminin yıkılmasının ardından devlet başkanı seçilen eski Dışişleri Bakanı Mladenov, Türk azınlık hakkında “Müslüman azınlığın hislerine saygı duyuyoruz” açıklamalarında bulunmuştur.³⁸¹ Ayrıca Komünist Partisi Merkez Komitesi’nin 29 Aralık

---

³⁷⁶ Soykan and Atasoy, “Bulgaristan Türklerinin Son Büyük Göç Dalgasının Etki ve Yansımaları,” 4181.

³⁷⁷ Hakan Küçük, “1989 Zorunlu Göçü’nün Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Etkileri” (Uludağ Üniversitesi, 2020), 120; Nazif Kuyucuklu, “Bulgaristan’dan 1989 Göçünün Nedenleri, Oluşumu ve Olası Sonuçları,” *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, no. 3-4-5 (1993): 278.

³⁷⁸ Kuyucuklu, “Bulgaristan’dan 1989 Göçünün Nedenleri, Oluşumu ve Olası Sonuçları,” 280.

³⁷⁹ Aykut Karakuş, “Avrupa Birliği ve Azınlık Haklarının İncelenmesi: Bulgaristan Örneği” (Ahi Evran Üniversitesi, 2018), 65-66.

³⁸⁰ İlksen Şahinbaş, “Zorunlu Göç Olgusu Bağlamında Bulgaristan Türkleri” (Sakarya Üniversitesi, 2007), 42; “Jivkov Da Gitti,” *Cumhuriyet*, November 11, 1989, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-11-11/0> (Erişim 14 Nisan 2022).

³⁸¹ “Reform Rüzgari Sofya’da,” *Cumhuriyet*, November 18, 1989, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-11-18/0> (Erişim 15 Nisan 2022); “Mladenov’dan Yumuşama Belirtisi,” *Cumhuriyet*, December 6, 1989, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-12-06/0> (Erişim 15 Nisan 2022).

1989 tarihinde yaptığı toplantı sonucunda “Bulgaristan’da yaşayan herkesin adını, dilini ve dinini özgürce seçebileceği” duyurulmuştur. Komite sekreteri Alexandre Lilov ise toplantının ardından “Eski lider Todor Jivkov tarafından yürütülen Türklerin isimlerinin değiştirilmesi yolundaki uygulamalar ağır bir politik hataydı... Jivkov’un isim değiştirme politikası, uluslararası planda ağır sonuçlara neden oldu.” açıklamalarında bulunmuştur.³⁸²

Yeni devlet başkanının açıklamaları her ne kadar Türkler tarafından olumlu karşılsa da Bulgar halk bu açıklamaların ardından protestolara başlamışlardır.³⁸³ Halkın giderek artırdığı protestolara yeni Dışişleri Bakanı Boiko Dimitrov da “ülkesinin topraklarında bir Türk azınlığının varlığını tanımayacağını” söyleyerek desteğini göstermiştir.³⁸⁴ Ancak Dimitrov, 9 Ocak 1990 tarihinde Kuveyt’te yapılan bir toplantıda Türkiye’ye karşı, Türklere haklarının iadesi kararından geri dönülmeyeceği konusunda güvence vermekten çekinmemiştir.³⁸⁵ Bu güvencenin kanıtı olarak ise Bulgaristan parlamentosunun 15 Ocak 1990 tarihli toplantısında “ülkede yaşayan Türklere isim seçme ve günlük hayatta Türkçe konuşma hakkı verilmesi” konularını içeren *Sosyal Forum* kararı resmî olarak kabul edilmiştir.³⁸⁶ Yaşananların ardından zaman içerisinde karşılıklı ziyaretlerde bulunularak ülkeler arasındaki ilişkilerin iyiye gitmesi amaçlanmıştır.³⁸⁷

---

³⁸² “Sofya’dan Türklere Vaatler,” *Cumhuriyet*, December 30, 1989, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-12-30/0> (Erişim 15 Nisan 2022).

³⁸³ “Ankara Kaygılı,” *Cumhuriyet*, January 4, 1990, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1990-01-04/0> (Erişim 15 Nisan 2022); “Soydaşlar ‘Ateş Altında,’” *Cumhuriyet*, January 5, 1990, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1990-01-05/0> (Erişim 15 Nisan 2022); “Genel Grev,” *Cumhuriyet*, January 6, 1990, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1990-01-06/0> (Erişim 15 Nisan 2022).

³⁸⁴ “Soydaşlar Zorda,” *Cumhuriyet*, January 7, 1990, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1990-01-07/0> (Erişim 15 Nisan 2022).

³⁸⁵ “Soydaş Krizi Kuveyt Zirvesinde,” *Cumhuriyet*, January 10, 1990, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1990-01-10/0> (Erişim 15 Nisan 2022).

³⁸⁶ “Soydaş Hakkına Onay,” *Cumhuriyet*, January 16, 1990, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1990-01-16/0> (Erişim 15 Nisan 2022).

³⁸⁷ Küçük, “1989 Zorunlu Göçü’nün Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Etkileri,” 133.

3. BÖLÜM: NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE SONUÇLAR

3.1. Araştırma Tasarımı

Araştırma tasarımı, genel olarak araştırmada kullanılacak araştırma yönteminin belirlenmesi ya da daha genişletilmiş hâli ile araştırmanın kavramsal çerçevesinin, araştırma yönteminin, örneklemin, veri toplama ve analiz şekillerinin belirlenmesini ifade etmektedir.³⁸⁸ Bu tanımı ile araştırma tasarımı, John W. Creswell'in “felsefenin, araştırma deseninin ve özel yöntemlerin kesişimini içeren araştırmayı yürütme planı”³⁸⁹ olarak tanımladığı araştırma yaklaşımı ile aynı düşünceyi taşımaktadır.

Doğru bir örneklem ya da veri toplama ve analiz araçlarının seçimi için ilk olarak araştırma yaklaşımına karar verilmesi gerekmektedir. Bunun için ise araştırmanın kavramsal ve teorik çerçevesi çizilmelidir. Buradan yola çıkılarak bu araştırmanın yaklaşımı olarak nitel araştırma yöntemi seçilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden ise temel nitel araştırma deseni uygulanmasına karar verilmiştir. Yöntem ile ilişkili bir şekilde veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış görüşme yapılmak istenmiş ve buna yönelik sorular hazırlanmıştır. Toplanan veriler ise içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir.

3.1.1. Araştırma Yöntemi

Sosyal bilim araştırmalarında genel olarak kullanılan üç ayrı yaklaşım vardır. Bunlar nicel yöntemler, nitel yöntemler ve ikisinin bir arada kullanıldığı karma yöntemlerdir. Özellikle nicel ve nitel yöntemler arasında etkileşimli bir süreklilik bulunmaktadır. Bu nedenle birbirine tamamen zıt olmaktan ziyade bir süreklilik çizgisi üzerindeki farklı uçlar olarak

---

³⁸⁸ Sait Gürbüz and Faruk Şahin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 5th ed. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018), 97.

³⁸⁹ John W. Creswell, *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, ed. Selçuk Beşir Demir, trans. Mesut Bütün et al., 3rd ed. (Ankara: Eğiten Kitap, 2017), 5.

görülmektedir. İki yöntemin bir arada kullanıldığı karma yöntem ise bu çizginin orta noktasını ifade etmektedir.³⁹⁰

Nitel araştırma yöntemi, hermeneutik, anlamacı-yorumlayıcı bilim anlayışını benimseyen ve daha çok insan davranışları ve bu davranışların arkasında yatan nedenlerle ilgilenen bir yöntemdir.³⁹¹ Genel olarak aynı nokta üzerinde, çeşitli yönlerine vurgu yapılarak oluşturulan birçok nitel araştırma tanımı vardır. Örneğin Norman K. Denzin ve Yvonna S. Lincoln'un beraber hazırladığı SAGE Nitel Araştırma El Kitabı'nda yaptıkları nitel araştırma tanımı şu şekildedir:

“Nitel araştırma, dünyadaki gözlemciyi bulan konumlandırılmış bir faaliyettir. Dünyayı görünür kılan bir dizi yorumlayıcı, maddi pratikten oluşur. Bu pratikler dünyayı dönüştürür. Dünyayı; alan notları, görüşmeler, konuşmalar, fotoğraflar, kayıtlar ve benliğe ilişkin notlar dahil bir dizi temsile dönüştürürler. Bu düzeyde, nitel araştırma, dünyaya dair yorumlayıcı ve doğal bir yaklaşım içerir. Bu, nitel araştırmaların olayları doğal ortamlarında inceleyerek, fenomenleri insanların onlara getirdiği anlamlar açısından anlamlandırmaya veya yorumlamaya çalıştığı anlamına gelir.”³⁹²

Yoruma ve anlamlara önem verilen nitel araştırmada, araştırmacıların çok fazla sayıda yaklaşım seçenekleri bulunmaktadır. Dolayısıyla farklı yazarlar, farklı nitel yaklaşımlar çerçevesinde çeşitli sınıflandırmalar yapmaktadır.³⁹³ Ancak genel olarak beş farklı nitel araştırma yaklaşımı/deseni kullanılmaktadır. Bunlar *anlatı araştırması*, *fenomenoloji*, *kuram oluşturma*, *etnografi* ve *durum çalışması*dir.³⁹⁴ Bu yaklaşımlarda kullanılacak verilerin toplanma teknikleri ise gözlem, görüşme/mülakat, odak grup görüşmeleri, doküman ya da görsel ve işitsel materyallerin analizidir.³⁹⁵ Toplanan bu veriler genellikle

---

³⁹⁰ Isadore Newman and Carolyn R. Benz, *Qualitative-Quantitative Research Methodology: Exploring the Interactive Continuum* (Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1998), 14.

³⁹¹ Gürbüz and Şahin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 110; Hüseyin Bal, *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 1st ed. (İstanbul: Sentez Yayınları, 2016), 70.

³⁹² Norman K. Denzin and Yvonna S. Lincoln, “Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research,” in *The Sage Handbook of Qualitative Research*, ed. Norman K. Denzin and Yvonna S. Lincoln, 3rd ed. (London: SAGE Publications, 2005), 3.

³⁹³ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, ed. Selçuk Beşir Demir and Mesut Bütün, 6th ed. (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2021), 7–10.

³⁹⁴ Bal, *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 104; Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 11.

³⁹⁵ Bal, *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 143; Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 168–175.

içerik analizi ya da söylem analizi teknikleri ile analiz edilerek çalışmaya aktarımı yapılır.³⁹⁶

Tüm nitel araştırmalar anlamın nasıl inşa edildiğiyle, insanların hayatlarını ve dünyalarını nasıl anlamlandırdıklarıyla ilgilenir. Ancak, asıl amacı bu anlamları ortaya çıkararak yorumlayan temel bir nitel araştırma deseni de bulunmaktadır. Temel nitel araştırma deseninde araştırmacı, araştırılan olgunun katılımcılar için ne anlama geldiğini anlamaya çalışır. Yani araştırmacılar katılımcıların “deneyimlerini nasıl yorumladıkları, dünyalarını nasıl kurdukları ve deneyimlerine ne anlam yükledikleri” ile ilgilenmektedir.³⁹⁷

Bu çalışmada da temel amacı insanların yaşamlarını ve deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını anlamak olan temel nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Burada göç süreci yaşayan bir aileden gelen ikinci kuşak bireylerin çocukluğundan itibaren yaşadıkları deneyimler sonucunda kadının konumu incelenmiştir. Kullanılan veri toplama ve analiz yöntemleri, incelenmek istenen konu bağlamında araştırmanın yöntemine uygun olacak şekilde seçilerek çalışmaya entegre edilmiştir.

3.1.2. Örneklem

Araştırmaların temsil edeceği evren, araştırmacıların ulaşamayacağı kadar büyük bir çerçeveyi temsil eder. Bu nedenle evreni temsil edebilecek daha küçük bir grubu ifade eden örneklem kavramı ortaya atılmıştır.³⁹⁸ Evreni temsil edecek bu gruplar farklı şekillerde seçilebilmektedir. Bu durum ise örneklemin çeşitliliğini ifade etmektedir. En

---

³⁹⁶ Bal, *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 258.

³⁹⁷ Sharan B. Merriam, *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation* (San Francisco: Jossey-Bass, 2009), 23–24.

³⁹⁸ Ali Yıldırım and Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 12th ed. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 111.

geniş şekliyle nicel ve nitel yöntemlerde dahi ayrı türde olan örneklem, nicel yöntemlerde seçkisiz, nitel yöntemlerde ise amaçlı örneklem olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁹⁹

Nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan amaçlı örneklemin yine kendi içerisinde farklı yöntemleri bulunmaktadır. Bu yöntemlere bazıları kartopu örnekleme, ölçüt örnekleme veya tipik durum örnekleme örnek olarak gösterilebilir.⁴⁰⁰ Ölçüt örnekleme, önceden belirlenmiş ölçütleri karşılayan grubun seçilmesini ifade etmektedir.⁴⁰¹ Kartopu örneklemede ise ilk olarak, şartları taşıyan bir veya birkaç görüşmeci ile görüşme yapılır. Ardından bu kişiler araştırmacının başka görüşmecilere ulaşmasında yardımcı olur.⁴⁰² Zincirleme bir şekilde ilerlenmesi hem örnekleme büyütme hem de araştırmacının görüşmeci bulma sorununu daha aza indirgemektedir.

Bu çalışmanın örnekleme oluşturulurken hem ölçüt örneklemeden hem de kartopu örneklemeden yararlanmıştı. Örneklemin ölçütü olarak, ailesi 1989 Bulgaristan Göçü'ne maruz kalmış kadın ve erkek bireyler belirlenmiştir. Buna ek olarak çalışmanın, göç anlatılarının kuşaklararası aktarımını incelemek üzerine oluşturulması nedeniyle görüşmecilerin göç ile ilgili herhangi bir hatıraya sahip olmaması gerekmektedir. Bu nedenle çalışmaya katılan bireyler göçü yaşayan ancak hatırlamayan ve göçü hiç yaşamayan ikinci kuşak göçmenlerden seçilmiştir. Ayrıca çalışmada kadının, göç sürecindeki ve göç anlatılarındaki konumunun, erkek deneyimlerinden farkı incelenmek istenmiştir. Bu noktadan hareketle anlatıların ve kadının göç sürecindeki yerinin, kadın ve erkek bireylerde ne derece farklılaştığı görülmek istendiğinden, görüşmecilerin hem kadın hem de erkek bireylerden oluşmasına karar verilmiştir.

---

³⁹⁹ Bal, *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 158; Yıldırım and Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 113.

⁴⁰⁰ Ahmet Güler, Mustafa Bülent Halıcıoğlu, and Serkan Taşgın, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*, 2nd ed. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015), 94; Yıldırım and Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 117.

⁴⁰¹ Yıldırım and Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 120.

⁴⁰² Güler, Halıcıoğlu, and Taşgın, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*, 96.

	Cinsiyet	Yaş
Görüşmeci 1	Kadın	26
Görüşmeci 2	Erkek	36
Görüşmeci 3	Erkek	36
Görüşmeci 4	Erkek	35
Görüşmeci 5	Kadın	35
Görüşmeci 6	Kadın	23
Görüşmeci 7	Erkek	25
Görüşmeci 8	Kadın	22

Tablo 3. Görüşmeci özellikleri

Tablo 3’de görüldüğü üzere çalışmaya katılan görüşmeciler göç esnasında en fazla üç yaşında olacak şekilde seçilmiştir. Bunun nedeni bireylerin göçü yaşamış olsalar da hatırlamayacakları durumudur. Yapılan araştırmalar ile ortaya konan, bireylerin 3-4 yaşlarından önceki olayları hatırlayamama durumları çocukluk amnezisi olarak adlandırılmaktadır.⁴⁰³ Çocukluk amnezisinin sona erdiği bu yaşlardan sonraki süreç ise bireylerin otobiyografik anılarının başlangıcı olmaktadır.⁴⁰⁴ Yapılan çalışmada da göçü yaşayan kişilerin göç sürecini hatırlamadıkları ancak göçün ardından yeni hayata dair anılarının oluştuğu görülmektedir. Bu şekilde çalışmada göçün ardından yaşananları hatırlayabilen kişiler ile göçü hiç yaşamamış kişilerin anı ve düşüncelerinin de bir karşılaştırması yapılabilmektedir.

3.1.3. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Bilimsel araştırmalarda geçerlilik kavramı çalışma sonucunun katılımcıların ifadelerini ne kadar doğru yansıttığını ya da ölçüm aracının çalışmaya uygunluğunu ifade

---

⁴⁰³ Shelley MacDonald, Kimberly Uesiliana, and Harlene Hayne, “Cross-Cultural and Gender Differences in Childhood Amnesia,” *Memory* 8, no. 6 (2000): 365.

⁴⁰⁴ Mark L. Howe and Mary L. Courage, “On Resolving the Enigma of Infantile Amnesia,” *Psychological Bulletin* 113, no. 2 (1993): 306.

etmektedir.⁴⁰⁵ Güvenilirlik, aktarılabirlik, onaylanabilirlik, iç geçerlilik, dış geçerlilik nitel araştırmalarda yaygın olarak benimsenen ilkelerdendir.⁴⁰⁶ Özellikle iç geçerlilik elde edilen sonuçların amaçlanan Őeye uygun olup olmadığı ile, dış geçerlilik ise sonuçların evrene genellenebilirliğini ölçerek araştırmanın ne kadar güvenilir olabileceğini ortaya koymaktadır.⁴⁰⁷ Geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanması ise araştırmanın etik bir Şekilde yürütülmesi ile ilişkilidir.⁴⁰⁸ Güvenilirlik aynı zamanda “entelektüel titizlik, profesyonel dürüstlük ve metodolojik yeterliliği” de içerir.⁴⁰⁹ Bu nitelikler önemlidir, çünkü tüm araştırmalarda olduğu gibi, çalışmanın dürüstlük içinde yürütüldüğüne ve araştırmacının etik duruş sergilediğine güvenilmelidir.⁴¹⁰

Bu çalışmada araştırmanın geçerli ve güvenilir bir yapısının oluşturulması amacıyla, nitel araştırma alanında deneyimli öğretim üyelerinin katıldığı bir uzman paneli düzenlenmiştir. Katılımcılara sorulacak sorular, panele katılan öğretim üyelerinin görüşü alınarak düzenlenmiştir. Hazırlanan sorular, Etik Kurul Onayı (EK-1) ile araştırmada kullanılmıştır. Ayrıca her görüşmeciye, görüşme başlamadan önce detaylı bilgi verilerek Bilgilendirilmiş Onam Formu (EK-2) imzalatılmıştır. Görüşme deşifreleri tekrar tekrar okunmuş, danışman tarafından da kontrol edilmiştir. Ortaya çıkan boyutlar öncesi betimleyici olarak sayısal analiz yapılmıştır. Bir ön çalışma niteliği taşıyan bu sayısal analizin ardından, veriler detaylı bir Şekilde betimlenerek çalışmaya aktarılmıştır.

3.1.4. Veri Toplama Araçları

Nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan veri toplama araçlarından biri görüşmedir. Mülakat veya derinlemesine görüşme olarak da adlandırılan bu teknikte, araştırmacı konuşmayı yönlendirerek görüşmecinin duygularını ve bakış açısını anlamaya

---

⁴⁰⁵ Güler, Halicioğlu, and Tařđın, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*, 371; Bal, *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 139.

⁴⁰⁶ Merriam, *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*, 211.

⁴⁰⁷ Satılmış Tekindal, *Nitel, Nitel, Karma Yöntem Araştırma Desenleri ve İstatistik*, 1st ed. (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2021), 552–554.

⁴⁰⁸ Merriam, *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*, 209.

⁴⁰⁹ Michael Quinn Patton, *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, ed. Mesut Bütün and Selçuk Beşir Demir, trans. Mesut Bütün and Selçuk Beşir Demir, 3rd ed. (Ankara: Pegem Akademi, 2018), 570.

⁴¹⁰ Merriam, *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*, 229.

çalışmaktadır.⁴¹¹ Görüşme, genellikle araştırmacı ve görüşmecinin karşılıklı sohbet havası içerisinde bulunduğu bir veri toplama tekniğidir. Bu nedenle, diğer bir veri toplama tekniği olan odak grup görüşmesinden ayrılmaktadır. Ayrıca görüşmenin yüz yüze yapılması hâlinde araştırmacı, gözlem tekniğinden de yardım alarak, görüşmecinin konuşma esnasındaki tepkilerini gözlemleyebilme olanağına sahip olmaktadır.⁴¹²

Görüşmenin yapılandırılmış, yarı-yapılandırılmış ve yapılandırılmamış olmak üzere üç farklı yöntemi bulunmaktadır. Daha çok nicel araştırma yöntemlerinde kullanılan yapılandırılmış görüşmede sorular önceden belli ve kapalı uçlu sorulardır.⁴¹³ Yarı-yapılandırılmış görüşmede ise araştırmacı çalışmanın dışına çıkmamak için önceden bazı sorular belirler. Yapılan görüşme bu sorular etrafında şekil alır. Ancak aralarda spontane gelişen alt sorularla birlikte detaylandırılır. Yapılandırılmamış görüşmede ise araştırmacının önceden düşündüğü bir plan olsa dahi görüşme esnasında soracağı sorular net olarak belli değildir. Sorulacak sorular görüşme esnasında katılımcıyı gözlemleyerek geliştirilmektedir. Bu nedenle, yapılandırılmamış görüşme daha çok gözlem ile beraber kullanılmaktadır.⁴¹⁴

Bu çalışmada, buradan hareketle yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Uzman paneline katılan öğretim üyelerinin görüşleri dikkate alınarak görüşmelerin ilk olarak ailesi 1989 Bulgaristan göçmeni olan kadın ve erkek kardeşler üzerinden yürütülmesi planlanmıştır. Buradan hareketle yaşanan göçte aile içinde anlatılan bir olayda kadının konumunun, ikinci kuşak kadın ve erkeklerdeki farklılaşmasına dikkat çekilmek istenmiştir. Ancak bu süreçte kadın ve erkek kardeşlere ulaşım sıkıntısının oluşması nedeniyle kardeş olma kriteri kaldırılarak araştırma stratejisi değiştirilmiş ve farklı ailelerden kadın ve erkekler ile görüşmeler yapılmıştır.

---

⁴¹¹ Bal, *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 159; Türker Baş et al., *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri*, ed. Türker Baş and Ulun Akturan, 3rd ed. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017), 113.

⁴¹² Bal, *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 166.

⁴¹³ Güler, Halıcıoğlu, and Taşgın, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*, 115.

⁴¹⁴ *Ibid.*, 116.

Yapılan görüşmeler 19.06.2022-12.10.2022 tarihleri arasında toplam 16 görüşmeci ile tamamlanmıştır. Ancak görüşmecilerin bazılarının ailelerinin yaşadıkları durumlar ile ilgili herhangi bir bilgilerinin olmadığı yönünde cevap vermeleri ve görüşmelerin planlanan süreden daha az bir sürede tamamlanması nedeniyle bu görüşmeler çalışmada kullanılmamıştır. Çalışmaya dahil edilen görüşmelerin süreleri ise 25 dakika ile 1 saat arasında değişmektedir.

Düzenlenen uzman paneli sonucunda yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğine uygun olarak yedi adet soru hazırlanmış ve görüşmeler esnasında durumun gerektirdiği sorular sorularak görüşmeler tamamlanmıştır. Hazırlanan sorular genel olarak göç sürecinin öncesi, göç süreci ve göç sürecinin sonrası olarak üç ana başlık etrafında şekillenmiştir. Ayrıca görüşmecilerin izinleri ile görüşmeler kayıt altına alınmıştır.

Uzman paneli sonucunda oluşturulan ve Etik Kurul Onayı ile görüşmelerde kullanılan sorular şu şekildedir;

1. Ailenizin göç etmeden önce, Bulgaristan'da iken, yaşadıkları hakkında bilginiz var mı?
2. Göç etme sürecine nasıl karar verilmiş? Bu kararda etkili olan bir aile üyesi var mı?
3. Göç etme sürecinde neler yaşanmış?
4. Neden Bursa tercih edilmiş? Bursa'ya yerleşmeye karar veren bir aile üyesi var mı?
5. Türkiye'deki ve Bursa'daki yaşam hakkında neler düşünmektedirler?
6. Sizin göçe ve özellikle ailenizin yaşadığı deneyime bakışınız nedir? Ne düşünüyorsunuz?
7. Tüm bu süreçlere ilişkin bize/bana verdiğiniz bilgiyi kimden edindiniz? Bu süreçte yaşananları evde kim anlatırdı?

Sorular, çalışmanın teorik zemini ile bağ kurularak hazırlanmaya çalışılmıştır. Göç teorileri kısmında da bahsedildiği gibi Lee, her göç eyleminde başlangıç noktası, varış noktası ve araya giren engeller olduğundan, bu duruma bağlı olarak başlangıç alanı ile ilgili faktörler, varış alanı ile ilgili faktörler, araya giren engeller ve kişisel faktörler olmak üzere dört ana etkenden bahsetmektedir. Çalışmada kullanılan ilk soru Lee'nin bahsettiği göçün başlangıç alanı ile ilgili faktörleri, bireyleri o alandan iten nedenleri öğrenmeye yöneliktir. Göç kararına ve göç sürecine yönelik hazırlanan sorular ile araya giren engellerin ve kişisel faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Dördüncü soru ise göçteki varış bölgesinin çekme nedenlerini ortaya koymaktadır. Ayrıca analiz kısmında da bahsedileceği üzere, bu soruya verilen cevaplar ilişkiler ağı teorisinin önemini vurgulamaktadır. Altıncı soru ile göç deneyiminde, kadın ve erkek bakış açılarının farkı görülmek istenmiştir. Bakış açıları farkının yanında tüm bu sorular ile göçün feminizasyonunun, 1989 Bulgaristan Göçü'ndeki rolü anlaşılmasına çalışılmıştır.

3.1.5. Verilerin Analizi

Toplanan verilerin, çalışmada kullanılabilmesi için, metin haline getirilerek analiz edilmesi gerekir. Nitel araştırmalarda verilerin analizi genellikle veri toplama süreci ile birlikte ilerlemektedir. Bunların yanında, toplanan ve analiz edilen veriler incelenerek çalışma için gerekli olan bilgiler ile sonuç raporu düzenlenebilir.⁴¹⁵ Bu nedenle Creswell, analiz süreci için birbirine bağlı olan “verilerin organizasyonunu, veritabanının ön okuma işleminden geçirilmesini, temaları kodlama ve organize etmeyi, veri sunumunu ve bunları yorumlamayı” kapsayan aşamalardan oluştuğunu ifade etmektedir.⁴¹⁶ Sharan B. Merriam'a göre ise veri analizi kısaca verilerden anlam çıkarma sürecidir.⁴¹⁷

Verilerin, görüşmenin ardından metne dönüştürülmesi, araştırmacının bir sonraki görüşmede kullanabileceği veriler sunması açısından önemli bir adımdır. Araştırmacı, yaptığı görüşmeden yola çıkarak diğer görüşmelerinde odaklanabileceği farklı noktalar

---

⁴¹⁵ Creswell, *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, 195.

⁴¹⁶ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 181.

⁴¹⁷ Merriam, *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*, 175.

oluşturmaktadır.⁴¹⁸ Ayrıca bu noktaları belirleyerek analiz sürecindeki kodlama işlemine başlamış sayılmaktadır. Kodlama, verilerin belirli parçalarını kolayca alabilmeye yarayan ve metnin kısa gösterimi olarak düşünülebilir.⁴¹⁹

Veri analizinde, içerik ve söylem analizi olarak iki farklı teknik kullanılmaktadır. İçerik analizi, “görüşmelerin, alan notlarının, yazılı dokümanlarda bulunan içeriklerin sistematik, bütünsel, bir amaca uygun analizi”⁴²⁰ olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca toplanan veriler ile sadece nitel bir analiz değil nicel analiz yapma imkânı da sunmaktadır.⁴²¹ İçerik analizi, bir metindeki kelimelerin ya da kavramların varlığını arar ve hem bunların anlamlarını hem de birbirleri ile olan ilişkilerini anlamaya çalışır.⁴²² Araştırmacı analiz sürecinde, görüşme esnasında aldığı notların yardımı ile metin haline dönüştürdüğü verilerin kodlamalarını yapmaktadır. İçerik analizinde kodlama işlemi iki farklı şekilde yapılabilmektedir. Araştırmacı ya tümevarımsal içerik analizi olarak adlandırılan, metin içeriğine uygun oluşturduğu kodlardan hareketle kategorilerin oluşturulduğu yöntemi ya da tümdengelimsel içerik analizi olarak adlandırılan kategorileri oluşturduktan sonra içeriğe yönelen yöntemi kullanabilmektedir.⁴²³

Çalışmanın analizinde içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Görüşmelerin ardından ses kayıtları metin haline getirilmiş ve bu metinler üzerinden kodlamalar yapılmıştır. Kodlamalar, özellikle görüşmecilerin çok sık kullandıkları kelimeler ile onları en çok etkileyen konular üzerinden oluşturulmaya çalışılmıştır. Oluşturulan kodlardan hareketle görüşmecilerin yaşadıkları süreç ile ilgili duyuları, göç aktarımlarının niteliği ve bu aktarımlardaki kadının konumuna yönelik bilgi ve düşüncelerine dair kategoriler belirlenmiştir.

---

⁴¹⁸ Bal, *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 256.

⁴¹⁹ Merriam, *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*, 173.

⁴²⁰ Bal, *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 258.

⁴²¹ Güler, Halıcıoğlu, and Taşgın, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*, 331.

⁴²² Bob Matthews and Liz Ross, *Research Methods* (London: Pearson Education Limited, 2010), 395.

⁴²³ Zeynep Kızıltepe, “İçerik Analizi,” in *Nitel Araştırma: Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları*², ed. Fatma Nevra Seggie and Yasemin Bayyurt, 3rd ed. (Ankara: Anı Yayıncılık, 2021), 263.

3.2. Ortaya Çıkan Boyutlar

Görüşmeler 19.06.2022-12.10.2022 tarihleri arasında toplam 16 katılımcı ile tamamlanmış ancak çalışmaya 8 katılımcının görüşmeleri dahil edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen görüşmelerin 25 dakika ile 1 saat arasında değişen ses kayıtları deşifre edilmiş ve bu metinler analiz edilmiştir. Deşifrelerden çıkarılan sonuçlar genel olarak kuşaklar arası aktarım ile aktarılan konuların sıklığını, bu aktarımların yapısını/niteliğini ve aktarımlarda kadının konumunu anlamaya yönelik kategorilere ayrılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan deşifre metinlerinin sonunda parantez içinde verilen bilgiler ise görüşmecilerin sıra, cinsiyet ve yaş özelliklerini göstermektedir.

3.2.1 1989 Göçü'nün Kuşaklararası Aktarımında Anlatıların Yoğunluğu

3.2.1.1. Göç Öncesi Yaşam Hakkındaki Anlatılar

Yapılan görüşmelerde ilk olarak göç öncesinde Bulgaristan'daki yaşama dair sorulara yer verilmiştir. Bu soruya verilen cevaplarda en fazla köydeki yaşamdan ve isim değişikliği sürecinden bahsedildiği görülmüştür. Ayrıca yoğun bir şekilde bahsedilen diğer ifadeler Tablo 4'te gösterilmiştir.

	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	Toplam
Köy/Kırsal		2	37	9	11	14		11	84
Asimilasyon	2		6	2				2	12
İsim/Kimlik	6	12	35	3	23	2	4	4	89
Yasak		4		3	13	4	2		26
Zulüm	3	22	7	2	5	5	5	2	51
Direnış	9	1	14	2	15		3	1	42
Rejim			20		8		10		38

Tablo 4. Göç Öncesi Yaşam Hakkında Aktarılan Anlatılarda En Yoğun Kullanılan İfadeler

Tabloda görüldüğü üzere göç öncesi yaşam hakkında en fazla kullanılan ifade göçün yaşanmasının nedeni olan asimilasyondan ziyade, her görüşmecinin en az bir kere

bahsetmiş olduğu *isim/kimlik* kelimeleridir. Bunun nedeni ise göçmenlerin asimilasyon sürecini isim değiştirme süreci olarak adlandırmalarından kaynaklıdır.

“Annemin başına gelen bir olay bu. Benim bir ismim var zaten demiş. O yüzden siz seçebilirsiniz demiş. Hani ben zaten kullanmicam bunu. Sonra işte onlar da bir tane çizgi film şeyine karakterine benzettikleri için anneme o ismi vermişler.” (G1, K, 26)

“İsim değişikliği en oradaki insanların en hani zoruna giden şey isim değişikliği.” (G4, E, 35)

“Hele ben şimdi bazen eşimle falan tartışıyoruz o diyor ki sen çok takıntılısın. Hayır takıntılı değilim kimliğimi almış ne vermiş bana. Versin dünyayı versin bana ama kimliğim. Dünyayı versen olur ki. Senin kimliğin bu ben ... olarak gelmişim dünyaya öyle ölmek isterim. Ha kendi tercihim değişir mi o ayrı ama dayatma var. Mecburiyet var. Kabul edilebilir bir şey değil aslında.” (G5, K, 35)

“Oradaki isim değiştirme olaylarında yaşanan hikayeler anlatılır. İşte bir gün babaannemin bu büyük babaannenin evine gitmişler. İşte tüm kuzenler aile bir aradalmış. Hem gülerken hem böyle ağlayarak birbirlerine isim seçmişler işte Türkçedeki isimlerine yakın bir şekilde. Öyle anlatılıyor yani.” (G8, K, 22)

Yukarıdaki anlatılara bakıldığı zaman katılımcılar, ailelerinin yaşadıkları süreçte en zor olayın isim değişikliği konusu olduğunu aktarmaktadır.

“Orda N... M... H..., M... baba, H... dede adı.” (G2, E, 36)

“Yani onlar hani biraz böyle şey. Yoksa yaşantı olarak orda yaşam hani bu olaylar bi karışıklık oldu isimler biz direndik ama ne kadar direndiysek de ismimiz değişti. Okula başlıyorsun ismin değişik. Hadi babamın adı dedemin adı bile değişiyor. Soy isme kadar değişiyor. Üç isim de değişiyor. Yani bunlar aslında hani acı şeyler.” (G5, K, 35)

Bu anlatılar ile Bulgaristan’da kullanılan isimlerde baba ve dede isimlerine yer verildiği görülmektedir. Yaşanılan isim değişikliği sürecinde dedenin de isminin silinmesi ve yerine Bulgar isimleri ve kimliklerinin verilmesi, Türklerin geçmişinin silinmeye çalışıldığı düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bunun yanında katılımcıların anlatılarının daha detaylı bir şekilde incelenmesi ile, bahsettikleri kimlik kavramının içerisinde, aslında hem dini hem de milli kimlikleri bir arada kullandıkları ve bu durum üzerinden aktarım yaptıkları görülmektedir. Bu nedenle kimlik kavramı ana temalardan birini oluşturmaktadır.

“Babamı durduruyorlar mesela girişte. İşte kimliğini ver, pasaportunu ver, ismin ne. Olmaz diyorlar bu isim, isim beğen diyorlar. Gönüllü değil hiç babam, Sofya’da da karşılaşmadığı için Kırcaali’de ne olduğunu gide gele aslında görüyor anlatılanlardan dinliyor falan. İsim beğenemiyor zoruna gidiyor ama dirense yani köpeklere yedirilecek yani babamın söylediği o. Bir güzel dipçikle dövecükler diyor. Sonra diyor çöp tenekesine atacaklar diyor, çöplüğe atacaklar diyor yani. Ufak çocuğum var diyor yeni dünyaya

gelmiş diyor. Göze alamadım diyor. Ama zoruma da gidiyor diyor isim değiştirmek. İsim beğen demişler. Beğenmedim bir türlü diyor. Neyini beğenicem gavurun adını diyor. Şimdi değiştirmek istemiyor bir türlü.” (G3, E, 36)

Katılımcının aktardığı bu anlatıya genel çerçeveden bakıldığında sadece isim değişikliği olaylarından bahsettiği düşünülmektedir. Ancak burada kullandığı “gavur” kelimesi, bir taraftan kimliğin alt kategorilerinden birini oluşturan dini kimliğe de vurgu yaptığını göstermektedir. Diğer katılımcıların da anlatılarına bakıldığında dini kimliğe yapılan vurgular daha çok göç etme nedeni olarak gösterilmektedir;

“Ya tabi... benim dinime, dilime birileri tarafından yani engel olunuyor. Yani ben de onların yaşında o dönemde orda olmuş olsaydım ben de aynı kararı verirdim yani. İzin vermezdim yani. Dilimi de değiştirmeye dinimi de değiştirmeye izin vermezdim. Ki doğru tercihi yapmışlar.” (G2, E, 36)

“Annem mesela o durumdan çok memnundur. Annem muhafazakâr bir kadındır. Dinini diyanetini yaşatmayı seven bir kadındır. Hacıdır kendisi aynı zamanda. O yüzden Türkiye'nin bu inancı serbest yaşayabilme hürriyeti vardır ya Müslüman ülkenin. Şimdi orada azınlıksınız tamam mı Hristiyan bir ülkenin Slavlaşmış çoğunluğunun arasına sıkıştırılmış tarihi imparatorluk ama yüz yıla aşkın süredir şey kalmış bir azınlık olarak kalmış olan Hristiyan topluluk içerisinde Müslüman.” (G3, E, 36)

“Üstüne bir de bu isim değiştirme ve dini inançları baskılama çalışmalarına uzun süre maruz kalmalarından mütevellit artık o topraklarda yaşamının çok doğru olmadığına kanaat getirerek ana vatanlarına gelme isteğiyle harekete geçiyorlar.” (G7, E, 25)

Asimilasyon sürecinde yaşanan isim değişikliği kadar Bulgar yönetiminin, Türklerin kılık kıyafetlerini değiştirme ve dini yaşamlarını engelleme çabaları da göze çarpmaktadır. Özellikle kadınların kullandıkları başörtü ve şalvar giyme yasağı ile evlerde İslami öğelerin bulundurulması yasakları getirilmiştir;

“Annemin ekstra işte orda son dönem bi başörtüsü yasağı gelmiş. İşte iş yerine başörtüsüyle gelirsin gelemezsin falan o dönemde annem bana hamileymiş. Ya diyor ben hamileliği bahane edip işten izin istemiştik çıkmıştım diyor. Ama arkadaşlar hani çünkü gitmek istemiyordum o şekilde diyor. Mesela böyle de bi bizimkiler açısından olay yaşanmış. Annemin hatırladığı.” (G4, E, 35)

“Annemler yürüyüşe gidiyormuş, şalvar giymeleri yasaklanmış, pasaporttaki başörtüsü kabul edilmiyor. Yani normalde başörtülü annem pasaportta açık olmak zorunda misal.” (G5, K, 35)

“Evinde namaz hocası bulunmaması lazım. Kuran bulunduğu zaman ömür boyu hapissin. O kuranlar artık nerelere saklıcamızı şaşırдық. Bir tane namaz hocası kuran ne mümkün evde buldurmak. Bir tane namaz hocamız varmış ay biz bunu nerelere saklasak nereye koysak falan babamın paltosunun içine dikmişler yan astarının arasına koymuşlar gelip de arar da bulurlarsa hapse girer çünkü.” (G5, K, 35)

Görüşmecilerin çoğunluğunun en sık kullandığı diğer bir kelime ise *köy* olmuştur. Görüşülen göçmenlerin çoğunluğunun ailesinin Bulgaristan'ın köylerinde yaşamaları nedeni ile görüşmecilere aktarılan anıların büyük bir çoğunluğunu köy hayatı oluşturmaktadır. Anlatılarda köy yaşamı anlatılmakta ve Türkiye'deki bir aile ile aynı tarzda yaşam sürdürdükleri aktarılmıştır;

“Başka anlatılan husus ise köydeki hayat tarzının nasıl olduğu, tütün ekme biçme faaliyetleri, geniş aile şeklinde yaşıyorlar bir arada. Babamlar da 5 kardeşdir. Bir ev düşünün, büyükçe bir ev işte 2 katlı. Köyde bu arada herkes öyledir şey de amcam evli babam evli dedem zaten şey çocuklarını kendi yanında tutar. Geniş aileler halinde yaşanan bir şey. Nüfusun hızlı artması söz konusu. Sadece bizim ailelik değil kırsaldaki Türklerin hepsinde öyle.” (G3, E, 36)

“Annem de bir dönem orda yine kamu işçisi statüsünde tekstilde ama bir köy yerinde olduğu için doğal olarak işte babaannem hayatta işte onlarda ineştir, domates biberdir bahçe işi ve tütün endüstrisi orda çok yaygın. Tütünle tütün tarlaları var onlarda da çalışıyorlar. Böyle genel standart altında bu anlattığım format bizim bölgedeki standart bir Bulgaristan'da yaşayan Türk ailesinin hayatı.” (G4, E, 35)

Bulgaristan'daki köy yaşamının Türkiye ile benzerliğinin dışında asimilasyon sürecinde köy gibi kırsal kesimlerin şehir merkezlerine kıyasla daha rahat bir süreç geçirdikleri belirtilmektedir;

“1989'a doğru gelirken şimdi ailemin durumu şu ben 3 yaşındayım ablam 4 yaşında. Kırsal olduğu için Türkçe konuşmak falan çok serbest. Biri duymadıktan sonra problem yok. Kırsal bölgenin avantajını yaşıyor aslında bizimkiler. Ama kasaba merkezindeyken merkezinde Türkçe konuşamazsınız, konuştuğunuz zaman kelime başına 5 leva cezadan bir cümle bir paragraf kursanız yandınız yani bunun tersten anlamı bu. Dolayısıyla bir özgür ortam var kırsal kesimde.” (G3, E, 36)

“Biz köydük küçük bir yerdeydik minik hani böyle nasıl diyeyim şehirden uzaktık. Mesela diyelim ki kayınvalidemler daha olayların içinde onlar şehirde daha da yasak. Türkçe konuşmak yasak mesela.” (G5, K, 35)

“Rahat bir yaşamları olduklarına ama baskı olduğundan bahsediyorlar. Şey anlamında rahatlanmış. Yani öyle bi telaş yok o yaşam telaşı, kendi hayvanları varmış işte ekip biçiyorlarmış o köy halkı olarak.” (G6, K, 23)

Avantajların yanında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik yaşanan göçlerde sona kalan kişilerin köyde yaşayan kişiler olması, köyde yaşamının bir dezavantajı olarak görülmektedir;

“Zaten bizim bölge yani 89 göçü için söylüyüm kırsal bölgedir yani köylü insanın göçü çok zor çünkü köylü insanın geçimi temelde tarıma dayalıdır. Ve toprağını yanında götürmeyeceği için köylü göç etmek istemez. Yaklaşık yüz yıldır Bulgaristan'dan Türkiye'ye yani 93 harbinden beri Bulgaristan'dan Türkiye'ye bir göç akışı var. Biz en son kalanız. En son kalmamızın nedeni biz oranın köylüsüyüz. Yani ilk başta şehirde

yaşayanlar zanaatkarlar yani ya bir demirci her yerde demircidir. Demirci adam göç etmekten korkmaz. Ya illa ki gidicez yani elbette ki göçün kendi içinde zorluğu var ama bir köylünün göçünün zorluğu kadar zorluğu yoktur. O yüzden bizimkiler en sona kalmışlar. Çünkü tarımla geçiniyorlar bir yere giderlerse ne yapacaklarını bilmiyorlar. Çünkü yani Türkiye'ye geldiklerinde onlara bir tarım arazisi bişey verilmiyor özellikle 89 göçü için bu.” (G4, E, 35)

Yoğun bir şekilde bahsedilen diğer ifadeler ise konuşmalarda aynı anlama geldiği düşünülen “baskı, tehdit, zorbalık, baskın, dayatma, direktme, işkence” kavramlarının dahil edilerek sayılan ve her görüşmecinin bahsettiği *zulüm* ifadesidir. Bu baskılara karşı Bulgaristan’da yaşayan Türklerin “karşı çıkma, kalkışma, eylem, protesto, miting, ayaklanma, yürüyüş, saklanma, kaçma” faaliyetleri ise çalışmada *direnış* ifadesi altında toplanarak bu konunun anlatım yoğunluğu gösterilmiştir.

“86-87-88 biraz daha boşluk dönemleridir Bulgaristan’da o bilincin azalmaya başladığı. Ama 89 yılına gelince durum farklılaşıyor. Kitlesel gösteriler on binlerce kişinin katıldığı protesto mitingleri, o dönem itibariyle kasaba merkezlerindeki toplantılar. Bizimkiler de katılıyor yani Bulgaristan’daki Türkler kırsaldakiler akrabalarımız Cebel bölgesinde mesela katılan isimler vardır efsaneleşmiş isimler vardır. Zaten ilk ayaklanmada Cebel’de oluyor.” (G3, E, 36)

“Mesela bizim orda bir Türkan çeşme vardır Türkan bebek katledilmiş. Mesela o ufak bi ayaklanma neticesinde oluyor. Babam mesela oradaymış. Orda bebek haricinde iki kişi daha ölüyor. Biri babamın önündeymiş hani mermi ona isabet ediyor. Biz de oradaydık arkadaydık diyor.” (G4, E, 35)

“Yani o mesela bizim işte şey babamın falan direkt birebir yaşadığı bir olay olmamış ama bir halamın eşi falan mesela isimlerini değiştirmek istiyorlar ya ilk bu şekilde çıkıyor olaylar sanırım onların olduğu köyde böyle bi şey olay olmamış ama istemiyorlar değiştirmek istemiyorlar sonrasında baya bunları falan hep şey yapmışlar hapse atmışlar. Ya değiştireceksin ya hani burada kalacaksın gibi bir tehdit o yaşam haklarını elden almaya yönelik tehditler yöneltmiş.” (G6, K, 23)

Katılımcılar anlatılarında, zulüm kategorisi içerisinde ele alınan baskı sürecinden fiziki olarak en fazla etkilenenlerin erkekler olduğunu ifade etmişlerdir. Baskılara karşı çıkan erkeklerin Belene Kampı’na gönderilmesi ise bu durumu daha net bir şekilde göstermektedir;

“Özellikle erkeklere çok fazla zulmetmeye çalışmışlar. Zaten karşı çıkanları da Belene Kampı diye bir yere şey yapmışlar, çekmişler. Oraya giden akrabalarım da var. Baya kötü şeyler yaşanmış orada da.” (G1, K, 26)

“İşte Türk ismimi kesinlikle değiştirmicem diye karşı çıkanları hepsini toplamışlar götürmüşler. Belene kamplarında işkenceler yapılmış. İşte bir sene iki sene ailelerin haber alınamayanlar olmuş. Yani örnek veriyorum mesela benim amcamın oğlunda da aslında daha güzel bilgiler var bunla ilgili. Yengemin abisini götürmüşler iki sene sonra salmışlar.

Yani saldıkları zaman da tanıyamamışlar. O kadar zayıflamış ki o kadar çok işkence görmüş ki.” (G2, E, 36)

Görüşmecilerin anlatılarına bakıldığında göç öncesi yaşama dair aktarımların analizinde ana temalar *kimlik*, *kırsal* ve *zulüm* olarak belirlenmiştir. En fazla yoğunlaşılan ve ikinci kuşak bireyleri en çok etkileyen konunun isim değişikliği konusu olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, Bulgar hükümetinin, aslında bir milletin kimliğini ve geçmişini değiştirmeye çalışmalarıdır. Bu durum da görüşmecilerin ortak görüşü olarak kabul edilemez bir olaydır.

3.2.1.2. Göç Sürecinde Yaşananlar Hakkındaki Anlatılar

Göçmen ailelerin kendilerinden sonraki kuşağa, yaşadıkları 1989 Göçü ile ilgili aktardıkları konuların arasında göç kararları ve göç sürecinde yaşanan sıkıntılar da bulunmaktadır. Bu süreçlere dair aktarımlar daha çok Bulgaristan-Türkiye sınırına dair anlatılardan oluşmaktadır. Yoğun bir şekilde bahsedilen diğer ifadeler ise Türkiye’ye geliş sürecinde göçmenlerin yanlarında getirebildikleri eşya ve para ifadeleri olmuştur. Ayrıca göç sürecinin ilk evresi olan göçe karar verme aşamasını, görüşmeciler kendi bakış açılarından değerlendirerek bu kararın doğruluğu ve zorunluluğu hakkında aktarımlarda bulunmuşlardır.

	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	Toplam
Sınır/Kapı	7	6	11	8	14	2	6	1	55
Eşya/Para	6	13	10	2	7	7		5	50
İyi ki/Doğru Karar	1	7	3	9	2	4	6		32
Mecburiyet					3	5			8
Pasaport	2		2		4				8

Tablo 5. Göç Sürecinde Yaşananlar Hakkında Aktarılan Anlatılarda En Yoğun Kullanılan İfadeler

Görüşmecilerin göç sürecinde sınıra dair aktardıkları anlatılar genel olarak sınırda bekletilmeleri ve göç yolculuğunda yaşadıkları zorluklar hakkında olmuştur;

“O zaman 5 gün müydü 4 gün müydü sınırdaki kalmışlar. Kapıları sürekli bi açıp bi kapatıyorlarmış. İşte yarı, işte bi kaç tane insan alıyorlar sonra kapatıyorlar gidiyorlar dinleniyorlar şey yapıyorlar. Hani orda da baya zorluklar çıkarmışlar. Sanırım 4 günde gelmişlerdi.” (G1, K, 26)

“Ya sınırdaki 2 gün 3 gün beklemişler. Yani sadece o şey, onu hep anlatırlardı. Bizim buraya getiren şoför herhalde Türkiye şeyden, oradaki araçlar sınıra kadar getiriyormuş oraya bizim eşyaları indiriyorlarmış sınır tarafından Türk kamyonlarıyla işte o dönemde devlet desteğiyle kamyonlar göndermiş işte araçlar göndermiş eşyalarımızı bu tarafa istediğimiz yere kadar getirmişler. Oradan kendi ellerinle böyle yük arabalarıyla falan taşımışlar.” (G2, E, 36)

“Ama yoksa hani bizim biraz daha böyle göç ama daha sakinmiş. Asıl zamanda gelen dayımın kızları var sınıra kadar gelmişler hayda şimdi Türkiye sınır kapandı diyip bi daha eve gönderdiler daha sizin sıranız gelmedi diye. Gidiyorsunuz sınıra sınırdan bi daha eşyayla eve bi daha göç zamanı sen hani üç gün sonra sıran. Hani öyle şeyler de yaşanmış.” (G5, K, 35)

“Bizim kuzeyden gelen insanlar tabi birtakım zorluklar yaşadılar. Ama asıl olay bu Güney yöresinden gelen insanlara yapıldı. Günlerce, haftalarca onları sınırdaki beklettiler. Güneşin altında arazilerde aç susuz. Kötü sanitasyon koşullarında, temiz su imkânı olmadan, tuvalet imkânı, duş imkânı olmadan hatta beslenme imkânını kısıtlayarak insanları beklettiler. Orda hastalıklara sevk ettiler insanları. Ve hatta kronik hastalığı olanların ölmesi için elinden geleni yaptılar.” (G7, E, 25)

“Dedem kendisi arabayla geliyor eşyaları yükleyip. O zamanlar eşyaları yükleyip dediğim bir tane açılabilir masa, başka ne vardı masayı çok net hatırlıyorum çünkü masa hala duruyor. Lada’yla geliyor dedem sınırdaki çok uzun bekliyor hatta annemler trenle geliyorlar.” (G8, K, 22)

Bulgaristan yönetiminin göç edeceklerin götürdükleri eşyaya karışıyor oluşunu aktaran görüşmeciler ailelerinin bu konuyla ilgili aktardıkları şu şekilde anlatmaktadır;

“Çok tafsilatlı bilmiyorum. Şunu hatırlıyorum babamın bir o işte Bulgaristan’daki o Moskvitch marka bir arabası varmış. Ne alabiliyorlarsa onu almışlar. Sınırdan geçmişler. Öyle bi apar topar geçiş olmuş. Hani çok oradaki şeyi bilmiyorum. Ayrıntılı bir şekilde hiç de konuşmadım. Sadece şeyi biliyorum. Ne alınabiliyorsa arabaya yüklenirmiş ve buraya gelinmiş.” (G4, E, 35)

“Para getirdiklerini biliyorum ama evlerini falan satmamışlar o sıralarda. Hani her şeyi belki geri döneriz diye mi satmadılar bilmiyorum satarak gitmiyorlar. Getirebildiklerini getiriyorlar. Biraz para getirmeye çalışıyorlar sanırım.” (G8, K, 22)

Görüşmeciler bu göçün yaşanma sürecine dair kendi düşüncelerini de aktarmışlardır. Bu aktarımlarda görüşülen kişilerin büyük çoğunluğunun ailesinin bu kararını doğru olarak değerlendirdiği, yaşanan bu göçe *iyi ki* dedikleri ve kendilerinin de aynı tercihi yapacakları görülmüştür;

“Ya tabi... benim dinime, dilime birileri tarafından yani engel olunuyor. Yani ben de onların yaşında o dönemde orda olmuş olsaydım ben de aynı kararı verirdim yani. İzin

vermezdim yani. Dilimi de değiştirmeye dinimi de değiştirmeye izin vermezdim. Ki doğru tercihi yapmışlar.” (G2, E, 36)

“Yani benim dūřuncem de yapılan gōçün doęru olduęu yōnünde. Gōç tabii ki de zor ama ismimi, kimlięimi deęiřtirdikleri için kesinlikle gelirdim Tūrkiye’ye. Ailem de doęru olanı yapmıř bence. Bizi biz yapan kimlikse tabii ki de kimlięini deęiřtirmemen gerekir. Bunun için de gōç ne kadar zor olursa olsun ũlkeme gelirdim. Bařka ũlkelere de gidilebilirdi tabii ama dedięim gibi bizim ũlkemiz burası.” (G5, K, 35)

“Bũyũk zorluklar ve şiddetli imkansızlıklar yaşamış olmalarına karşın iyi ki buradalar, iyi ki Tūrkiye’deler. Gerek Bulgaristan’da olmaları gerek farklı bir Avrupa ũlkelerinde olmaları bugũn bizi biz yapmazdı. Yani bugũn olduğumuz kimliklere, kişiliklere sahip olamazdık. Ne mevcut Tũrk bilincine sahip olabilirdik ne atalarımız ne de memleketimizi bu denli tanıyabilirdik diye dūřũnũyorum.” (G7, E, 25)

Gōrũřmecilerden bazıları kendi ailelerinden gōç etmeyen kişileri ũrnek vererek o dōnemdeki gōç etmeme nedenlerine değinmiştir. Gōç etmeyen kişilerin dūřũncelerinin ũzellikle yaşadıkları bōlgeyi kendilerine ait gōrmeleri ve kendi topraklarını yabancıya bırakmak istememeleri gōrũlmũřtũr. Bir başka neden ise yaşça daha bũyũk kişilerin bōyle bir zorluk yaşamak istememeleri olduğu belirtilmiştir.

“Ya benim anneannem orda kaldılar mesela. Onlar da Şey diye kaldılar orda. Ya orda vefat ettiler. Anneannem 2 sene 2 3 sene oldu. Pandeminin başlarında vefat etti. Mesela Şey dediler ben buraya bu toprakları bırakıp da bu gavurlara bu toprakları bırakmam dediler yani ũyle gelmediler. Bulgarcanın b’sini de bilmiyorlar ikisi de bilmiyorlardı. Etrafta yani Bulgaristan’da yaşıyorsun. Ana dili Bulgarca ama Bulgarcanın b’sini bilmiyorlardı. Ben burayı Bulgarlara gavurlara bırakmam diyorlardı. Anneannem ve dedem için. Onlar gelmediler.” (G2, E, 36)

“Dedemin niyeti yok ben bu yaştan sonra muhacirlik yaşamam diyor. Tūrkiye tamam kalbimizde gōnlũmũzde ayrı konu da. Őimdi ev dedemin evi tabii bizim evimiz aynı zamanda bırakmak istemiyor. Hele hele babaannem çok evine ve toprağına bağlı biri o gelmek istemiyor. Kardeřleri orda ũnkũ Őey orda gelmek istemiyor, dedemin aklını da çeliyor haliyle.” (G3, E, 36)

Gōrũřmecilerden bir diğeri ise ailesinin yaşadığı gōe çift yōnlũ olarak bakmaktadır. Bir taraftan onlara baskılardan kaçtıkları için hak vermekte ancak kendisinin bōyle bir durum karşısında gō etmeyi dūřũnmeme ihtimalinin daha yũksek olduğunu ifade etmektedir. Bunun nedeni olarak ise her ne kadar baskı yapılıyorsa da oradaki kurmuş olduğu dũzeni bozmak istememesidir;

“Tabii ki bōyle bir baskıdan kaılabilirdi o dōnem o yũzden Tūrkiye’ye gelmiş olabilirler. Ama gũnũmũzde bōyle bir Őey yaşansaydı dũzenimi değiştirmezdim ben. ũnkũ kurulu bir dũzen var gelirleri iyi. Yani burada sıfırdan başlamak için değer mi derdim yani. ũnkũ gerçekten o zamanlar yaşadıkları sıkıntılar řu an hayatlarında karşlarına çıkıyor. Ama gerçekten ya bi ũlke değiştirip çok uzun sũre yani Őıęıntı kalıp başkalarının yanında kendi hayat dũzenini kurmaya çalışmak iřte mesela teyzemlerin tekrar okuyamaması,

annemin okuyamaması işte hani bi işe girmek zorunda kalmaları bence çok zor süreçler gerçekten tekrar yaşanması ben bunu yapamazdım kendi aileme yapamazdım gibi geliyor. Ama işte o zamanlar Türkiye'ye gelme hasreti bunu tetiklemiş.” (G8, K, 22)

Sınıra dair anlatılar yine göç öncesi yaşamda olduğu gibi genel olarak aile içinde aktarılan konulara dayanmaktadır. Bu süreçte göçü yaşayan ancak o süreci hatırlamayan görüşmecilerden birinin özellikle sınıra dair hatırladığı bir anısı bulunmaktadır;

“Hatta orda yaşadığımız arkadaşlarla yolculuk yapmışız ailecek böyle. E giriyoruz tabi Türkiye çok büyük bir yer sis pus karanlıkta girmişiz her yerde böyle portakal tezgâhları varmış onlara gidiyormuşum turuncu turuncu. Onlar dikkatimi çekiyormuş. Ne kadar çok demişiz hani hiç görmemişiz ya portakal Bulgaristan'da pek yetişen bir meyve değil. Hani orda böyle sakinmiş tabi. Arkadaşımla tam sınırı geçecekmişiz herkes geçiyor koşturuyor, kırmızı paltolarımız üstümüzde. Sınır görevlisi bana bi şaka yapayım demiş ama tam adamını bulmuş şak diye demiri indirip tamam artık durdu kapandı kapılar. Ben bi panik yapmışım böyle şeyin altından kaçmışım demirin altından nasıl olur annemler gitti falan. Arkadaşımı bekliyormuşum e sen gitsen ya annenlerle. Nasıl korkmuşsam onu hatırlıyorum mesela.” (G5, K, 35)

Göç sürecinde yaşananlar ile ilgili alıntılar incelendiğinde ana temalar *eşya* ve *sınır* kavramları olmuştur. Anlatılar özellikle sınır teması üzerinden şekillenmiştir. Sınır temasına yönelik yukarıdaki anlatı, çalışma için ayrıca önem taşımaktadır. Göçü yaşayıp hatırlamayan kişiler göç esnasında da herhangi bir şey hatırlamamaktadır. Ancak görüldüğü üzere görüşmecilerden birinin yaşadığı bir travma çocukluk amnezisinden otobiyografik belleklerin oluşumuna geçildiğini göstermektedir. Bu durum küçük yaşta yaşanan travmaların, ilerleyen zamanlarda da çok net bir şekilde hatırlandığını göstermektedir.

3.2.1.3. Göç Sonrası Türkiye'deki Yaşam Hakkındaki Anlatılar

Ailelerin aktardığı konulardan bir diğeri ise göçün ardından Türkiye ve Bursa hakkındaki görüşleri ile bu süreçte yaşadıkları sıkıntılar üzerine olmuştur. Görüşmecilerin bu konuya dair en fazla kullandıkları ifadeler “hala, amca, dayı, teyze, babaanne, anneanne, nene, dede, enişte, yenge, kuzen, komşu” gibi yakın akrabaları ifade eden kavramlar olmuştur. Bu nedenle kavramların kullanılma yoğunluğu *akraba/tanıdık* ifadesi altında toplanmıştır. Göç sonrası sürece dair anlatılan aktarımlarda yoğun bir şekilde kullanılan diğer ifadeler ise Tablo 6'da gösterilmiştir.

	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	Toplam
Birlikte/Aynı yerde	4	16	3	3	1	4		7	38
Akraba/Tanıdık	24	43	33	27	37	60	19	55	298
Yardım/Destek	4	1	4	1	2		4	3	19
Kira	2	11	1	3	4	3			24
İş/Çalışma	6	22	14	2	14	26	2	1	87
Kendi evi	3	3	2	1		27		1	37
Zor	9	8	3		4	9	7	1	41
Bursa	3	9	10	5	7	9	4	8	55
Alışma/Adaptasyon			1		2	2	1		6

Tablo 6. Göç Sonrası Türkiye'deki Yaşam Hakkında Aktarılan Anlatılarda En Yoğun Kullanılan İfadeler

Göçün gerçekleşmesinin ardından yeni hayata dair anlatılarda en fazla kullanılan ifade akraba ve tanıdık olan kişileri anlatan kavramlar olmuştur. Bunun nedeni ise ilk olarak göçmenlerin toplu bir şekilde göç etmeleridir. Yaşanan bu göçte bireysellikten ziyade topluluk düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bireyler tek bir kişi ya da tek bir aile olarak göç etmek yerine geniş aileler şeklinde göç etmişlerdir. Göç kararının dahi bir bölgede yaşayanların ortak kararı olduğu görülmektedir.

“O zaman da dolmuşuk amcam var burda benim yine Görükle’de oturuyor. Onlarla beraber bi kamyon eşyamızı doldurmuşuk ne alabilirlerse işte buraya gelmişik.” (G2, E, 36)

“Ama tek başına aldığı bir karar değil çünkü babam mesela babamın 6 7 tane dayısı var hepsi göç ediyorlar yani herkes göç ediyor. Ama şu olmuş orda psikolojik olarak herkes gidiyor. Gidemeyenler kalmış bizim bölgede yani bütün evler boşalmış bir anda. Hani o yüzden çok bir öyle bireysel bir karar veya ailesel bir karar değil mesela işte atıyorum 20 hanelik bir köy halkı vardı da hepsi gitmedi 18’i gitti. 2sinin de yaşlısı hastası falan vardı yani gitme imkânı yoktu ya da gitmemekte diretti diyeyim. Orda bi sürü psikolojisi toplu bir cemiyet psikolojisiyle hareket ediliyor. Artık evet bundan sonra Türkiye’ye gidiliyor. Burda bir hayat yok bize diye gidilmiş.” (G4, E, 35)

“Bu herkesin istediği bişeydi. Yani benim anladığım bi curcuna var herkes bana da çıktı benim numaram çıktı herkes bir sevinç içinde o numarası pasaport numarasını alan ooo dünyalar onun. Hani kimsenin gözü diyorum ya ne evi görüyor ne barkı görüyor ne bişey görüyor hani herkes kalma korkusu var. Bi tane yengem var amcamın karısı şöyle ağlamış şimdi büyükler demişler zamanında geçmişte işte büyük bir göç olacak Türkiyecilik olacak böyle bi konuşmalar oluyor ya işte köyde tek bir hane kalacak falanmış. Benim amcamın karısı da herkese çıkıyor bi hane biz miyiz diye ağlıyormuş hani kadın ben mi kalıcım bu tek köyde falan diye.” (G5, K, 35)

Akraba ve tanıdıkları ifade eden kavramların yoğun bir şekilde kullanılmasının bir diğer nedeni ise ilişkiler ağı teorisinden kaynaklanmaktadır. 1989 Göçü ile gelen göçmenlerin çoğunluğu Türkiye'ye daha önceden göç eden akrabalarının yanına gelmişlerdir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaşanan göçlerde çoğunluk Bursa iline yerleştiği için 1989 Göçü ile gelenler de çoğunlukla Bursa iline yerleşmişlerdir. Özellikle bu konudaki anlatılarda ilişkiler ağı teorisinin 1989 Göçü'nde ne kadar etkili olduğu görülmektedir;

“Annemin dayıları buraya göç etmişler. Buraya göç ettikten sonra da işte hepimiz birlikte olalım bütün akrabalar bir arada kalsınlar diye. Çünkü çoğu akrabam Bursa'da. Yani Bursa'ya göç etmişler. Onlar da herkes birbirinden kopmak istemediği için hep böyle yakın yerlerde.” (G1, K, 26)

“Şimdi herkesin burada şimdi şunu söylüyüm 93 harbinden beri Türkiye'den Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler gerçekleşiyor. Osmanlı devletini esas aldığımızda çok uzun bir süre demektir bu. Türkiye'ye akrabası gelmeyen yok gibidir. Zaten Türkiye'ye akrabası göç etmemiş varsa o ailede bir problem vardır onu söylüyüm yani. Mutlaka bir akrabası vardır. Öyle yaklaşırım meseleye. Yoksa bu ailede bir problem var. Bizim dahi o dönem itibarıyla 70li yıllarda 50li yıllarda 50-51 göçüyle gelen akrabalarımız vardı. Başka ailelerin de aynı. Çünkü biz hepimiz aşağı yukarı Bursa'ya İzmir'e vs. yerleşenlerin ortak özelliği şuydu akrabalarımızın yanına geldik gibi. Akrabası kabul etmeyenler ya da çok uzak akraba var ama işte artık irtibatı kalmamış olan şeyler olduğu zaman devlet devreye girmişti çadır kentler konut desteği falan. Bunlar oldu.” (G3, E, 36)

“Daha önce mesela babamın halası 77'de Türkiye'ye gelmiş. Yani ve Bursa'ya gelmiş. Daha önce de bir göçmen ağı var aslında yani 55 göçmenleri var 77 göçmenleri var 89 göçmenleri genelde bu ilk göçmenlerin o göçmen ağlarından faydalanıyorlar yani onlar bildikleri duydukları mesela onların tanıdıklarının çoğu Bursa'ya gitmiş.” (G4, E, 35)

“Ama hani bu kolektif yaşam bilinciyle, hani birbirine destek olmak suretiyle akrabalar özellikle yardımcı oluyorlar göç eden ailelere. Örnek veriyorum işte 70li yıllarda ya da 50li 60lı yıllarda Türkiye'ye göç eden akrabaların desteğiyle Türkiye'de iş sahibi olup ondan sonra da işte ev bark sahibi olarak burda bir yeniden hayat inşa etmişler.” (G7, E, 25)

Gelen göçmenler ilk olarak akraba ve tanıdıklarının yanında ya da onların yardımı ile bir yerlere yerleşmiş ve sonrasında çalışma hayatına başlamışlardır;

“Halamın yanı, halamlar bir de göç etmiş bizden önce evli olduğu için onların ailesi 68 ya da 70li senelerde göç edenlerden ama 68 olabilir. Zaten anneler geldiği gibi direkt onların yanına gelmişler.” (G1, K, 26)

“Baştan İstanbul'a. İstanbul'da da galiba babamlar pek iş bakımından kendilerine uygun görmemişler orasını Bursa'da daha fazla akrabamız varmış o dönemde halamlar da buradaymış. Onların yanına gelmişik burda halamlarda kalmışık. Tam kaç sene kaldığımızı hatırlamıyorum ama yani bir süre işte 6 ay mı 1 sene mi onların desteğiyle burada kalmışık. Ondan sonra kiralara geçtik tabi.” (G2, E, 36)

“Neyse geliniyor yerleşiliyor 6 ay kadar şeyde kaldık biz teyzemde kaldık. Ardından hemen kiraya çıktık, akabinde. Annem bir iş buldu babam iş buldu.” (G3, E, 36)

“Şöyle anneannemin kız kardeşlerinden 78 göçmeni olanlar var. Onların yanına gelecekler bu süreçte.” (G8, K, 22)

Anlatılara bakıldığında akraba yanına yerleşmeyen göçmenlerin birkaç ailenin bir arada yaşayabileceği, kötü yaşam koşullarının olduğu alanlara yerleştikleri görülmektedir;

“Ailem biz bir iş nasıl bulabiliriz. Nasıl bir iş para kazanmayı tabi para kazanmayı ev tabi bir kira bulalım. İlk geldik amcamla aynı eve girdik mesela diyelim. Bir daireye girdik bi tarafta amcam bi tarafta biz. Ortada ortak alan vardı ortak mutfak böyle hani iki öğrenci gibi düşün. İki aile iki öğrenci gibi. İlk 6 ay öyle yaşamışız.” (G5, K, 35)

“Babamlar ve iki halam ben onu bu kısmını ben de hatırlıyorum böyle bi toplu bir iş yerinden bozma bir yeri kiralayıp 3 geniş aileydik biz 3 aile bir yerde yaşıyorduk. Herkesin bir odası vardı falan.” (G4, E, 35)

“Normalde baktığınızda 7 ev olması gerekirken baya böyle 3 4 aile falan birlikte yaşıyorlarmış. Kim kiminle tam bilmiyorum ama birlikte yaşanmış. Baya şey yani hep şey diyorlar bodrum katı falan evler bulabildik. İlk başta da kimse ev vermek istememiş. O yönden de çok büyük sıkıntı çekmişler.” (G6, K, 23)

Göçmenler yerleştikten sonra vakit kaybetmeden çalışma hayatına da adım atmışlardır. Görüşmeciler ailelerinin kendi hayatlarını kurmak için her türlü işi yaptıklarını ve bir yaşam mücadelesi içinde olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca aşağıda detaylı bir şekilde görüleceği üzere kadınlar da çalışma hayatına katılmışlardır;

“Tabi ilk geldiğimiz zaman göçmensin seni çok ucuz fiyatlara çalıştırıyorlar. Yani iş ayrımı yapmıyorsun. Eskiden şey vardı Yıldırım Belediyesi’nin olduğu bölgede böyle küçük sanayi tarzında küçük küçük şeyler vardı işletmeler vardı torna tarzında babam orda çalışıyormuş. Ondan sonra annem tekstil işinde çalışıyormuş.” (G2, E, 36)

“Çünkü gelen saldırmak zorunda biliyorsunuz. Göçmen geldiğiniz hayatta kalabilmek için çalışmanız lazım para kazanmanız lazım geçiminizi temin etmeniz lazım hayatınızı idame ettirmeniz lazım.” (G3, E, 36)

“Biraz orda geçici bir misafirlik oluşmuş işte ellerindeki paraya dönüştürülebilir malzemelerin bir kısmını paraya çevirip bir hayat kurmaya başlayıp sonra da iş hayatına başlamışlar zaten. Çok o o süreçler çok yoğun böyle adım adım sorsam muhtemelen onların da çok hatırlamayacağı süreçler. Çünkü çok keşmekeş ve her şey apar topar olmuş üzerinden de yaklaşık 30 yıldan fazla geçti. Onu hepsini üzerinde toplayınca tabi çok zor hatırlanır büyük ihtimalle.” (G4, E, 35)

“İş zaten her işi yapmışlar. Yani hani çok alakasız... kim ne iş buluyorsa onu yapmışlar. Babaannemin mesela hani tek bildiği tarlada çalışmak çocuklarına yemek yapmak, hayvanlara bakmakken işte çocuk bakmaya gitmiş işte hasta bakmış işte tarlalara falan gitmiş yine hani onlardan şey yapmış. Babamlar genç olduğu için hani bir sürü işe atılmaya çalışmışlar her şey, denemişler işte babamın milli piyango satıcılığı bile yapmaya çalışmışlığı bile var yani ben bebekken denemiş onu da.” (G6, K, 23)

Göç ile gelen ailelerin yeni bir hayat kurma zorluklarının yanında bir de bölgenin yerlisi olan kişilerin yaşattığı birtakım zorluklarla mücadele etmişlerdir. Gelen göçmenlerin Türk olmasına rağmen, Türkler tarafından bir ayrımcılığa uğramaları ikinci kuşağı da rahatsız eden bir durum olmuştur;

“Sonrasında işte geldiklerinde dışlanmış hissetmişler. Sonuçta onlar da Türk zamanında da işte Osmanlı zamanında oraya gönderiliyorlar oradaki Türk nüfusunu artırmak için ama Türk’müş gibi davranılmamış sanırım ilk başta yani baya dışlanmış onlar da. Böyle çalıp çırpacakları falan düşünülmüş. Onlar kötü hissetmiş ama sonrasında da tam tersine dönmesi de mesela şu an hala o çok sinir bozar.” (G6, K, 23)

Anlatılarda göçmen ailelerin Bursa iline geldikten sonraki süreçte yaşadıkları alanlara dair söylemleri, özellikle dikkat çeken bir başka konu olmuştur. Bu anlatımlar dikkatle incelendiğinde göçmenlerin ilk olarak toplu bir şekilde yaşadıkları, ardından kendi çekirdek ailesi ile ayrı bir eve çıktıkları ve son olarak kendi evlerini yaptıkları görülmektedir;

“Onların yanına gelmişler sonra işte kaç senesinde 89’da geldik biz 91 senesinde mi 92-93 yani 95 senesine kadar arsa alıyorlar arsaya ev diyorlar ki kendi evimiz olsun. Ev yapıyorlar yani tek kat da olsa en azından kendi evimiz diye bilelim. Sonra 95 senesinde herhalde taşınıyorlar kendi evlerine. Öyle devam ediyor sonra.” (G1, K, 26)

“Hızlı bir şekilde toparlanıp üç yıllık süre zarfında göçmen muhacir geldiğiniz bir ülkede kendi evinize çıkabilmeniz sahip olabilemeniz bir başarıdır. Ve bu göçmenlerin genelinde görülen bir husustu. Ve aile dokusu içerisinde bize o günler bir şekilde anlatıldı aksettirildi.” (G3, E, 36)

“Bursa şöyle, iki tane halam benim hala Balıkesir’de yaşıyor. Onlar Balıkesir’de kalıyor. Bu arada ilk başta da Balıkesir’e gittiklerinde baya yani işte dediğim gibi o 7 kardeşler 6sı evli babaannemle de babam yaşıyor. Normalde baktığımızda 7 ev olması gerekirken baya böyle 3 4 aile falan birlikte yaşıyorlarmış. Kim kiminle tam bilmiyorum ama birlikte yaşanmış. Baya şey yani hep şey diyorlar bodrum katı falan evler bulabildik. İlk başta da kimse ev vermek istememiş. O yönden de çok büyük sıkıntı çekmişler.” (G6, K, 23)

“İşte şey hep genel bi şey vardır ya muhacire ev toplemesi. Bizimkiler mesela tüm hayatı boyunca şu ana kadar bi evim olsun diye uğraştılar hepsi. Şükür hepsinin şu anda yani o yakın en azından halamların amcamların bizim falan evimiz var ama hep onun için çabalanmış. Çünkü o ev bile bulmakta zorlanmışlar ya ona adamışlar yani kendilerini. O yönden çok kötü hissetmişler.” (G6, K, 23)

Göçmenlerin yerleşimi konusundaki bir diğer önemli nokta ise Bursa ilinin yapısından dolayı yaşanan yerleşim alanları arasındaki geçiştir. 1989 Göçü ile gelen göçmenler ilk olarak şehrin doğu bölgelerine yerleşmişlerdir. Ancak Bulgaristan’daki düzenli

yerleşimin aksine bu bölgelerdeki dağınık ve gecekondu tipi yerleşim göçmenlerin ilerleyen zamanlarda şehrin batı bölgelerine yerleşmelerine neden olmuştur;

“Şimdi Bursa’nın ilginç bir göç bandı vardır. Onu da iyi gözlemlemenizi tavsiye ederim. Sadece bir subjektif tespit olarak değerlendirin bunu. Diğer şimdi kentle çok barışık biriyim ben kent dinamikleriyle barışık biriyim aynı zamanda. Göçmen olarak Yıldırım’a geliniyor ardından Osmangazi’ye terfi ediliyor en son Nilüfer’e kaçılıyor. Aynı mantık işte. Yıldırım’a geldik. Ev buluyorlar bizimkilere teyzemler aman gitmesinler bunlar bak akrabam işte kardeşim babam diyor ki ben yaşamam burda ya diyor. Osmangazi Yunuseli’ne ev yapmaya başlıyor adam. Biz gittiğimizde Yunuseli köydü. Köyümtrak bişeydi öyle söylüyüm. Şimdi Yunuseli’ni tanıyabilir misiniz mümkün mü? Hala ordalar.” (G3, E, 36)

“Yani buradaki yaşantı bu göçmenlerin ilk yerleştiği mahalleler biraz böyle gecekonduvari yapışık bitişik şekilde. İlk zamanlar ilk birkaç yıl tabii ciddi nasıl söylenir keyifsizlik halindeymişler. Hani daha düzgün daha planlı şehirlerden kalkıp buraya öyle bir mahalleye yerleştiklerinde ilk zamanlar haliyle çok mutlu oluyorlar. Gerek maddi güçlükler gerek yaşanan ortam çevreden kaynaklı olarak birkaç sene ilk 2 3 seneyi takiben hani bir kanıksama alışma dönemiyle beraber kabulleniş başlıyor. 7 8 sene içerisinde de Başaran mahallesinden hani biraz daha şehrin batısına taşınıp yerleşiyorlar.” (G7, E, 25)

Bulgaristan’da bir köy hayatının yaşanması ve göçmenlerin bu hayata alışık olmasının yanında Bursa’nın daha büyük bir şehir olması nedeniyle şehirdeki plansızlık ve kalabalıktan kaynaklanan gürültü, ailelerin yeni yaşamlarındaki şikâyet ettikleri olgular olmuştur:

“Babam Yeşilyayla tarafına gidiyor. Şimdi ismine baktığınız zaman çok güzel bir isim yani Yeşilyayla. Yaylalık bir yer bekliyorsunuz. Eskiden öyleymiş bu 60lı yılların başında vs. O kadar kötü bir yerleşim var ki, o kadar kötü bir yapılanma var ki.” (G3, E, 36)

“Annem hep şey anlatır Bursa’ya indiği anda otobüsten mi artık garaj santral garajda muhtemelen inanılmaz bir sis varmış, çok kalabalık çok gürültülü ve böyle şey diyor yani gerçekten hiç sevmemiştim. Yani bu demiştim ya dayımlar daha öncesinde Türkiye’ye gidip geliyorlarmış ve hep anlatılıyormuş hep bir hayranlık varmış diye. Annemin ilk sorguladığı şey annem bu arada 69 doğumlu 89’da geliyor işte 20 yaşındayken ve şeyi düşünmüş yani gerçekten anlatılan bu muydu? Hiç beklentisini karşılamamış. Yine annem mesela Bursa’nın plansızlığından çok şikâyet eder. Yani Bulgaristan’da onların köyü çok düzenli çok planlı. Ya sosyalizmin etkisinde gelişmiş bir köy belki o yüzden bilmiyorum. Ama Bursa ona çok dağınık çok plansız gelmiş.” (G8, K, 22)

Göç sonrası anlatılara bakıldığında, 1989 göçmenlerini diğer göçmenlerden ayıran bir farklılık görülmektedir. Gelen göçmenler ilk olarak daha önceden gelen akrabalarının yanına, yani şehrin doğu bölgelerine yerleşmişlerdir. Ancak bu göç ile gelen göçmenler şehrin doğu bölgelerine adapte olamamış ve ilerleyen süreçte batı bölgelerinde bir yaşam kurmaya başlamışlardır. Yaşanan göçlerin aralarındaki süre dikkate alındığında 1989

Göçü öncesinde gelenlerin yaşadıkları alanlardan çıkıp şehrin batı bölgelerine gitme düşüncelerinin olduğu görülmemektedir. Bu durum ise 1989 Göçü ile gelen göçmenlerde, daha planlı bir yaşam alanı isteğinin varlığını göstermektedir.

Göç sonrası anlatılar incelendiğinde ve analizler yapıldığında bu sürece dair birçok tema ortaya çıkmaktadır. Özellikle *akrabalarla birlikte yaşamak, kötü yaşam koşulları, çalışma hayatına girme ve yeni yaşama adaptasyon* temaları ön plana çıkmaktadır.

3.2.2. 1989 Göçü'nde Kuşaklararası Aktarımın Yapısı

3.2.2.1. Kuşaklararası Aktarımın Yapıldığı Durumlar

Görüşmelerde kuşaklararası aktarımın hangi durumlarda ya da kimler tarafından yapıldığı sorularına da yer verilmiştir. Verilen cevaplarda, genel olarak aile bireylerinin bir araya geldiği durumlarda bir aktarımın olduğu görülmüştür.

	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	Toplam
Toplanma		4	5	9	9	1		3	31
Anlatılmaz	2	4	1	4		2		2	15
Anlatılır	7	4	19	10	5	22	5	16	88
Sormak/Duymak	1		10	9	2	3	1		26

Tablo 7. Kuşaklararası Aktarımın Yapılma Şekline Dair En Yoğun Kullanılan İfadeler

Görüşmecilerin çoğunluğu göçe dair anlatıların, daha çok büyüklerin bir araya geldiği durumlarda ortaya çıktığını belirtmişlerdir;

“Ya aslında şey böyle eş dost akraba. Bir araya büyükler bir araya geldiğimiz zaman yani sohbet sohbeti açar derler ya eskilere gidiyoruz işte yani tarih konuşma muhabbetleri açıldığı zaman genelde o tür şeyler açılıyor muhabbetleri yapılıyor. Hani kendi içimizde pek fazla aslında konuşmuyoruz.” (G2, E, 36)

“Asimilasyon süreci ile ilgili doğrudan işte şöyle yapıldı bize böyle yapıldı çok konuşulmaz. Dediğim gibi işte babaların kendi yaşıtı olan akrabalar gelir. Onlar böyle eski günleri konuşurlarken işte şuradan şuraya giderdik işte bir tane Türkçe kasetimiz vardı yolda çevirme oldu işte kaseti kırdılar üstüne zorla ceza verdiler bi ton da fırça yedik

mesela bu bir örneği. Hani bunu babam beni karşısına alıp ya işte böyle böyle olaylar oldu diye anlatmaz. İşte arkadaşıyla ya şöyle de bi anımız vardı diye anlatır. O anıların içinden biz çocuk aklımızla şeyleri ayıklarız ha bu da yapılmış bu da yapılmış.” (G4, E, 35)

“Aile içinde konu olarak geçer genelde şöyle hani annemler babamla oturup da bak kızım böyle böyle değil de yani şimdi pek kalmadı komşuluk da şöyle mesela diyelim ki bayramlarda akrabalar bir araya toplanır hani konu açılır böyleydi eskiden şöyleydi öyle olmuştu a biz böyle geçtik hani öyle konular bizde tabi çocuk olarak duyuyoruz.” (G5, K, 35)

Bazı durumlarda ise büyüklerin kendi arasında yaptıkları konuşmalar, çocuklar tarafından dinlenerek bilgi sahibi olunduğu ifade edilmiştir;

“Geniş aile toplanıp onlar eski günlerini kendi aralarında konuşurken biz de bu çocukluğumuzda oluyordu çocukluğumuzda onların kendi aralarındaki muhabbetlerden öğrendiğiniz ayıkladığımız, anladığımız şeyler oluyordu bu birincisi.” (G4, E, 35)

“Ya sanırım herhalde bi şey olayları olmuş diye biliyorum. Şimdi çok hani oturup da yani şunları şunları yaşadık diye bi anlatım olmadı. Konuşurlarken hep duyuyorum.” (G6, K, 23)

2019 yılında vizyona giren ve Naim Süleymanoğlu'nun Bulgaristan'da yaşanan olayları dünyaya tanıtmaya sürecini anlatan “Cep Herkülü: Naim Süleymanoğlu” adlı filmin de yaşanan aktarımda büyük bir etkisinin olduğu belirtilmiştir;

“Konuşuluyor tabii ama şey tabii çok fazla değil. En azından bilmiyorum benim yanımda çok fazla değil. Şimdi mesela bu Naim Süleymanoğlu'nun filmi falan var ya onlar falan da çıktıktan sonra daha çok konuşulmaya başlandı.” (G6, K, 23)

“İsim değiştirme süreciyle ilgili ben çok bir şey hatırlamıyorum. Hatta yani doğruyu söylemek gerekirse o kadar bu konudan bahsetmiyorlardı ki şey ben film mesela Naim izlendiği sırada evde konuşulanlara şaşırıyordum a gerçekten böyle miydi diye. Çünkü çok anlatılmıyordu bu asimilasyon olayları.” (G8, K, 22)

Görüşmecilerin büyük çoğunluğu ise aktarımların daha çok bir duyum şeklinde ya da kendilerinin aile büyüklerine yönelttikleri sorular ile gerçekleştiğini ifade etmektedir.

“Ben soruyorum özellikle ben anlatıyorum. Bu konuda hiç mütevazî olmıcam. Annemle Rumeli aksanında konuşmaya bayılırım o ağızı unutmamak unutturmamak için en azından çocuklarım da duysun diye özellikle yapıyorum. Gayet İstanbul Türkçesini de üst çerçeveden konuşabilen biriyim yani. Ama bilen şey yapan dominant olan o ama annemi gördüğüm zaman Rumeli aksanında konuşurum ve anlattırırım bunları. O nasıldı bu nasıldı şu nasıldı vs. mutlaka. Söylerim duysunlar şey yapınlar aile içinde de işlensin bu tema diye. Ya da aklıma takılan bir şey varsa özellikle sorarım. Doğum günlerimde falan böyle eğer Bursa'da değilsem ya da annem yanımda değilse o esnada ararsın hani böyle şey yaparsın ya doğum günün kutlu olsun oğlum falan diye anlattırırım. Her yıl mutlaka bir kere anlattırırım ona doğumumda neler yaşadın anne ne hissettin anne ondan

sonra Bulgar polisi gelip nasıl ya da görevlileri gelip nasıl isim değiştirme Şeyi oldu falan dinlerim. Hafızaya almak için ya da Şey yapmak için. Atladığı ettiği nokta var mı çapraz soru sorarım doğru hatırlar mı hatırlamaz mı diye.” (G3, E, 36)

“Bunları ama dediğim gibi her mesela doğrudan bir anlatım söz konusu değil. Bir Şekilde mesela Türkan eşmeye Bulgaristan’a gittiğimizde ziyarete gidiyoruz ya baba buradaki mesele neydi falan. Biz kaşıdıka biz bazı sordukça bir Şekilde bize geri bildirim yapıyor.” (G4, E, 35)

Aktarımın yapıldığı yönündeki ifadelerin yanında ayrıca görüşmecilerin aktarımın çok fazla yapılmadığına, bu konuların konuşulmadığına dair söylemleri de bulunmaktadır;

“Ya unuttuk ya onları. Hatırlamak istemiyoruz aslında. Evde ondan da konuşulmuyor herhalde. Pek konuşulmuyor. Ya çok eskilerden konuşuluyordu.” (G2, E, 36)

“Neyse o ismi sylemicem çünkü o tarz Şeyleri biz çok fazla Şey yapmayız. O konular çok konuşulmaz isim değişikliği süreci. Çünkü o süreçte doğan bebeğe direkt o ismin verildiği usuld. Ben de ora doğumlu olduğum için bana da verildi. Ama ben söylemem hiç bi yerde. Bu isim verildi Şu isim verildi. Yani bu utanılacak bişey değil aslında, aile bi isim koyuyor benim için kulağıma üflenen isim neyse söylenen isim neyse odur. Anamın koyduğu isimdir yani. Ama rejim başka bir isim dayatıyor size. Bunu koyacaksın.” (G3, E, 36)

Aktarımın yapılmama nedenini ise yaşanan sürecin hatırlanmak istenmemesi olduğunu ifade etmişlerdir;

“İnsanların çok iyi günleri olmadığı için insanlar geçmişteki hani bizim benim için de bu geçerli benim de mesela Şu andaki işte belli bi yaşa geldim hayatımda iyi geçirdiğim ve kötü geçirdiğim dönemler var. Kötü geçirdiğim dönemlere ilişkin bana biri bişey sorsa çok anlatma heveslisi olmam muhtemelen. Onların da hikye benzer yani onlar için çok iyi geçen özellikle o asimilasyon son dönemleri çok iyi geçen yıllar değil çok da hatırlamak istemiyorlar muhtemelen.” (G4, E, 35)

Görüşmelerde, doğrudan aktarımların çok fazla olmadığı ve merak eden, araştıran ikinci kuşak bireylerin ailelerine yönelttikleri sorular üzerine bir aktarım yaşandığı görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, görüşmecilerin de bahsettikleri gibi, yaşanan kötü olayların hatırlanmak istenmemesidir. Ancak buna rağmen ailelerin bir araya toplandığı, kalabalık ortamlarda, süreci yaşayan kişilerin kendi aralarındaki konuşmalarında bir aktarım yaşanmaktadır.

3.2.2.2. Kuşaklararası Aktarımın Kaynağı

Yaşanılan göçün aktarımı genellikle doğrudan, birebir anlatı şeklinde olmayıp daha çok ailelerin bir araya geldiği durumlarda herkesin konuşması ile yapıldığı görülmüştür. Ancak buna rağmen bazı durumlarda görüşmecilerin doğrudan aktarıma şahit olduğu anlar da vardır.

	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	Toplam
Anne	1		5	1	3			9	19
Baba	3		7	4	2	5			21
Anneanne/Babaanne		1		3	2		1	3	10
Herkes/Hepsi					1	1	2	1	5
Ben/Biz			10	10					20

Tablo 8. Kuşaklararası Aktarımın Kim Tarafından Yapıldığına Dair En Yoğun Kullanılan İfadeler

Doğrudan aktarım kaynağının en fazla anne ve baba olduğu görülmektedir;

“Evde daha çok babam anlatır. Babam anlatıyor ya. Annemle babam... aslında ikisi de anlatıyorlar.” (G1, K, 26)

“Annem ya ilk gelinen zamanda ikisi de konuşuyordu bu mevzuyu Bulgaristan’ı. Çünkü noldu kim geldi kim gitti işte göçmen evrak belgeleri noldu konut verilecekmiş başvurduk mu askerlik belgesi geldi mi pasaportlar değişecekmiş gibi bazı sohbetler vardı işte yarın Balgöç’e gidilecek orada şu yapıyormuş şu imza alınıyormuş bu alınıyormuş falan onlar yetkilendirilmiş onlardan şey yapmak lazım. Macir kayıtları nerde gibi gibi gibi. Böyle bir dizi muhabbet çift taraflı konuşuluyordu. Şu anda bakıldığında yok.” (G3, E, 36)

“Yani dediğim gibi annem zaten burda doğmuş. Babam anlatıyor. Babam da hani böyle şey şeklindeki anlatıyor ya işte ne bileyim bi film şey izlediysek ya da işte o halamlar vs. hepimiz bir araya geldiysek. Babaannem işte geçen sene vefat etti. Ondan öncesinde babaannem de bizimle yaşıyordu alt katımızda. Babaannem bizle yaşadığı için o süreçte önceden yani daha çok gidip geliyordu herkes o zaman hani işte ya şurada şöyle yapmıştık gibi bi konu açılır ya hani şunu hatırlıyor musun diye öyle anlatılıyordu yani. Özellikle bunlar konuşulmuyordu artık.” (G6, K, 23)

Aile içindeki aktarımda anne ve babadan sonra özellikle babaannenin önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır;

“Kim sorarsa o anlatıyor. Yani şöyle ben babaannem geçmiş anlatmayı sever o da bazı yaşlılığın etkisi. Böyle bazen geçmişle ilgili bişey sorduğumuzda babaannem bir anlatır anlatır yani böyle uzun uzun.” (G4, E, 35)

“Genelde dayım amcam ya da amcalarım bayram toplantılarında ne bileyim hani yemek davetleri olur ya şimdi artık pandemiden sonra onlar da kalmadı da böyle hani babaannem sağken babaannem bütün çocuklarını toplar bütün kuzenler herkes toplaşır tabi muhakkak muhabbet oraya bağlanıyordu. Biz böyle geçmiştik e siz nasıl yapmıştık bizim böyle böyle kalabalıktı bizi geri gönderdiler ya da biri diyor biz Türkiye geçtik a o çay bana bir acı geldi bi acı geldi çünkü Türkiye'nin çayı Bulgaristan'da yok ya işte bana koyu döküyorlar ben çiçeğin dibine döküyorum ondan sonra kaşığı hani kapatman gerekiyormuş ya e kapatmamışım diye ben döküyorum yeniden içiyor diye 5 kere bana çay doldurdular ya o acı çayı nasıl içmek zorunda kaldım falan filan diye muhabbetler dönüyor. Hani böyle artık espriye dönmeye başladı tabi zaman geçtikten sonra.” (G5, K, 35)

“En fazla dediğin zaman benim kendi ailemden babaannem, işte onun erkek kardeşi babamın küçük dayısı hani bu ailesiyle beraber Özal'ın Türkiye'ye getirdiği en çok onlar. Onun ardından da çok küçük bir farkla hemen hemen herkes.” (G7, E, 25)

Aktarımın anne-babadan sonra en fazla babaanne tarafından yapılan ailelerde, dedenin baba küçükken öldüğü ve babaannenin göç sürecinde erkek çocukla beraber hareket ettiği görülmüştür;

“Dedem benim çok küçük yaşta babam çok küçük yaşta dedem rahmetli olmuş.” (G4, E, 35)

“Amcamlarla babam ve babaannem, dedem de yok dedem babam çok ufakken vefat etmiş, birlikte karar veriyorlar sanırım.” (G6, K, 23)

“Tabi şimdi şöyle, benim ailem baba tarafı için konuşuyorum baba babaanne ve haladan oluşuyor. Babam ve halam küçük yaşlardayken dede vefat ediyor. Tabi bu süreçte kendileri ortak karar veriyorlar. Fakat halam 89'da Türkiye'ye gelebiliyor. Babaanne ve baba ise babamın askerliğinden sebeple 92 yılında Türkiye'ye gelebiliyor.” (G7, E, 25)

Görüşmeciler ayrıca tek tek bireylerden ziyade ailedeki herkesin olayları anlattığını da ifade etmişlerdir;

“Bizde hepsi anlatır, hepsinin ortak ve aynı zamanda birbirinden farklı hikayeleri vardır. Çünkü benim ailemin içerisindeki hemen hemen her bir birey bu Bulgar baskısına karşı mukavemet göstermiş, Türklük hareketleri, Türkçülük hareketleri içerisinde yer almış insanlar. Haliyle tabi bunun da ağır bedellerini ödediler.” (G7, E, 25)

“Ya herkes anlatır bizde. Bu bahsettiğim anneannemin büyük teyzesi çok anlatırdı onun eşi olan eniştem çok anlatırdı. Anneannemle çok konuşurduk, annem bahseder. Köye gidince hala orda yaşayan amcam var, amcam Türkiye'ye gelme olayını anlatır çünkü amcamlar geri dönen ekiplerden. Daha sonrasında yani bunları dinleyerek büyüdüm gerçekten. Her bayramda her toplantılarda aile toplantılarında konuşulur yani.” (G8, K, 22)

Görüşmeciler ayrıca aktarımlarda kendi katkılarının bulunduğunu da özellikle dile getirmişlerdir;

“Benim yani bu konuda diri tutan benim. Anlatılmasını unutulmamasını şey yapıyorum. İstiyorum. Ve ben bunu STK anlamında mücadelesini verdim yani yoğun bir şekilde bu Balkan göçmen meselelerine çok yoğun olarak uğraştım. 18 yaşından beri ben göçmen STK’larındayım... Dolayısıyla bişey olduğu zaman artık şey gelmiyor ben ısrarla sorarım yani anlattırırım. Hatta aile fertlerine değil dışarda bulduğum kişiye bile anlattırırım. Yani bir defekt haline gelmiş.” (G3, E, 36)

“Mesela isim değişikliği konularını tabi bizim yaşımız ilerledikçe biz biraz bazen kaşıyorduk. İşte babaanneme babaanne noldu babama falan.” (G4, E, 35)

“Kendim şeyden sonra biraz araştırmıştım o Naim Süleymanoğlu’nun filmi çıktıktan sonra araştırmıştım. Ondan öncesine kadar tamamen işte o aileden çevreden kulaktan dolma şeyler biliyordum. O zaman bi araştırmıştım. Hani nasıl olaylar nasıl bi sistem varmış da orda o zamanki gibi işte.” (G6, K, 23)

Göçün hem öncesine hem de sonrasına dair anlatılar en fazla çekirdek aileden yani anne ve babadan aktarılmaktadır. Onlardan sonra en fazla aktarımı yapan aile bireyinin, ailenin büyükleri olduğu görülmektedir. Aktarımda, aile büyüklerinden ön plana çıkan kişi ise babaanne olmuştur. Ayrıca aktarımın oluşmasını sağlayan bir başka unsur asimilasyon sürecini anlatan filmlerdir. İkinci kuşak bireylerin bu filmleri izlemeleri ile merakları artmış ve olayların kuşaklararası aktarımının sağlanmasına yol açmıştır.

3.2.3. 1989 Göçü’nün Kuşaklararası Aktarımında Kadının Konumu

3.2.3.1. Kadının Göç Kararındaki Etkisi

Bulgaristan’dan Türkiye’ye yaşanan 1989 Göçü her ne kadar mecburi bir göç olarak görülse de göç etme ya da etmeme kararını aileler belirlemiştir. Göç etmek isteyen ailelerde kararın ortak olmasının yanı sıra kadınların daha büyük bir rolü olduğu görülmektedir. Ayrıca göç kararı ile beraber bu göçün Türkiye’ye olacağı da ailedeki kadınlar tarafından belirlenmiştir;

“Annem babama demiş. Ben burda kalıcım. Gitmek istersen gidebilirsin. Ben Bulgarların ülkesinde kalmak istemiyorum demiş. Sonra babam da öyle deyince tabi cesaret edememiş dönmeye. Sonra amcamlar da gitmemiş. Babamlar da kalmış.” (G1, K, 26)

“İsveç’i araştırıyor İsveç’e mi gitsem acaba diye. Onu takıyor kafasına. Viyana’ya mı gitsek acaba diyor. Burada annem ağırlığını koyuyor. Yani biz diyor Türkiye’ye gidicez Bursa’ya yerleşilecek, benim orda ablam var.” (G3, E, 36)

“Bursa’yı tercih etme sebepleri dediğim gibi anneannemin kardeşlerinin burda olması. Anneannemin kardeşleri Yeşilova’da yaşıyorlar. Kendi evlerini yapıyorlarmış o sıra. Anneanneler de onların bodrumuna geliyorlar orda kalmaya başlıyorlar. Birlikte yaşadılar bir süre.” (G8, K, 22)

Olağan hayat sürecinde aile içerisinde ataerkil bir yapı ön plandayken özellikle göç konusunda kadınların baskın bir rol oynaması da göçün feminizasyonu anlamında önemli bir göstergedir;

“Bursa akraba meselesi nedeniyle seçilmiştir. Ayrıca zaten gelinecek olan yer burası çünkü en fazla yoğun olarak şey alınan nokta burası. İki aile içerisinde annemin daha baskın olup da ön plana çıktığını görüyorsunuz. Aslında tam tersi geçerlidir bu konuda babam annemi dinlemiştir. Bizdeki de tipik bir Türk aile yapısıdır. Baba dominant yapı. Ama bu konuda annem ön planda yani. Şimdi yıllar sonra konuşuluyor keşke İsveç’e gitseydim diyor babam tamam mı annem de diyor ki o dönem gidenleri gördüm diyor hepsi Türkiye’ye döndü ben haklı çıktım diyor falan böyle. Bir şey vardır.” (G3, E, 36)

Göç etme kararında olduğu gibi göç etmek istemeyen ailelerde de yine kadınların bu kararda etkili olduğu belirtilmiştir;

“Ya benim anneannem orda kaldılar mesela. Onlar da şey diye kaldılar orda. Ya orda vefat ettiler. Anneannem 2 sene 2 3 sene oldu. Pandeminin başlarında vefat etti. Mesela şey dediler ben buraya bu toprakları bırakıp da bu gavurlara bu toprakları bırakmam dediler yani öyle gelmediler. Bulgarcanın b’sini de bilmiyorlar ikisi de bilmiyorlardı. Etrafta yani Bulgaristan’da yaşıyorsun. Ana dili Bulgarca ama Bulgarcanın b’sini bilmiyorlardı. Ben burayı Bulgarlara gavurlara bırakmam diyorlardı. Anneannem ve dedem için. Onlar gelmediler.” (G2, E, 36)

“Dedemin niyeti yok ben bu yaştan sonra muhacirlik yaşamam diyor. Türkiye tamam kalbimizde gönlümüzde ayrı konu da. Şimdi ev dedemin evi tabi bizim evimiz aynı zamanda bırakmak istemiyor. Hele hele babaannem çok evine ve toprağına bağlı biri o gelmek istemiyor. Kardeşleri orda çünkü şey orda gelmek istemiyor, dedemin aklını da çeliyor haliyle. Babam sürekli koşturuyor böyle şey yapıyor belge getir belge götür hazırlık içerisinde yani bi şey var dedemin merdivende takıldığını baba sen ne Türkiyecilikmiş bu falan filan diye böyle. Sonra hepsi diyor ki onlar da geldi 90lı yıllarda. Toplandılar yani hepsi. Vaktiyle diyor hani ne Türkiyecilikmiş bu falan diyen diyor o da geldi diyor. Çok uğraşıyorsun bağlamında diyor tabii, Türkiye’de ne işin var diye değil.” (G3, E, 36)

“Ama anneannemin istemediğini biliyorum. Çünkü dediğim gibi burda yeni bir hayat kurmaya başlamışlar istediği hayatı yaşamaya başlamış ve bırakıp gitmek istemiyormuş hani çok bişeyin değişeceğini düşünmüyormuş anneannem.” (G8, K, 22)

Göç etmek istemeyen kadınların, anlatılardan görüldüğü üzere ya düzenlerini bozmak istememeleri ya da zaten kendi toprağı olarak gördükleri bir yeri bırakmak istememeleri bu kararlarında etkili olmuştur. Bu düşüncelerin tam tersi düşünceye sahip olan ve göç

kararında etkili olan kadınlar da yeni bir ülkede, yeni yaşamlarını inşa etmek için çabalamışlardır.

3.2.3.1. Kadının Yeni Yaşam Alanındaki Deneyimi

Göçün ardından herkes yeni yaşamına adapte olmaya çalışırken böyle durumlarda her zaman daha fazla zorlukla karşılaşan bazı kesimler olmuştur. Bu göçte de özellikle kadınların çevreden daha fazla baskı gördüğü durumlar meydana gelmiştir. Özellikle o dönemin Türkiye’inde çalışma hayatında kadınların daha az rol aldığı bilinmektedir. Bulgaristan’da ise kadınların bir çalışma hayatının olması alışılmış bir durumdur. Bu nedenle göçün ardından kadınların hem çalışma hayatına alışık olması hem de yaşanan zor süreçte aileye destek olmak istemeleri, Türkiye’de de kadınların yoğun bir şekilde çalışma hayatına başlamasında etkili olmuştur.⁴²⁴ Ancak durumun normalleşmesine kadar geçen süreçte göçmen kadınların karşılaştıkları zorluklar da kuşaklararası aktarımlardaki bir başka konudur;

“Kadınlarımıza kötü gözle bakıldı. Çünkü burda kadınlar çalışmıyormuş. İlk bizim zamanımızda kadınlar çalışmıyormuş. O yüzden annemler işte muhacir kadınları çalışmaya başladığında işte kötü kadın olarak görünüyorlarmış. Hep konuşuyorlarmış ediyorlarmış. Biz öğrettik birazcık da”. (G1, K, 26)

“Ya şimdi buraya benim sadece duyduğum kadarıyla şey, o dönemde geldiğimiz zamanlar 89-90 zamanlarında kadınlar genelde çalışmıyormuş burda. Yani kadınlar çalışmadığı için burda şimdi bizim annelerimiz, bayanlar, ablalarımız, teyzelerimiz, halalarımız yani tek başına hiçbir şey yapamazsın buraya ilk geldiğin zaman zaten çok düşük ücretlerle çalıştırıyorlar seni onlar da çalışmaya başlamışlar tekstil fabrikalarında böyle şey yerlerde yani böyle farklı gözle o dönemlerde kendimizi kabullendirene kadar insanlar bizi tanıyana kadar farklı dedikodular döndürüyorlarmış. Mesela ta kaç seneler sonra bizim ilk taşındığımız kiradaki karşı komşumuz vardı. Annem emekli olmuştu annem emekli olduktan sonra şunu dedi mesela şuna şahit olmuşum. İşte size ilk geldiğiniz zamanlarda çalışmaya başlayınca kötü şeyler söylemiştik. Hakkınızı helal edin. Şimdi siz evde emekliliğinizi yaşıyorsunuz. Siz aslında en doğrusunu yapıyormuşsunuz. Şu an yani benim evde oturup emekli olup emekli maaşınla rahat hayat sürdüreceğim yaşta şu an ben çalışıyorum bu yaşta diye söylemişlerdi.” (G2, E, 36)

“Annem de bir boyahaneye girdi boyahanede çalışmaya başladı. Anneme de işte herhalde demiş kim demişse sigortalı çalış asla sigortasız asla işe girme. O da bi tutturdu ben sigortasız çalışmam diye sigortalı bir iş buldu.” (G5, K, 35)

---

⁴²⁴ Bu konuda Ayşe Parla’nın, göçün feminizasyonu açısından 1989 Göçü özelinde göçmen kadınların çalışma hayatını inceleyen makaleleri önemlidir; Ayşe Parla, “Remembering across the Border: Postsocialist Nostalgia among Turkish Immigrants from Bulgaria,” *American Ethnologist* 36, no. 4 (2009): 750–767; Ayşe Parla, “Irregular Workers or Ethnic Kin? Post-1990s Labour Migration from Bulgaria to Turkey,” *International Migration* 45, no. 3 (2007): 157–181.

Göçmen kadınların yaşadıkları bu zor dönem Yuval-Davis'in üçlü baskı modelinin farklı bir versiyonu oluşturmaktadır. Yuval-Davis'in kesiştirdiği "siyah-kadın-işçi" yerine burada "göçmen-kadın-işçi" kesişimi görülmektedir. Göçmen kadınlar yeni geldikleri bölgede hem göçmen olmanın hem de kadın olmanın zorluğunu yaşarken bir yandan da aileye destek olmak amacıyla çalıştıkları için ayrıca zorluk yaşamaktadır.

Çalışma hayatı ve anne olan bir kadının belki de en önemli sorunu çocuklarıdır. Bu sorunun çözümünde ise daha çok anneanne ya da babaanne gibi aile büyüklerinin yardımı görülmektedir;

"İşte buldukları ilk işe girmeye çalışıyorlar. Annem babam ikisi de. Babaannem yaşlı, abime bakıyor." (G1, K, 26)

"Kirada anne baba çalışıyor biz küçük yaştayız sağ olsun babaannem vardı o zaman babaannem baktı bana. O zaman kardeşim yoktu." (G2, E, 36)

Çocukların bakımına yardımcı olacak bir aile büyüğünün olmadığı aileler de bulunmaktadır. Kadınların o dönemde daha yeni çalışma hayatına başlamış olmalarına rağmen bu süreçte onlara sağlanan bazı olanaklara da anlatılarda yer verilmiştir;

"Şimdi 90lı yıllar Türkiye'sinin güzel bir özelliği vardır şu anda yok. Bu kötü bir şey şu anda. Fabrikaların kreşleri vardı. Öyle kadın doğrudan doğruya şey yapamaz yani alıp da ben gidiyorum çalışmaya. Çocuklara kim bakacak. İşte fabrikaların kreş imkanıyla beraber ablam da ben de kreşte büyüdük baktığımız zaman. Çünkü annem çalışıyor 8 saat. Biz de kreşteyiz o esnada. Anaokulu kreş arası." (G3, E, 36)

Göçün ardından yaşanan adaptasyon sürecinde her ne kadar kadın ve erkekler ortak hareket etseler de bazı durumlarda kadınların biraz daha zorluk çeken tarafta olduğu görülmektedir. Bu duruma dikkat çekilerek çalışan kadın ile erkek arasındaki farklılardan da bahsedilmiştir:

"Çünkü bir tık daha erkekler bizde daha şey rahat. Ne bileyim yani bir tık daha keyfine şey yapar kadınlar biraz daha böyle tutucu, cimriliğe giden tarafında. Erkekler de evet evim olsun şeyim olsun diye uğraşmış ama kadınlarda o bi noktada cimriliğe doğru kaymış. Tuta tuta artık oraya da kaymış. Çünkü herhalde şey bu da kadınlar da şimdi çalışmış akşam eve gelmiş çocuk var yemek yapılacak onlarla şey yapmış erkekler bir tık daha işte çalışmış akşam eve gelmiş yemeğini yemiş öyle birazcık dışarıya çıkayım olmuş erkeklerde kadınlara göre daha fazla. Öyle şey bi durum hiçbir zaman olmamış sen

çıkamazsın edemezsin gibi bir durum hiçbir zaman olmamış. Ama genel olarak herhalde hayat oraya evriltti onları. Öyle bir şey vardı kadınlarda gördüğüm.” (G6, K, 23)

Bazı görüşmecilerin aktardıkları anlatılar özenle incelendiğinde, bahsettikleri babaanne figürü dikkat çekmektedir. Özellikle dedenin vefat ettiği ailelerde babaanne erkek çocuğu ile beraber hareket etmiştir:

“Zaten babamın babası yok. Babaannem sadece bizimle gelmiş.” (G1, K, 26)

“Bizim şimdi babamlar 7 kardeşler. Ama göçtükleri zaman, babam en küçükleri diğer hepsi evlenmiş zaten. Bir tek babam bekarmış ama bir de amcam var. Diğer hepsi 5 tane de halam var. Amcam sanırım yakında oturuyormuş. Amcamlarla babam ve babaannem, dedem de yok dedem babam çok ufakken vefat etmiş, birlikte karar veriyorlar sanırım.” (G6, K, 23)

“Tabi şimdi şöyle, benim ailem baba tarafı için konuşuyorum baba babaanne ve haladan oluşuyor. Babam ve halam küçük yaşlardayken dede vefat ediyor. Tabi bu süreçte kendileri ortak karar veriyorlar. Fakat halam 89’da Türkiye’ye gelebiliyor. Babaanne ve baba ise babamın askerliğinden sebeple 92 yılında Türkiye’ye gelebiliyor.” (G7, E, 25)

“Erkek kardeşi de Adana’ya gitmişti Adana’da yaşadığı çok uzun süre sonra Çorlu’ya yeni döndü mesela. Ama onlar mesela hayatlarını Adana’da kurdular. Bu geri döndü dediğim bir kardeşi daha var dedemin. O mesela o da Adana’ya gidiyor ama Adana’da düzeni tutturamadığı için babaanne ile o Bulgaristan’a geri dönmüş.” (G8, K, 22)

“Mesela babaannemi düşünüyorum. Yaşlı yakinen gördüğüm. Ama onda şeyinde etkisi var şimdi eşini çok erken kaybetmiş. 7 tane çocuk. Gerçi yani eşini kaybettiğinde babam en küçükleriymiş ama en büyük halamla babam arasında da baya bi yaş farkı varmış yani. Babam doğduğunda halam 5 6 aylık evliymiş sanırım en büyük halam. Öyle bir fark var. Yani o yüzden o babaannemde şey var eşini kaybetmesi de bence bunda etkili sadece göç değil yani. Buraya geldikten sonra da o çok fazla dirayetli olması gerektiği. İşte şey ailesine yönetmesi gerektiği hani farklı bir yere gelmeleri de evet bunda bir etken kesinlikle çünkü onu da hep söylüyordu. Ama eşini kaybetmesi de bi etken tamamen buna bağlayamam. Yani mesela çocukları dediğim gibi daha göçmeden önce evlenmiş çoğu babam dışındakiler ama hani hiçbir zaman elini eteğini çekmemiş. Çünkü farklı bir yere geldikleri için işte hepsi her dönemde çalışmadığı için. Evet hep çalışmaya çalışmışlar ama hani düzenli bir iş değil mesela. Ellerinde net bir meslekleri olmadığı için bir gün a işinde çalışırken 3 gün sonra b işinde çalışmışlar. Arada 2 gün boş napcak? Hiçbir yerden başka geliri yok. Babaannem mesela o yüzden hep şey yapmış yani çalışmış. Ne zamana kadar herhalde bi 65 70 yaşına kadar falan çalışmış olabilir babaannem. Ama o çalıştığında da kendinden çok yine mesela hep çocuklarına koşturdu. Ne bileyim işte onun tüpü bitmiş ona gideyim. Bunun kahvaltılığı yok onun kahvaltılığını alayım falan. Dediğim gibi ama diğerlerinin de net bir işi olmadığı için babaannem o koruma şeyini hiç bırakamamış onların üstünden.” (G6, K, 23)

Babaanne figürünün göç sonrası hayatta çocuklarına her konuda destek olması görüşmecinin aile hayatındaki dikkat ettiği önemli bir nokta olmuştur. Yukarıdaki son alıntıda görüldüğü üzere bu durumun oluşmasındaki nedeni ise hem bir göç yaşamış olması hem de eşini erken yaşta kaybetmiş olmasına bağlamaktadır.

SONUÇ

Bir tarihin yazılması için anlatılardan faydalanılmaktadır. Bu anlatılar ilk olarak aile içerisinde ortaya çıkmakta ve bir tür aile belleği oluşturmaktadır. Aile belleklerinin tarihi öneme sahip bir olay etrafında şekillenmesi ise bir milletin, ülkenin tarihine ışık tutmaktadır. Buradan yola çıkarak ortaya atılan kuşaklararası aktarım kavramı hem ileriye hem de geçmişe hitap etmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Özellikle göç ve savaş gibi toplumsal travmalara neden olan olayların aktarımları, ülkelerin tarihine yönelik bilgilere ulaşma konusunda yardımcı olmaktadır. Bu nedenle aralarında hem çatışmaların hem de göçlerin yaşandığı iki ülke olan Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ilişkiler, aktarım konusunun incelenebileceği örnek olaylar barındırmaktadır.

Türkiye ile Bulgaristan arasında, Osmanlı Devleti döneminden itibaren, sürekli olarak bir göç süreci yaşanmaktadır. Bu süreç, Osmanlı Devleti zamanında Balkan topraklarının fethedilmesi ve İskân Kanunu çerçevesinde bu bölgeye Türk nüfusun yerleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Ardından Balkanlar'da milliyetçilik akımlarının yükselmeye başlaması ve Osmanlı Devleti'nin gerileme sürecine girmesi ile bölgedeki Türk nüfusun Anadolu'ya göçleri başlamıştır. Bulgaristan'dan Anadolu'ya yönelik ilk büyük göç Osmanlı Devleti döneminde 1877-1878 yılları arasında, 93 Harbi sonucunda yaşanan göçtür. Osmanlı Devleti'nin bu savaşta Rusya'ya yenilmesi üzerine, Rusya desteğine sahip olan Bulgar halk, Osmanlı hakimiyetinden ayrılarak kendi devletlerini kurma hakkını elde etmişlerdir. Rusya, bu topraklar üzerinde tek milletli bir devlet kurma isteği nedeniyle bölgede yaşayan Türkler'e karşı asimile çalışmaları yürütmüş ve soykırım gerçekleştirmiştir. Bu süreçlerin ardından yaşanan Balkan Savaşları sonucunda ise Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında anlaşma imzalanarak Türklerin hakları korunmaya çalışılmış ve göç sürecinin kanuni alt yapısı hazırlanmıştır.

Balkan Savaşları'nın ardından göç süreci her ne kadar düzenli bir şekilde ilerlemeye devam etse de Bulgaristan'da komünist rejimin iktidara gelmesi ile Türk göçleri engellenmeye başlanmıştır. Komünist rejim, işgücü kaybının önüne geçmek amacıyla

göçleri engellemeye çalışsa da uyguladıkları politikalar nedeniyle azınlıkların göç isteklerini tetiklemişlerdir. Bu durumun sonucunda ise 1950-1951 yılları arasında kitlesel göç yaşanmıştır. Türkiye'nin göçleri kabul etmesi ile büyük çaplı bir işgücü kaybı yaşayan Bulgaristan hükümeti politikalarında değişikliklere giderek göçleri engellemeye çalışmıştır. Bu sürecin ardından Bulgaristan ile Türkiye arasında 1960lı yıllardan sonra verimli bir ilişki süreci başlamıştır. Buna bağlı olarak 1968-1978 yılları arasında Yakın Akrafa Göçü olarak adlandırılan anlaşma çerçevesinde düzenli bir göç süreci yaşanmıştır.

Bulgaristan'ın daha önceden Pomaklara yönelik uyguladığı asimilasyon politikalarına tepki gösterilmemesi ile 1980li yıllara gelindiğinde bu politikaların uygulama alanına Türkler de dahil edilmiştir. Politikalar genel olarak isim değişikliği, ibadet kısıtlaması, dil yasağı şeklinde görülmektedir. Bulgarlar, "Türklerin aslında Bulgar olduğu" sloganı ile başlattığı bu dönemi soya dönüş süreci olarak adlandırmaktadırlar. Asimilasyon politikalarının 1984 yılı itibariyle daha da artmasının üzerine, ülkede yaşanan olaylar için Türkiye'den gelen tepkilere karşı Bulgaristan, ülkede Türklerin bulunmadığını iddia etmiştir. Türkiye'nin Türklere uygulanan asimilasyona tepki göstermesi, Bulgaristan'ın ise bu asimilasyonu kabul etmemesi ile iki ülke arasında nota alışverişleri başlamıştır. Ayrıca bu süreçte Türkiye'nin çeşitli ülke topluluklarına konuyu taşıması ile diğer bazı ülkeler de Bulgaristan'a tepki göstermişlerdir. 1989 yılının mayıs ayında olayların doruk noktasına ulaşması ile Bulgaristan sınırları açmış ve 1989 Göçü yaşanmıştır.

Bu çalışmada Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik son büyük göç olan 1989 Göçü politik bir deneyim olarak seçilmiş ve çalışmanın evreni olarak göç ile Bursa iline gelen ikinci kuşak bireyler düşünülmüştür. Buradan yola çıkılarak oluşturulan örnekleme ise göç sürecini hatırlamayan ya da hiç yaşamayan 4 kadın ve 4 erkek birey bulunmaktadır. Bu kişiler ile yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin sonucunda ise 1989 Göçü'ne dair anlatıların, sürece yakın tarihlerde doğup büyüyen kuşağa aktarıldığı görülmektedir. Nedeni ise olayların yaşandığı süreçte daha fazla konuşuluyor olması ya da göçü yaşayan ancak hatırlamayan kişilerin büyüdükçe yaşananların farkına varması

olabilir. Ayrıca ikinci kuşak göçmenlerde daha çok yaşanan olayları merak eden, araştıran ve sorgulayan kişilerin aktarım sürecine katkı sağladığı da görülmektedir.

Araştırma sonucunda yapılan aktarımların genel olarak zorunlu isim değişikliği ile birlikte Türkiye’de yaşanan zorluklar hakkında olduğu söylenebilmektedir. En fazla aktarılan konunun isim değişikliği olmasının nedeni de yine en fazla bu konudan etkilenilmiş olmasıdır. Bulgaristan’da yaşayan Türk nüfusun isim ve kimlik değişimine tepkileri ve bu konudaki düşünceleri anlatılarda en fazla yer kaplayan konular olmuştur. Bunun yanında Türkiye’de yaşanan zorluklar ve göç eden ailelerin Bursa’da yeni bir hayat kurma çabası ikinci kuşağı etkileyen ve anlatılarda en fazla bahsettikleri başka bir konudur. Tüm bu konuların aktarımına bakıldığında, 1989 Göçü’ne dair kuşaklararası aktarımın kaynağı olarak tek bir aile bireyine yönelim olmadan aile toplantısı ya da bayram gibi etkinliklerde bir araya gelen aile bireylerinin hepsi tarafından ikinci kuşağa bir aktarım olduğu görülmektedir. Ayrıca sürecin zorluğu ve süreci yaşayan kişilerin bu günleri hatırlamak istememeleri nedenlerinden ötürü detaylı aktarım yapılmadığı da görüşmelerin bahsettiği bir başka husustur.

Çalışmada incelenen bir diğer konu kuşaklararası aktarımda ve göçte kadının konumunu anlamaktır. Araştırmada elde edilen verilere göre yaşanan göçte göçe karar veren, bu konuda baskın olan tarafın kadınlar olduğu görülmektedir. Sadece göç kararında değil göç edilecek yerin Türkiye ve Bursa olması konusunda da aile içindeki kadınlar etkili olmuştur. Ayrıca göç etmeyen ailelerde de bu kararı veren kişinin yine kadınlar olduğu görülmektedir.

Göç etmeyen kadınlar, Bulgaristan’da var olan düzenlerini korumaya çalışırken, göç eden kadınlar ise Türkiye’de yeni hayatlarını kurmaya çalışmışlardır. Yeni yaşama adapte olmak için göç eden kişilerin ilk olarak barınabilecekleri bir ev ve hayatlarını idame ettirebilecek bir iş bulmaları gerekmektedir. 1989 Göçü ile gelen kişilerin çoğunluğu barınma sorununa, daha önceden gelen akrabalarının yanına giderek ya da tek bir evde birden fazla aile birlikte yaşayacak şekilde plan yaparak çözüm bulmuştur. Ancak bu

çözümlerin kalıcı olmadığı bilindiği için her türlü işlerde çalışılmaya başlanmıştır. Gelen göçmenler, bir an önce kendi özel hayatlarını kurmayı istedikleri için kadınlar da iş bularak çalışma hayatına başlamışlardır. Göçün yaşandığı dönemde Türkiye’de kadınların çalışma hayatında etkin bir rol oynamamaları nedeniyle göçmen kadınların çalışmaları tepki görmüştür. Bu konu, göçmen olmayan kadınlar ile göçmen olan kadınların yaşadıkları deneyimlerin farklılıkları açısından önemli bir noktadır. Ancak ilerleyen süreçte bu durum ülkeye de olumlu bir katkı sağlayarak kadınların çalışma hayatına girmelerine yol açmıştır.

Yapılan analizler sonucunda 1989 Göçü, göçmen kadınların hem göç kararında hem de yerleştikleri bölgelerdeki kadınların çalışma hayatına katılmasında etkin bir rol oynamaları ayrıca değerlendirilebilir. Bu çerçeveden bakıldığında 1989 Göçü, göçün feminizasyonu konusunda önemli bir etkiye sahiptir. Ayrıca göçü yaşayan bireylerin, deneyimlerini kuşaklararası aktarım yoluyla ikinci kuşağa aktarmaları, göçmen deneyimlerinin daha iyi anlaşılabilmesine yardımcı olmaktadır. 1989 Göçü deneyimleri, Bulgaristan ile Türkiye arasındaki günümüze en yakın göç olmasından dolayı, hafızalarda diğer göçlere göre daha net yer tutmaktadır. Bu nedenle 1989 Göçü, insan deneyimlerini anlamlandırmayı ön planda tutan kesişimsellik araştırmalarında incelenebilecek bir deneyimdir.

Bu çalışma boyunca iki soruya yanıt aranmıştır. Bu sorulardan bir tanesi kadının anlatılardaki konumunu anlamaya yöneliktir. Yapılan görüşmeler ve analizler sonucunda 1989 Göçü’nün kuşaklararası aktarımı ile oluşturulan anlatılarında kadının konumu, deneyimleri ve çevresine sağladığı etkiler açık bir şekilde görülmüştür. Çalışmanın ikinci sorusu ise göç anlatılarının kadın ve erkek bireylerde ne derece farklılaştığı konusudur. Bu anlamda farklılık gösteren tek konu kadın görüşmecilerin bahsettikleri, birinci kuşak göçmen kadınların kurmuş oldukları düzene ve memleket olarak ifade edilen toprağa karşı gösterdikleri bağlılığıdır. Ancak genel olarak bakıldığında anlatıların analizinde çalışmanın bu sorusuna dair net bir sonuca ulaşamamıştır.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin. *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. 1st ed. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- . “Türkiye’nin Son Elli Yıllık Emek Göçü: Yotum, Eleştiri, Öngörü.” In *Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*, edited by Murat Erdoğan and Ayhan Kaya, 259–276. 1st ed. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Adıgüzel, Yusuf. *Göç Sosyolojisi*. 4th ed. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020.
- Ağanoğlu, H. Yıldırım. *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makûs Talihi: Göç*. 7th ed. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Akan, Esmâ, and Nazife Gürhan. “Feminizmin ‘e- Hali’: Dijital Feminizm Üzerine Bir Araştırma.” *HAFIZA Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 2, no. 2 (2020): 4–22.
- Akça, Bayram. “1945-1990 Türk-Bulgar İlişkileri ve Bu Dönemde Muğla Vilayetine İskân Edilen Bulgaristan Muhacirleri.” *atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 24, no. 70 (2008): 75–92.
- Akdoğan, Nevin. “Uluslararası Göç Kavramı Çerçevesinde Türkiye’de Göç Yönetimi.” Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, 2019.
- Aker, A. Tamer. “Zorunlu Göç Yaşayan Ailelerin İkinci Kuşak Üyelerinin Sağlık Durumu.” Kocaeli Üniversitesi, 2006.
- Akıncı, Abdulvahap. “Milliyetçiliğin Kökenleri: Etnisite/Ulus (Millet) İlişkisi.” *İnsan ve İnsan Dergisi*, no. 21 (2019): 413–430.
- Akıncı, Zeynep. “Zorunlu Göç ve İtici Göçün Etkilerine İlişkin Algılar: Diyarbakır Örneği.” Balıkesir Üniversitesi, 2016.
- Akman, Halil. *Paylaşılamayan Balkanlar*. Edited by Deniz Saraç. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
- Akşit, Bahattin. “İç Göçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış.” In *Türkiye’de İç Göçler*, 22–37. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998.
- Aksu, Aslıhan, and Duygu Vefikuluçay Yılmaz. “Feminist Teorilerde Kadın Kimliği.” *TSosyal Bilimler Dergisi* 6, no. 37 (2018): 406–412. http://www.sobider.com/Makaleler/1454674258_4030 Bünyamin SARIKAYA.pdf.
- Aktel, Mehmet, and Ümmühan Kaygısız. “Türkiye’de Göç Yönetimi.” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 23, no. 2 (2018): 579–604.
- Albayrak, Tuğba. “Almanya’da Yaşayan III. Kuşak Türklerde Sık Kullanılan Kod Aktarım Türleri - Bir Söylem Analizi.” Selçuk Üniversitesi, 2020.
- Alp, İlker. *Milli Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri ve Bulgaristan Türklerinin Yardımları*. 1st ed. İstanbul: Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yayını, 2019.

- Alptekin, Duygu. "Sokaktan Akademiye: Kadın Hareketinin Kurumsallaşma Süreci." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 26 (2011): 33–43. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=sih&AN=76320057&site=ehost-live>.
- Altman, Rick. *A Theory of Narrative*. Columbia University Press. New York: Columbia University Press, 2008.
- Andonyan, Aram. *Balkan Harbi Tarihi*. İstanbul: Sander Yayınları, 1975.
- Anthias, Floya. "Transnational Mobilities, Migration Research and Intersectionality: Towards a Translocational Frame." *Nordic Journal of Migration Research* 2, no. 2 (2012): 102–110.
- Anthias, Floya, and Nira Yuval-Davis. "Contextualizing Feminism: Gender, Ethnic and Class Divisions." *Feminist Review*, no. 15 (1983): 62–75.
- Arat, Necla. *Feminizmin ABC'si*. İstanbul: Simavi Yayınları, 1991.
- Assmann, Jan. *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Translated by Ayşe Tekin. 2nd ed. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Atan, Meltem. "Radikal Feminizm: 'Kişisel Olan Politikadır' Söyleminde Aile." *The Journal of Europe - Middle East Social Science Studies* 1, no. 2 (2015): 1–21.
- Atasoy, Emin. *Asimilasyon Çemberinde Bulgaristan Müslümanları*. 1st ed. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2018.
- . *Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kısacasında Bulgaristan Türkleri*. Edited by İbrahim Atalay, Kenan Mortan, and Metin Ayıışı. Bursa: MKM Yayıncılık, 2011.
- Avcil, Ceren. "Kesişimsellik: Feminizmde Kapsam Genişlemesine Doğru." *e-Şarkiyat İlmî Araştırmaları Dergisi* 12, no. 4 (29) (2020): 1290–1312.
- Bachleitner, Kathrin. *Collective Memory in International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 2021.
- Bal, Hüseyin. *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. 1st ed. İstanbul: Sentez Yayınları, 2016.
- Barlas, Dilek. "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası." In *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, 361–371. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Barthes, Roland. "Introduction to the Structural Analysis of Narratives." In *Narrative Theory: Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*, edited by Mieke Bal, 65–94. New York: Routledge, 2007.
- Bartram, David, Maritsa V. Poros, and Pierre Monforte. *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*. Ankara: Hece Yayınları, 2017.
- Baş, Türker, Ulun Akturan, Mustafa Amarat, and Vd. *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri*. Edited by Türker Baş and Ulun Akturan. 3rd ed. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017.

- Bayraktarova, Emine. "Bulgaristan'dan 1989 Zorunlu Göçünün Uluslararası İlişkiler Boyutu." In *25. Yılında Bulgaristan'dan 1989 Göçü*, edited by Seher Boykoy, 24–26. 1st ed. Bursa: Nilüfer Belediyesi Yayınları, 2015.
- Bıçaklı, Hüseyin Avni. "Türkiye Bulgaristan İlişkileri (1919-1988)." Ankara Üniversitesi, 1988.
- Blacker, Uilleam, and Alexander Etkind. "Introduction." In *Memory and Theory in Eastern Europe*, edited by Uilleam Blacker, Alexander Etkind, and Julie Fedor, 1–22. New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- Börklü, Meşkure Yılmaz. "Tarihî Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye'nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları." *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 10 (1999): 61–79.
- Brettell, Carolina B., and James F. Hollifield. "Migration Theory." In *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, edited by Caroline B. Brettell and James F. Hollifield, 1–36. 3rd ed. New York: Routledge, 2015.
- Burnett, Judith. *Generations: The Time Machine in Theory and Practice. Generations: The Time Machine in Theory and Practice*. Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2010.
- Buz, Sema. "Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma." *Toplum ve Sosyal Hizmet* 18, no. 2 (2007): 37–50.
- Çağlayan, Savaş. "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi." *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 17 (2006): 67–91.
- Castles, Stephen, and Mark J. Miller. *Göçler Çağı*. 1st ed. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Çavuşoğlu, Merve. "Otobiyografik Bellek ve Kültürleşme Arasındaki İlişki: Çocukluk Döneminde Göç Eden Yetişkinlerin Benlik Yapıları ve Çocukluk Anıları." Uludağ Üniversitesi, 2014.
- Cebeci, Musa. "Sosyolojik Açından Göç ve Göçmenlerin Sosyal Kültürel Entegrasyonları: Kavramsal Bir Çerçeve." In *Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu*, edited by Kadir Canatan, Mehmet Birinci, İsmail Çağlar, Yuliya Kryvenko, Sena Öksüz, and Fatih Altun, 135–157. 1st ed. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Cebecioğlu, Güngör. "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki İlişkiler." In *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, 191–211. Ankara: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Çelik, Fatih. "Ekonomik Yönleriyle İç Göç Olgusu (Teori ve Uygulama)." Erciyes Üniversitesi, 1999.
- Ciğerci Ulukan, Nihan. "Göçmenler ve İşgücü Piyasası: Bursa'da Bulgaristan Göçmenleri Örneği." Marmara Üniversitesi, 2008.
- Çiydem, Emre. "Kadınlarda Çocukluk Çağı Travmalarının Ruh Sağlığı ve Aile İşlevselliğine Etkisinin Kuşaklararası Bağlamda İncelenmesi." İstanbul

Üniversitesi, 2022.

- Coaston, Jane. "The Intersectionality Wars." *Vox*. Last modified 2019. <https://www.vox.com/the-highlight/2019/5/20/18542843/intersectionality-conservatism-law-race-gender-discrimination>.
- Cohen, Robin. "Introduction." In *Theories of Migration*, edited by Robin Cohen, xi–xvii. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 1996.
- Çöl Güder, Gönül. "Öteki Olmak: 1989 Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yapılan Göç Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma." İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, 2020.
- Collins, Patricia Hill. "Toward a New Vision: Race, Class, and Gender as Categories of Analysis and Connection." *Race, Sex & Class* 1, no. 1 (1993): 25–45.
- Collins, Patricia Hill, and Sirma Bilge. *Intersectionality*. 1st ed. Cambridge: Polity Press, 2016.
- Crenshaw, Kimberle. "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics." *University of Chicago Legal Forum* (2018): 139–167.
- Creswell, John W. *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. Edited by Selçuk Beşir Demir. Translated by Mesut Bütün, Hülya Ercan, Seher Mandacı Şahin, Esra Bukova Güzel, İbrahim Erdoğan, Selçuk Beşir Demir, F. Işıl Bilican, Murat Bursal, Yüksel Dede, and Güney Hacıömeroğlu. 3rd ed. Ankara: Eğiten Kitap, 2017.
- . *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Edited by Selçuk Beşir Demir and Mesut Bütün. 6th ed. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2021.
- Croce, Benedetto. "La Storia Ridotta Sotto Il Concetto Generale Dell'arte." In *Primi Saggi*, 3–41. Bari, 1951.
- Currie, Mark. *About Time: Narrative, Fiction and The Philosophy of Time*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.
- Davis, Kathy. "Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful." *Feminist Theory* 9, no. 1 (2008): 67–85.
- Dayan, Cansu. "Konumlandırılmış Akademik Marjinalizasyondan Konumlandırılmış Biraradallığa: Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları." *Fe Dergi* 11, no. 2 (2019): 51–64.
- Dedeoğlu, Saniye, and Çisel Ekiz Gökmen. "Göç Teorileri, Göçmen Emeği ve Entegrasyon: Kadınların Yeri." In *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları*, edited by Kristen Biehl and Didem Daniş, 18–37. İstanbul: SU Gender & GAR, 2020.
- Demirel, Muammer. "XIX. Yüzyılda Bursa'da Göçmen İskânı." In *Bursa'nın Zenginliği: Göçmenler*, edited by Zeynep Dörtok Abacı, 31–56. 2nd ed. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2009.

- Demirhan, Yılmaz, and Seyfettin Aslan. "Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi." *Birey ve Toplum Dergisi* 5, no. 9 (2015): 23–62.
- Deniz, Taşkın. "Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye." *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 18, no. 1 (2014): 175–204.
- Denzin, Norman K., and Yvonna S. Lincoln. "Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research." In *The Sage Handbook of Qualitative Research*, edited by Norman K. Denzin and Yvonna S. Lincoln. 3rd ed. London: SAGE Publications, 2005.
- Derin, Görkem. "Kuşaklararası Eksende Psikiyatrik Temelli Çocuk Yetiştirme Stillerinin Travma, Bağlanma ve Dissosiyasyon Açısından İncelenmesi." İstanbul Üniversitesi, 2018.
- Dhamoon, Rita Kaur. "Considerations on Mainstreaming Intersectionality." *Political Research Quarterly* 64, no. 1 (2011): 230–243.
- Dikici, Erkan. "Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marxist ve Radikal Feminizm Teorileri." *The Journal of Academic Social Science Studies*, no. 43 (2016): 523–532.
- Donovan, Josephine. *Feminist Teori*. Edited by Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, and Fevziye Sayılan. 8th ed. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Duman, Duygu. "Türkiye'de Bulgaristan Göçmenlerinin Entegrasyonunun Kuşaklararası Karşılaştırması: İzmir Örneği." Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2022.
- Durmaz, Asya. "Bitmeyen Muhacirlik: Balıkesir'de Göçmen Konutlarında Yaşayan 1989 Bulgaristan Göçmenleri." Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019.
- Efe, Haydar. "Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de Yaşanan Göçler." *Sosyal Bilimler Metinleri*, no. 1 (2018): 16–27.
- Ekinci, Didem. "Bulgaristan'da Büyük Göçle Sona Eren 1984-1989 Asimilasyon Süreci ve Uluslararası Tepkiler." In *Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü Giriş*, edited by Hüseyin Mevsim and Muzaffer Kutlay, 151–186. Ankara: USAK Yayınları, 2013.
- Eklemezler, Sercan. "Toplumsal Hafıza ve Mekân: Bulgaristan Göçmeni Kadınların Deneyimleri ve Bursa Göç Tarihi Müzesi." Anadolu Üniversitesi, 2018.
- Ekmekçi, F. Özden. "Sözel Bellek ve Hatırlama." *Dilbilim Araştırmaları Dergisi* 2, no. 50 (1991): 50–58.
- Emek İnan, Canan. "Türkiye 'de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme." *Göç Araştırmaları Dergisi* 2, no. 3 (2016): 10–33.
- Er Savaş, Gülcan. "Kültürlerarası İletişimde Dış Göç Olgusu ve Kimlik Sorunu: 1989 Yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Türk Göçmenleri Üzerine Bir Çalışma (İstanbul-İkitelli Örneği)." Marmara Üniversitesi, 2011.
- Erdoğan, Barışhan, and Erdiñç Öztürk. "Ruhsal Travmanın Aktarımında Narsisizm." *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 3, no. 3 (2018): 11–19.
- Erendil, Muzaffer. *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri*. Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı, 1976.

- Ersoy McMeekin, Nesrin. "Bulgaristan'ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü." In *Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü Giriş*, edited by Hüseyin Mevsim and Muzaffer Kutlay, 97–125. Ankara: USAK Yayınları, 2013.
- Eşim, İbrahim. "Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçlerin Mekânsal Etkileri (Bursa'daki Bulgaristan Göçmenleri Örneği)." Bursa Uludağ Üniversitesi, 2020.
- Gedik, Esra. "Dünyada ve Türkiye'de Dijital Feminizm İncelemesi: Gençlerin Dijital Aktivizm Deneyimleri." *Toplum ve Kültürel Araştırma Dergisi*, no. 5 (2020): 123–136.
- Göç İdaresi Başkanlığı. "İkamet İzni İle Ülkemizde Bulunan Yabancıların Yıllara Göre Dağılımı." <https://goc.gov.tr/ikamet-izinleri>.
- . "Yıllara Göre Türkiye'ye Giriş." Last modified 2022. <https://goc.gov.tr/giris-cikis>.
- . "Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı." <https://goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>.
- Guha, Sumit. *History and Collective Memory in South Asia 1200-2000. Contemporary South Asia*. Vol. 29. University of Washington Press, 2019.
- Güler, Ahmet, Mustafa Bülent Halıcıoğlu, and Serkan Taşgın. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*. 2nd ed. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015.
- Güler, Gülsevin. "1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Yerel Kültüre ve Tarihe İlişkin Algıları." Uludağ Üniversitesi, 2014.
- Gülerler, Ecem. "Narrative's Transformation From Paranoia to Schizophrenia: The Function of Memory and Time in Narrative Space in Fin-de-Siecle and Postmodern Novels." Ege Üniversitesi, 2021.
- Güneş, Fatime. "Feminist Kuramda Ataerki Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme." *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27, no. 2 (2017): 245–256.
- Güngör, Ayşenur. "Transgenerational Transmission of Trauma: Investigating Cognitive, Emotional and Behavioral Forms of Transmission Among Marmara Earthquake Survivors." TED Üniversitesi, 2018.
- Gürbüz, Sait, and Faruk Şahin. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. 5th ed. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.
- Gürkan, Mustafa. "Sosyolojik Açıdan Göç ve Yasadışı Göç Hareketleri." Kırıkkale Üniversitesi, 2006.
- Gürsoy, Hazar Ege, and Yuliya Biletska. "Azınlık Haklarına Kuramsal Bir Bakış ve Bir Etnik Demokrasi Örneği Olarak Gürcisten." In *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar*, edited by Ayşegül Aydınğün, Ali Asker, and Aslan Yavuz Şir, 49–81. 1st ed. Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016.
- Gürsoy, Zehra. "Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinde 1989 Krizi: Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme." Yıldız Teknik Üniversitesi, 2013.
- Halaçoğlu, Ahmet. "Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)."

- Ankara Üniversitesi, n.d.
- Halaçoğlu, Yusuf. "Bulgaristan." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C.6*, 1992.
- . *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. 5th ed. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Halbwachs, Maurice. *On Collective Memory*. Chicago: The University of Chicago Press, 1992.
- Harding, Sandra. "Introduction: Standpoint Theory as a Site of Political, Philosophic, and Scientific Debate." In *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual and Political Controversies*, edited by Sandra Harding, 1–15. New York, 2004.
- Heywood, Andrew. *Siyaset*. Edited by Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, and Atilla Yayla. 14th ed. Ankara: Adres Yayınları, 2014.
- . *Siyasi İdeolojiLer*. Adres Yayınları. 5th ed. Adres Yayınları, 2013.
- Hocaoğlu, Ayla. "Son Dönem Bulgaristan Göçünü Yaşayan Yetişkinlerde Travmanın Etkilerinin Kuşaklararası Aktarımı: Duygu Düzenleme Güçlüğü, Aile İşlevselliği ve Temel Varsayımların Rolü." Ankara Üniversitesi, 2014.
- hooks, bell. *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika*. Edited by Ece Aydın, Berna Kurt, Şirin Özgün, and Aysel Yıldırım. 4th ed. İstanbul: bgst Yayınları, 2016.
- Howe, Mark L., and Mary L. Courage. "On Resolving the Enigma of Infantile Amnesia." *Psychological Bulletin* 113, no. 2 (1993): 305–326.
- Hutchinson, John, and Anthony D. Smith. "Introduction." In *Ethnicity*, edited by John Hutchinson and Anthony D. Smith, 3–14. Oxford University Press, 1996.
- İçduygu, Ahmet. "Bir Siyaset ve Siyasa Alanı Olarak Uluslararası Göç: Son Yüzyılda Dünya ve Türkiye." In *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, MiReKoç Proje Raporları*, edited by Ahmet İçduygu, Sema Erder, and Ömer Faruk Gençkaya, 26–76. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, 2014.
- İnginar, Ayşegül. "Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)." Marmara Üniversitesi, 2010.
- İşık, Mustafa. "Balkanlar'dan Türkiye'ye Son Büyük Göç Olarak 1989 Göçüne Giden Süreç." Sakarya Üniversitesi, 2016.
- İskra, Baeva, and Kalinova Evgeniya. *Vazroditelniyat Protse, Balgarskata Darjava i Balgarskite Turtsi, Tom 1*. Sofya, 2009.
- İşyar, Ömer Göksel. *Türk Dış Politikası: Sorunlar ve Süreçler*. 2nd ed. Bursa: Dora Yayıncılık, 2021.
- Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi I*. 3rd ed. İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- Kaderli Yapıcı, Zehra. "Bulgaristan Göçleri Bağlamında Türk Kadınlarının Göç Anlatıları." Hacettepe Üniversitesi, 2008.

- Kamil, İbrahim. “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri.” *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 5, no. 2 (2016): 31–65.
- Kandemir, Orhan. “İktisadi Gelişme Sürecinde Göç Olgusu: Türkiye Örneği.” Sakarya Üniversitesi, 2010.
- Kaplanoğlu, Raif. “Türklerin Unutmak İstedığı Büyük Acılar: Rumeli’nden Bursa’ya Göçler.” *Yeni Türkiye*, no. 69 (2015): 3978–4043.
- Kaplanoğlu, Raif, and Ozan Kaplanoğlu. *Bursa’nın Göç Tarihi*. Bursa: Nilüfer Belediyesi Yayınları, 2014.
- Karaaslan, Serpil. “Kuşaklararası Farklılıkları Örgütler Üzerinden Anlamak: Bir Alan Araştırması.” Ankara Üniversitesi, 2014.
- Karakuş, Aykut. “Avrupa Birliği ve Azınlık Haklarının İncelenmesi: Bulgaristan Örneği.” Ahi Evran Üniversitesi, 2018.
- Karamustafa, Sahlim. *Sıprotivata Na Bilgarskite Turtsi Sreştu Nsilstvenata Asimilatsiya (1960-1989)*. Razgrad: Velinski Limited EOOD, 2010.
- Karatay, Gülnaz. “Tarihsel/ Toplumsal Travmalar ve Kuşaklararası Aktarımı Biçimleri Üzerine.” *STED / Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 29, no. 5 (October 13, 2020): 373–379. <https://dergipark.org.tr/tr/doi/10.17942/sted.767797>.
- Karpat, Kemal. “Önsöz.” In *Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*, edited by M. Murat Erdoğan and Ayhan Kaya, xxiii–xl. 1st ed. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Karpat, Kemal H. *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*. Edited by Cüneyt Dalgakıran. 3rd ed. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Kayapınar, Ayşe. “‘Soya Dönüş Projesi’ ve ‘Büyük Gezi’ Tarihçesi.” In *1989 Yılında Bulgaristan’dan Türk Zorunlu Göçünün 30. Yılı*, edited by Ayşe Kayapınar, Levent Kayapınar, Hakan Öztürk, and Ökkeş Narinç, 123–136. 1st ed. İstanbul: Çorlu Belediyesi Yayınları, 2020.
- Kayapınar, Levent. “Bulgaristan’ın Osmanlılar Tarafından Fethi ve Türk Varlığının Oluşumu.” In *1989 Yılında Bulgaristan’dan Türk Zorunlu Göçünün 30. Yılı*, edited by Ayşe Kayapınar, Levent Kayapınar, Hakan Öztürk, and Ökkeş Narinç, 41–67. 1st ed. İstanbul: Çorlu Belediyesi Yayınları, 2020.
- Kaytan, Özge. “Gendered Citizenship: Experiences and Perceptions of The Bulgarian Turkish Immigrant Women.” Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2014.
- Kirişçi, Kemal, and Sema Karaca. “Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011’de Türkiye’ye Yönelen Kitleli Mülteci Akınları.” In *Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*, edited by M. Murat Erdoğan and Ayhan Kaya, 295–314. 1st ed. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Kıvrak, Erva Feryal. “Ekonomik Büyüme ve Göç: AB ve Türkiye Arasındaki Göç Sorunu Kapsamında Göçün Türkiye’nin Ekonomisine Etkileri.” Marmara Üniversitesi, 2019.

- Kızıltepe, Rukiye. “Çocuk İstismarı ve İhmalinin Kuşaklararası Aktarımının Ekolojik-Etkileşimsel Model Çerçevesinde İncelenmesi.” Ege Üniversitesi, 2021.
- Kızıltepe, Zeynep. “İçerik Analizi.” In *Nitel Araştırma: Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları*2, edited by Fatma Nevra Seggie and Yasemin Bayyurt, 260–274. 3rd ed. Ankara: Anı Yayıncılık, 2021.
- Kocabaş, Süleyman. *Avrupa Türkiye’sinin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm*. İstanbul: Vatan Yayınları, 1986.
- Kocadost, Başak. “Kesisimsellik.” Last modified 2021. <https://feministbellek.org/kesisimsellik/>.
- Kofman, Eleonore, Annie Phizacklea, Parvati Raghuram, and Rosemary Sales. *Gender and International Migration in Europe*. London: Routledge, 2000.
- Kokurcan, Ahmet, and Hüseyin Hamdi Özsan. “Travma Kavramının Psikiyatri Tarihindeki Seyri.” *Kriz Dergisi* 20, no. 1 (2012): 19–24.
- Korkmaz, Bengisu. “Küreselleşme-Göç-Yoksulluk İlişkisi: Türkiye’de Kadınlar Üzerine Bir İnceleme.” Kırklareli Üniversitesi, 2020.
- Korkmaz, Nuri, and Ayhan Öztürk. “Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci ve Göçmenlerin Türkiye’deki İskan ve İş Gücüne Dayalı Entegrasyonu.” *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 1, no. 3 (2017): 268–289.
- Korkud, Refik. *Bulgar Yönetimi ve Tarihi Yalan*. Ankara: Türkiye Fikir Ajansı, 1986.
- Koser, Khalid. *International Migration: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press, 2007.
- Küçük, Hakan. “1989 Zorunlu Göçü’nün Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Etkileri.” Bursa Uludağ Üniversitesi, 2020.
- . “1989 Zorunlu Göçü’nün Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Etkileri.” Uludağ Üniversitesi, 2020.
- Kurtuluş, Gülbahar. “1989 Bulgaristan Göçü: Bornova Örneğinde Sözlü Tarih Çalışması.” Ege Üniversitesi, 2017.
- Kurubaş, Erol. “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki.” *Doğu Batı*, no. 44 (2008): 11–41.
- Kutlu, Sacit. *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. 1st ed. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Kuyucuklu, Nazif. “Bulgaristan’dan 1989 Göçünün Nedenleri, Oluşumu ve Olası Sonuçları.” *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, no. 3-4-5 (1993): 269–294.
- . “Bulgaristan.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C.6*, 1992.
- Lacey, Nick. *Narrative and Genre: Key Concepts in Media Studies*. New York: St. Martin’s Press, 2000.
- Lee, Everett S. “A Theory of Migration.” *Demography* 3, no. 1 (1966): 47–57.

- Lütem, Ömer E. *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989 C.1*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2000.
- MacDonald, Shelley, Kimberly Uesiliana, and Harlene Hayne. "Cross-Cultural and Gender Differences in Childhood Amnesia." *Memory* 8, no. 6 (2000): 365–376.
- Malešević, Siniša. *The Sociology of Ethnicity*. 1st ed. London: SAGE Publications, 2004.
- Mandacı, Nazif. "Balkanlar İle İlişkiler." In *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, edited by Haydar Çakmak, 819–831. 2nd ed. Ankara: Barış Platin Kitap, 2012.
- Maral, Fevziye. "Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 Göçü." İstanbul Üniversitesi, 2010.
- Matthews, Bob, and Liz Ross. *Research Methods*. London: Pearson Education Limited, 2010.
- McCarthy, Justin. *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*. Translated by Fatma Sarıkaya. 4th ed. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020.
- . *Ölüm ve Sürgün*. Edited by Hilmi Yavuz. 3rd ed. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1998.
- Mengünoğul, Gültaç. "Farklılık, Toplumsal Cinsiyet ve Kente Göç." Ankara Üniversitesi, 2006.
- Merriam, Sharan B. *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*. San Francisco: Jossey-Bass, 2009.
- Mert, Gözde. "Uluslararası İşletmelerde Etnik Köken ve Kültürel Çeşitliliklerin Kuşaklar Bağlamında İncelenmesi." *Yönetim Bilimleri Dergisi* 18, no. 36 (2020): 339–371.
- Mevsim, Hüseyin, and Muzaffer Kutlay. "Önsöz." In *Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü Giriş*, edited by Hüseyin Mevsim and İbrahim Kutlay, 5–8. 1st ed. Ankara: USAK Yayınları, 2013.
- Morrison, Andrew R., Maurice Schiff, and Mirja Sjöblom. "Overview." In *The International Migration of Women*, edited by Andrew R. Morrison, Maurice Schiff, and Mirja Sjöblom, 1–10. New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Mutlu, Özlem. "1989 Yılı ve Sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yönelen Göçlerin Yerleşmelere Olan Mekansal Etkilerine Bir Örnek: Bursa Şehrindeki Göçmen Konutları." İstanbul Üniversitesi, 2020.
- Naiman, Joanne. *Marksizm ve Feminizm*. Edited by Saadet Özkal. 1st ed. İstanbul: Amaç Yayıncılık, 1988.
- Newman, Isadore, and Carolyn R. Benz. *Qualitative-Quantitative Research Methodology: Exploring the Interactive Continuum*. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1998.
- Notz, Gisela. *Feminizm*. Edited by Sinem Derya Çetinkaya. 2nd ed. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2018.
- Nuray, Sezgin. "Soğuk Savaş Sonrası Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri." Uludağ Üniversitesi, 2001.

- Ogan, Pınar. "Berlin'de Yaşayan Üçüncü Kuşak Türklerin Türkiye İle Bağları ve Kültürel Aktarım Süreçleri." Gazi Üniversitesi, 2015.
- Oğuzoğlu, Yusuf. *8500 Yıllık Uygarlığın İzinden Bursa Tarihi*. 1st ed. Bursa: Bursa Kültür, 2013.
- Okutan, M. Çağatay. "Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 59, no. 2 (2004): 59–75.
- Önal, Buket. "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri." *Yeni Türkiye*, no. 69 (2015): 4502–4516.
- Oran, Baskın. *Etnik ve Dinsel Azınlıklar: Tarih, Teori, Hukuk, Türkiye*. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2018.
- Öylü, Gülin. "Intergenerational Transmission of Poverty in Turkey." Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2016.
- Özay, Seçil. "1989 Bulgaristan'dan Zorunlu Göçün Etkilerinin Bursa Yerel Basını Örneğinde İncelenmesi." Marmara Üniversitesi, 2011.
- Özcan, Kaan Emre. "Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göçü: Bursa Örneği." Hacettepe Üniversitesi, 2016.
- Özdal, Barış, and Esra Vardar Tutan. "Sayılarla Türkiye Cumhuriyeti'nin Demografik Yapısı." In *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, edited by Barış Özdal, 63–86. 1st ed. Bursa: Dora Yayıncılık, 2018.
- . "Temel Kavramlar ve Olgular." In *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, edited by Barış Özdal, 3–56. 1st ed. Bursa, 2018.
- Özdemir, Emrah. "Balkanlarda İsyân Hareketleri ve Osmanlı Devletinin Tutumu." *Doğu Batı*, no. 89 (2019): 85–102.
- Özdemir, Hacı, and Duygu Aydemir. "Dördüncü Dalga Feminizm Üzerine." *International Social Sciences Studies Journal* 5, no. 32 (2019): 1706–1711.
- Özdemir, Hakan. "Türkiye'de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme." *Akademik Bakış Dergisi*, no. 30 (2012).
- Özgür, Nalan. "Bulgaristan Göçmeni Yetişkinlerde Travmanın Kuşaklar Arası Aktarımı İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişkide Sosyal Desteğin Rolü." Işık Üniversitesi, 2019.
- Özkazanç, Alev. "Türkiye'de Kadın Hareketi ve Kesişimsellik Yaklaşımı." In *Duvarları Yıkarak, Köprüleri Kurmak: Yeni Küresel Feminizmin Yükselişi ve İmkânları*, edited by Necide Berber, translated by Ayten Davutoğlu, 24–36. 1st ed. İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2018.
- Özlem, Kader. "19. Yüzyılda Balkanlar'da Yaşanan Bazı Önemli Olayların Diplomasinin Gelişimine Etkileri." In *Diplomasi Tarihi I*, edited by Barış Özdal and R. Kutay Karaca, 589–624. 3rd ed. Bursa: Dora Yayıncılık, 2018.
- . "Cumhuriyet Döneminde Balkanlar'dan Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketleri." In *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, edited by Barış Özdal, 87–118. 1st ed. Bursa: Dora Yayıncılık, 2018.

- . *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık*. 1st ed. Bursa: Dora Yayıncılık, 2019.
- Öztan, Ece. “Feminist Araştırmalarda Yöntem.” In *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*, edited by Feryal Saygılıgil, 256–277, n.d.
- Öztuna, Yılmaz. *Osmanlı Devleti Tarihi I*. 3rd ed. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.
- Öztürk, Ceyda. “Zorunlu Göçe Maruz Kalmış 6-17 Yaş Arasındaki Çocukların Depresyon Düzeylerinin Belirlenmesi.” Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2019.
- Özüorçun Küçükertan, Nurten. “Intergenerational Transmission of Maternal War-Related Trauma Experiences to Their Offspring’s Well-Being Among Turkish Cypriots: Mediator Role of Parenting Styles.” Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2013.
- Parla, Ayşe. “Irregular Workers or Ethnic Kin? Post-1990s Labour Migration from Bulgaria to Turkey.” *International Migration* 45, no. 3 (2007): 157–181.
- . “Remembering across the Border: Postsocialist Nostalgia among Turkish Immigrants from Bulgaria.” *American Ethnologist* 36, no. 4 (2009): 750–767.
- Patton, Michael Quinn. *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. Edited by Mesut Bütün and Selçuk Beşir Demir. Translated by Mesut Bütün and Selçuk Beşir Demir. 3rd ed. Ankara: Pegem Akademi, 2018.
- Perruchoud, Richard, and Jillyanne Redpath - Cross, eds. *Göç Terimleri Sözlüğü: No 31*. 2nd ed. Uluslararası Göç Örgütü, 2013.
- Petersen, William. “A General Typology of Migration.” *American Sociological Review* 23, no. 3 (1958): 256–266. <https://www.jstor.org/stable/2979181>.
- Petrov, Lüdmil. “XX. Yüzyılın Otuzlu Yıllarında Bulgaristan ve Türkiye (Siyasi İlişkiler).” In *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, 161–168. Ankara: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Phizacklea, Annie. “Migration and Globalization: A Feminist Perspective.” In *The New Migration in Europe*, edited by Khalid Koser and Helma Lutz, 21–38. New York: Palgrave, 1998.
- Pınar, Murat. “Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 ve 1989’da Türkiye’ye Göçleri ve İki Göçmen Grubunun Kültürel Özelliklerinin Karşılaştırılması: Bursa Örneği.” Uludağ Üniversitesi, 2014.
- Poulton, Hugh. *Balkanlar*. Edited by Yavuz Alagon. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1993.
- Putnam Tong, Rosemarie. *Feminist Düşünce*. Edited by Zafer Cirhinlioğlu. 1st ed. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2006.
- Ravenstein, Ernest George. “The Laws of Migration.” *Journal of the Statistical Society of London* 48, no. 2 (1885): 167–235. <https://www.jstor.org/stable/2979181>.
- Ruppert, Franz. *Travma, Bağlanma ve Aile Konstelasyonları*. Edited by Fatma Zengin. 3rd ed. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016.
- Şahin, Turhan. *Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı,

1988.

- Şahinbaş, İlksen. “Zorunlu Göç Olgusu Bağlamında Bulgaristan Türkleri.” Sakarya Üniversitesi, 2007.
- Şakacı, Bilge Kağan. “Türkiye’nin Göç ve İskân Politikaları: 1934 Tarihli 2510 Sayılı İskân Kanunu İncelemesi.” *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi* 1, no. 3 (2020): 36–57.
- Samuels, Gina Miranda, and Fariyal Ross-Sheriff. “Identity, Oppression, and Power: Feminisms and Intersectionality Theory.” *Affilia - Journal of Women and Social Work* 23, no. 1 (2008): 5–9.
- Sander, Oral. *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969.
- Sarıgöl, Pınar. “Kesişimsellik Teorisi Bağlamında Kadın Deneyimleri: Almanya’daki Türkiyeli Göçmen Kadınlar.” Ankara Üniversitesi, 2013.
- Sarıkoyuncu, Ali. “Mustafa Kemal ATATÜRK Döneminde Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri (1920-1938).” In *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, 143–160. Ankara: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Sarıkoyuncu Değerli, Esra. *Mustafa Kemal Atatürk’ün Sofya Askeri Ateşeliğinin Türk-Bulgar İlişkilerine Yansımaları (1913-1938)*. Ankara: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Savi Çakır, Firdevs. “Kriz, Travma ve Yas İle İlgili Kavramsal Çerçeve.” In *Çocuk ve Ergenlerde Travma, Kayıp ve Yas Danışmanlığı Kuram ve Uygulamaları*, edited by Firdevs Savi Çakır, 3–18. 1st ed. Ankara: Pegem Akademi, 2021.
- Sayan, Kardelen. “Zorunlu Göç Deneyimi ve Psikolojik Dayanıklılık İlişkisi.” Başkent Üniversitesi, 2021.
- Schudson, Michael. “Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri.” *Cogito*, no. 50 (2007): 179–199.
- Şeker, Dilara, and Gülten Uçan. “Göç Sürecinde Kadın.” *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14, no. 1 (2016): 199–214.
- Selimoğlu, İsmail. “Cumhuriyet Dönemi’nde Bursa’ya Mübadele Sonrası Göçler.” In *Bursa’nın Zenginliği: Göçmenler*, edited by Zeynep Dörtok Abacı, 197–237. 2nd ed. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2009.
- Şencan, M. Nazlı. “Türkiye’ye Göç Eden Bulgaristan Türkü Kadınların Göç Hikayeleri.” Yeditepe Üniversitesi, 2013.
- Sevim, Ayşe. *Feminizm*. 1st ed. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Şimşek, Türker. “Türkiye’nin Uluslararası Göç Serüveni.” In *Küreselleşen Dünyada Fırsat Eşitliği Arayışında Uluslararası Göç ve Türkiye’nin Suriye Deneyimi*, edited by Salih Barışık, 261–281. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- Şimşir, Bilal N. *Bulgaristan Türkleri*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1986.

- . *Rumeli'den Türk Göçleri: Belgeler*. Vol. 1. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1968.
- , ed. *Türk Basınında Bulgaristan Türkleri*. Ankara, 1985.
- Şirin Öner, N. Aslı. "1989 Göçü ve Türkiye'nin İzlediği Politika." *Yeni Türkiye*, no. 69 (2015): 4186–4194.
- Somer, Tarık. "Açış Konuşması." In *Bulgaristan'da Türkler Semineri II*. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1986.
- Soyer, Senem. *İki Kadın Bir Feminizm*. Ankara: Net Kitaplık Yayıncılık, 2017.
- Soykan, Abdullah, and Emin Atasoy. "Bulgaristan Türklerinin Son Büyük Göç Dalgasının Etki ve Yansımaları." *Yeni Türkiye*, no. 69 (2015): 4172–4185.
- Soysal, İsmail. *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*. 2nd ed. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Stasiulis, Daiva, Zaheera Jinnah, and Blair Rutherford. "Migration, Intersectionality and Social Justice – Guest Editors' Introduction." *Studies in Social Justice* 14, no. 1 (2020): 1–12.
- Staunæs, Dorthe. "Where Have All the Subjects Gone? Bringing Together the Concepts of Intersectionality and Subjectification." *NORA - Nordic Journal of Women's Studies* 11, no. 2 (2003): 101–110.
- Stouffer, Samuel A. "Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance." *American Sociological Review* 5, no. 6 (1940): 845–867. <https://www.jstor.org/stable/2084520>.
- Taş, Gün. "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri." *Akademik Hassasiyetler* 3, no. 5 (2016): 163–176.
- . "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri." *Akademik Hassasiyetler* (2016): 163–176.
- Taş, Hülya. "Hüdavendigâr Vilayetinde Doksanüç Muhacirleri." In *Bursa'nın Zenginliği: Göçmenler*, edited by Zeynep Dörtok Abacı, 97–120. 2nd ed. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2009.
- Tekeli, Şirin. *Feminizmi Düşünmek*. 1st ed. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Tekindal, Satılmış. *Nicel, Nitel, Karma Yöntem Araştırma Desenleri ve İstatistik*. 1st ed. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2021.
- Tepealtı, Fahrettin. *Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye*. Ankara: Pegem Akademi, 2020.
- Toker, Hülya. "Milli Mücadele Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri ve 1. Kolordunun Bulgaristan'a Sığınması." In *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, 123–141. Ankara: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005.

- Toparlı, Recep, ed. *Türkçe Sözlük*. 10th ed. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005.
- Topdemir Koçyiğit, Oya. "Savaşın Torunları: Travmatik Belleğe Kuşaklar Ötesi Bir Bakış." *Mobile Culture Studies. The Journal* 1, no. 2 (2016): 31–53.
- . "Ulus Ötesi Deneyimler ve 'Türk-Alman' Olmanın Anlamı." İstanbul Üniversitesi, 2017.
- Tuncer, Hüner. *Türk Dış Politikası II. Cilt*. Edited by Erdem Ergen. 1st ed. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2017.
- Türker Yıldız, Nevin. "Bulgaristan Türklerine Uygulanan Asimilasyon ve 1989 Göçü." *Yeni Türkiye*, no. 69 (2015): 3900–3907.
- Türkiye İstatistik Kurumu. "İllerin Aldığı, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı." <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>.
- Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih*. Ankara: Hava Basım ve Neşriyat Müdürlüğü, 1979.
- Ulutaş, Songül. "1821 Mora İsyanı ve Dramalı Mahmut Paşa." *Yeni Türkiye*, no. 68 (2015): 2873–2889.
- Ünlü, Çiğdem Yasemin. "Feminist Yöntemi Alan Deneyimleri(m) Üzerinden Tartışmak." *Fe Dergi* 1, no. 11 (2019): 1–8.
- Ünlütürk Ulutaş, Çağla, and Alican Kalfa. "Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri." *Fe Dergi* 1, no. 2 (2009): 13–28.
- Ünver, Gül Nazik. "Turgut Özal Dönemi Türkiye'nin Balkanlar Politikası." Karabük Üniversitesi, 2016.
- Uzgel, İlhan. "Balkanlarla İlişkiler." In *Türk Dış Politikası, Cilt II*, edited by Baskın Oran, 167–181. 1st ed. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Weber, Max. "The Origins of Ethnic Groups." In *Ethnicity*, edited by John Hutchinson and Anthony D. Smith, 36–40. Oxford University Press, 1996.
- Wiesner-Hanks, Merry E. *Tarihte Toplumsal Cinsiyet*. Edited by Meral Çıyan Şenerdi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Yalçınkaya, M. Alaaddin. "Osmanlılar Döneminde Bulgaristan." In *Balkanlar El Kitabı, Cilt I*, edited by Osman Karatay and Bilgehan A. Gökdağ, 320–330. Çorum/Ankara: KaraM Araştırma ve Yayıncılık & Vadi Yayınları, 2006.
- Yalçınöz, Büşra. "From Being a Son to Being a Father: An Intergenerational Comparison of Fatherhood in Turkey." İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2011.
- Yapıcı, Hakkı. "93 Harbi Sonrasında Yaşanan Göçler ve Neticeleri." *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 1 (2012): 181–189.
- Yıldırım, Ali, and Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 12th ed. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Yıldırım, Bülent. "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçlerin Demografik Verileri ve Analizi (1877/78-1989)." *Doğu Batı*, no. 89 (2019): 251–270.

- Yıldırım, Seyfi. "Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri." *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, no. 16 (2012): 75–92.
- Yılmaz, Miray. "Göçmenlerin Kentle Bütünleşmesi: Bursa-Bulgaristan Göçmenleri Örneği." Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, 2019.
- Yılmaz, Rüştü. "Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre)." Ankara Üniversitesi, 2008.
- Yorulmaz, Seçil. "1984-1989 Yılları Arasında Bulgaristan Türklerine Yönelik Uygulanan Asimilasyon Politikaları ve Göç Deneyimleri." Maltepe Üniversitesi, 2012.
- Yükçü, Aslı. "Toplumsal Tarih Nasıl Öznelleşir?: 6-7 Eylül Olayları'nın Kuşaklararası Aktarımı." İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2021.
- Yuval-Davis, Nira. "Intersectionality and Feminist Politics." *European Journal of Women's Studies* 13, no. 3 (2006): 193–209.
- Zafer, Zeynep. "Bulgaristan Türklerinin Göçünü Hazırlayan Eritme Politikasına Karşı Direnişi." In *89 Göçü: Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, edited by Neriman Ersoy Hacısalihoğlu and Mehmet Hacısalihoğlu, 199–234. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Zülkaroğlu, Alper. "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç (1950-1951)." Marmara Üniversitesi, 2010.
- 2510 Sayılı İskân Kanunu, 1934.
- 5543 Sayılı İskân Kanunu, 2006.
- 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013.
- "Ankara Kaygılı." *Cumhuriyet*, January 4, 1990. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1990-01-04/0>.
- "Bulgar Askeri Türklere Ateş Açtı: 6 Ölü." *Cumhuriyet*, May 23, 1989. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-05-23/0>.
- "Bulgar Sınırı Türk Turistelere Kapandı." *Cumhuriyet*. İstanbul, January 23, 1985. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-01-23/0>.
- "Bulgar Sınırına Göçmen Kampı." *Cumhuriyet*, June 8, 1989. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-06-08/0>.
- "Bulgaristan'dan Sınırdışı." *Cumhuriyet*, May 25, 1989. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-05-25/0>.
- "Bulgaristan'la Göç Anlaşması Dün İmzalandı." *Cumhuriyet*. Ankara, March 23, 1968. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1968-03-23/0>.
- "Bulgaristan Cumhuriyeti." <https://www.tarihiolaylar.com/ulkeler/bulgaristan-86>.
- "Bulgaristan Endişesi." *Cumhuriyet*. İstanbul, January 21, 1985. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-01-21/0>.

- “Bulgaristan Sorunu Uluslararası Gündemde.” *Cumhuriyet*, March 24, 1985.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-03-24/0>.
- Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, n.d.
<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/minorities.aspx>.
- “Ehvenişer.” <http://www.lugatim.com/s/ehvenişer>.
- “Evren, Jivkov’dan ‘çözüm’ İstedi.” *Cumhuriyet*. Ankara, January 16, 1985.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-01-16/0>.
- “Evren: Dostluğu Sürdüreceğiz Jivkov: Evren’in Gelişi Tarihi Bir Olay.” *Cumhuriyet*. Sofya, February 27, 1982. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1982-02-27/0>.
- “Evren Döndü; Kaçakçılıkla Etkin Bir Biçimde Mücadele Edilecek.” *Cumhuriyet*. Ankara, February 28, 1982. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1982-02-28/0>.
- “Evren Sofya’da.” *Cumhuriyet*. Sofya, February 25, 1982.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1982-02-25/0>.
- “Genel Grev.” *Cumhuriyet*, January 6, 1990.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1990-01-06/0>.
- “İnsan Hakları Evrensel Beyanname.”
www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=trk.
- “İslam Konferansı Da Bulgaristan Türkleri İçin Harekete Geçti.” *Cumhuriyet*, March 7, 1985. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-03-07/0>.
- “Jivkov: Türkiye Sınırlarını Açsın.” *Cumhuriyet*, May 30, 1989.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-05-30/0>.
- “Jivkov Da Gitti.” *Cumhuriyet*, November 11, 1989.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-11-11/0>.
- “Kamplar Doldu.” *Cumhuriyet*, June 19, 1989.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-06-19/0>.
- “Kitlese Akınlar.” *Göç İdaresi*. <https://www.goc.gov.tr/kitlese-akinlar>.
- “KKTC, Göçmene Kucak Açtı.” *Cumhuriyet*, June 17, 1989.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-06-17/0>.
- “Migration.” *United Nations*. <https://www.un.org/en/global-issues/migration>.
- Minority Rights*, n.d.
<https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet18rev.1en.pdf>.
- “Mladenov’dan Yumuşama Belirtisi.” *Cumhuriyet*, December 6, 1989.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-12-06/0>.
- Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme. Birleşmiş Milletler*, 1951.
<https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>.

- “Nota: Sofya’dan Yanıt Bekleniyor.” *Cumhuriyet*. Ankara, February 23, 1985.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-02-23/0>.
- “Özal: Fevri Değil Akılcı Olmak Doğru.” *Cumhuriyet*. Ankara, February 15, 1985.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-02-15/0>.
- “Özal’dan Sofya’ya Çağrı.” *Cumhuriyet*, May 31, 1989.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-05-31/0>.
- “Reform Rüzgari Sofya’da.” *Cumhuriyet*, November 18, 1989.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-11-18/0>.
- “Sığınmacılar.” <https://www.unhcr.org/tr/siginmacilar>.
- “Sofya’dan Göç Kuyruğu.” *Cumhuriyet*, July 3, 1989.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-07-03/0>.
- “Sofya’dan Türklere Vaatler.” *Cumhuriyet*, December 30, 1989.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-12-30/0>.
- “Sofya’nın Pasaport Müjdesi.” *Cumhuriyet*, May 12, 1989.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1989-05-12/0>.
- “Sofya’ya 2. Nota.” *Cumhuriyet*. Ankara, March 6, 1985.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-03-06/0>.
- “Sofya’ya 3. Nota.” *Cumhuriyet*. Ankara, April 13, 1985.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-04-13/0>.
- “Sofya’ya Tepki BM’de.” *Cumhuriyet*, October 23, 1985.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-10-23/0>.
- “Sofya Yine ‘hayır’ Dedi.” *Cumhuriyet*. Ankara, March 27, 1985.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1985-03-27/0>.
- “Soydaş Hakkına Onay.” *Cumhuriyet*, January 16, 1990.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1990-01-16/0>.
- “Soydaş Krizi Kuveyt Zirvesinde.” *Cumhuriyet*, January 10, 1990.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1990-01-10/0>.
- “Soydaşlar ‘Ateş Altında.’” *Cumhuriyet*, January 5, 1990.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1990-01-05/0>.
- “Soydaşlar Zorda.” *Cumhuriyet*, January 7, 1990.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1990-01-07/0>.
- Türkiye ve Göç*, n.d. www.goc.gov.tr.
- “Yeni Göç Anlaşması Yok.” *Cumhuriyet*. Sofya, February 26, 1982.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1982-02-26/0>.

EKLER

EK-1 : Etik Kurul Onay Formu

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULLARI
(Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu)
TOPLANTISI

OTURUM TARİHİ
27 MAYIS 2022

OTURUM SAYISI
2022-05

KARAR NO 42: Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nden alınan Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim dalı, yüksek lisans öğrencisi 701915014 numaralı Merve APAYDIN'ın, Dr. Öğr. Üyesi Elif MADAKBAŞI GÜLENER'in danışmanlığında yürüteceği "Yaş ve Toplumsal Cinsiyet Kesişimi Üzerinden Politik Deneyimlerin Analizi" adlı tez çalışması kapsamında uygulanacak görüşme sorularının değerlendirilmesine geçildi.

Yapılan görüşmeler sonunda; Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim dalı, yüksek lisans öğrencisi 701915014 numaralı Merve APAYDIN'ın, Dr. Öğr. Üyesi Elif MADAKBAŞI GÜLENER'in danışmanlığında yürüteceği "Yaş ve Toplumsal Cinsiyet Kesişimi Üzerinden Politik Deneyimlerin Analizi" adlı tez çalışması kapsamında uygulanacak görüşme sorularının fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu başvurucuya ait olmak üzere uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

Prof. Dr. Ferudun YILMAZ
-Kurul Başkanı

Prof. Dr. Abamüslim AKDEMİR
Üye

Prof. Dr. Doğan ŞENYÜZ
Üye

Prof. Dr. Ayşe OĞUZLAR
Üye

Prof. Dr. Vejdi BİLGİN
Üye

Prof. Gülay GÖĞÜŞ
Üye

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
Üye

EK-2 : Bilgilendirilmiş Onam Formu

Değerli Katılımcı,

Bu formun amacı katılmanız rica edilen Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde, Dr. Öğr. Üyesi Elif Madakbaşı Güleler danışmanlığında hazırlanan “Yaş ve Toplumsal Cinsiyet Kesişimi Üzerinden Politik Deneyimlerin Analizi” başlıklı yüksek lisans tezi hakkında sizi bilgilendirmek ve katılmanız ile ilgili izin almaktır. Çalışmaya katılmamaya karar vermek veya istediğiniz zaman ayrılmayı istemek hakkınız bulunmaktadır.

Çalışmanın amacı 1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye yönelik yaşanan göçü deneyimlememiş olan bireylerin ailelerindeki göç anlatılarını nasıl anlamlandırdıklarını anlamaktır. Veri toplama yöntemi olarak yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılacaktır.

Çalışmaya katılmadan önce veya çalışma süresince araştırmayla ilgili aklınıza gelen herhangi bir şeyi sormaktan çekinmeyiniz. Ayrıca isminiz herhangi bir şekilde araştırma sonuçlarında yer almayacak, sadece araştırmacı sizi çalışmaya katılan bir kişi olarak bilecektir. Bu çalışmaya katılmanıza yönelik bilinen herhangi bir risk veya rahatsız edici bir durum bulunmamaktadır. Sizin bu çalışmaya katılmanızla beklenen kazanım kadın ve erkek bireylerde, anlatı yolu ile aktarılan bir olayın ne derecede farklılaştığını görmek olacaktır.

Lütfen izin formunu her şeyi, prosedürlerin amacını ve doğasını bilerek imzalayınız. Formun bir kopyası sizde kalması için verilecektir.

Tarih:

Katılımcının

Adı-Soyadı:

İmzası:

Araştırmacının

Adı-Soyadı:

İmzası: